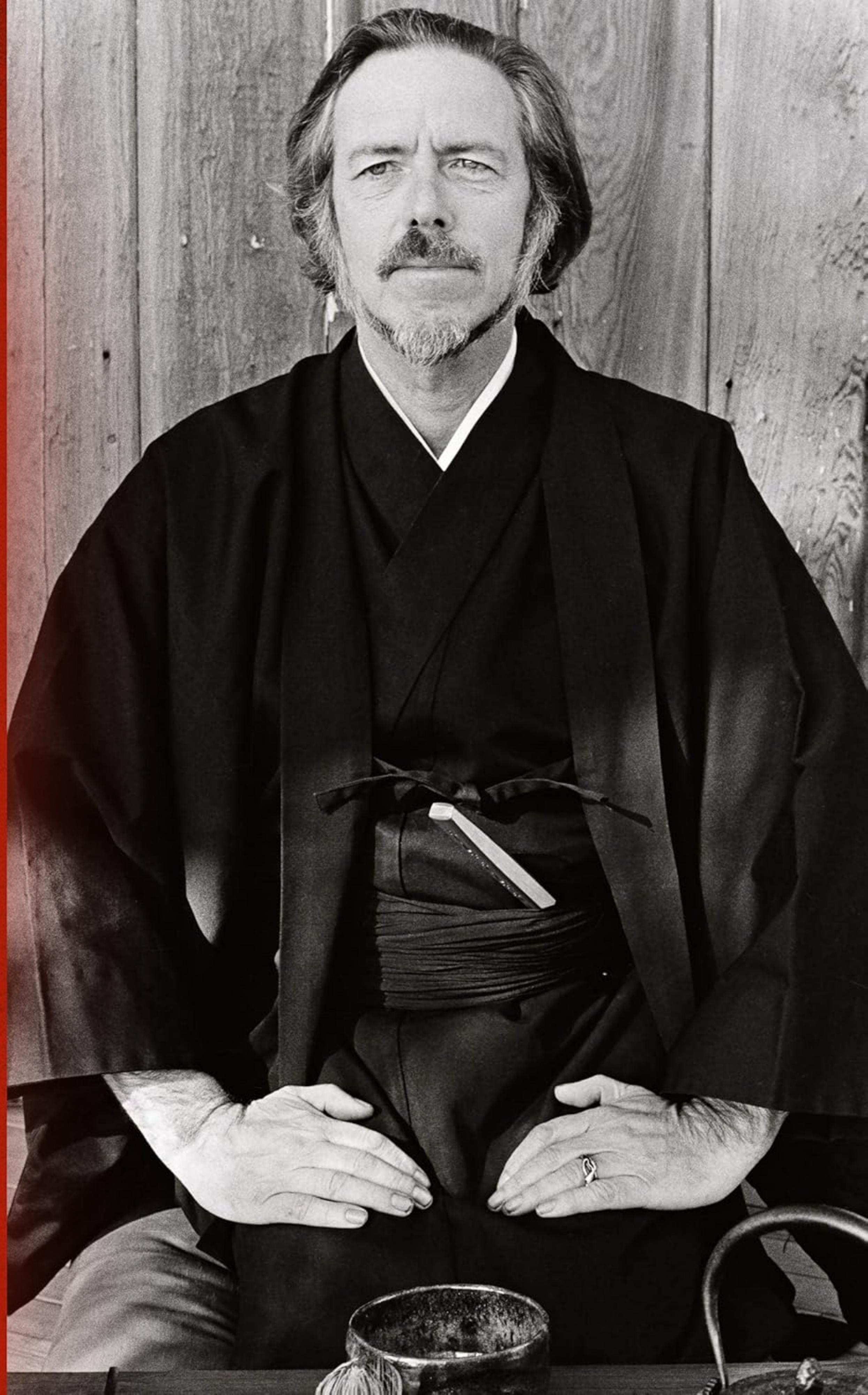

הספר
אודות
הטאבו
האוסר
עליך לדעת
מי אתה

אלאן ווטס

תרגום אפי פז

הספר על הטאבו

שאוסר עליך

לדעת מי אתה

אלאן ווטס

תרגום – אפי פז

תוכן העניינים

3.....	הקדמה
4.....	1. מידע פנים
17.....	2. המשחק של שחור-ולבן
35.....	3. איך להיות בלוף מדופלם
56.....	4. העולם הוא הגוף שלך
70.....	5. נו, אז מה?
89.....	6. זה
103.....	הספרים

הקדמה

הספר שלפניך בוחן את הטאבו רב העוצמה אך הבלתי רשמי – הקשר הסודי להתעלם ממי או ממה אנחנו באמת. הטיעון בקצרה הוא שההרגשה המקובלת של משהו כאגו נבדל, צרור בתוך שק של עור איננה אלא אשלייה שאיננה מתיישבת לא עם המדע המערבי ולא עם דתות הפילוסופיה הנסיונית של המזרח – בפרט עם הפילוסופיה המרכזית של הוודנטה ההינדואיסטית. באשלייה הזו טמון שורש השימוש לרעה שאנחנו עושים בטכנולוגיה לצורך שעבוד סביבתו הטבעית של האדם, והחורבן הצפוי לה כתוצאה מכך.

צריך לכן למצוא באופן דחוף פשר לקיומנו, פשר התואם לעובדות הפיזיקליות, פשר שיגבר על הרגשת הניכור מהיקום. לשם כך השתמשתי בתובנות מן הוודנטה, כשאני מציג אותן בלבוש מודרני ומערבי לחלוטין – כך שאין שום כוונה שהספר הזה יהיה "מבוא לוודנטה" במובן של ספר לימוד. זו יותר מעין הפרייה הדדית בין מדע מערבי לאינטואיציה מזרחית.

תודות מיוחדות לאשתי, מרי ג'יין, לעבודת העריכה המסורה שלה, והערותיה לכתב היד. תודות גם לקרן בולינגן על תמיכתה בפרוייקט הכולל את כתיבת הספר הזה.

אלאן ווטס

סאוסליטו, קליפורניה,

ינואר 1966

פרק ראשון

מידע פנים

מה בדיוק צריך לדעת צעיר כדי "להיות בעניינים"? במילים אחרות: האם יש מידע פנים מסויים, טאבו מיוחד, סוד מיוחד על החיים והקיום שרוב ההורים והמורים לא יודעים או שאינם מגלים?

ביפן היה מקובל לתת לצעיר לפני נישואיו "ספר כרית". היה זה כרך קטן של חיתוכי עץ, לפעמים צבעוניים, שתיארו את כל פרטי המגע המיני. הסיבה לא הייתה רק ש"תמונה אחת שווה יותר מאלף מילים", אלא שכך נחסך מההורים הצורך להסביר עניינים רגישים אלה פנים אל פנים. במערב מידע כזה נמצא כיום בכל דוכן עיתונים. המין כבר איננו טאבו רציני, ולפעמים נדמה שבני הנוער יודעים עליו יותר מהוריהם.

אך אם מין איננו בבחינת טאבו יותר, מה נשאר? תמיד יש **משהו** אסור וסודי, משהו שמודחק שהגישה אליו אסורה, שמציצים בו לכל היותר מזווית העין כי מבט ישיר עלול לעזעזע יותר מדי. טאבו נחבא בתוך טאבו, כמו קליפות בצל. מה יהיה אם כן הספר שאבות יגניבו לבניהם ואמהות לבנותיהן בלי שיודו בכך בגלוי?

בכמה חוגים קיים טאבו רציני על הדת, כולל חוגים בהם הולכים לבית הכנסת וקוראים בתורה. בחוגים אלה הדת היא עניינו הפרטי של האדם. לא נאה ולא גזעי לדבר או להתווכח על זה, וממש גרוע להיראות חסיד גדול. אך כשאתה מתחיל להתעמק בכל דת מקובלת, קשה להבין על מה השתיקה. ברור שהספר שעליו אני חושב איננו התנ"ך – זו האנתולוגיה המרתקת של חכמה קדמונית, היסטוריה ומשלים. שנים כה רבות התייחסו אליה כאל פרה קדושה עד שכנראה עדיף להשאיר אותה סגורה למשך מאה או מאתיים שנה, עד שיוכלו האנשים להאזין לה שוב באוזניים נקיות. נכון שישנם סודות בכתבי הקודש, וחלקם חתרניים מאוד, אך כולם חבויים בצורה מסובכת, בסמלים ודרכי חשיבה מיושנות, וקשה מאד להסביר את הדת הנוצרית לאדם בן ימינו, אלא אם מדללים אותה ומעמידים אותה על הצורך להיות טוב ולחקות את ישו, אבל אף פעם לא מוסבר **איך** בדיוק עושים את זה. כדי להגיע לכך נחוץ לך כוח מיוחד

מאלוהים הנקרא "חסד", אבל כל מה שאנחנו יודעים על החסד הוא שיש כאלה שיש להם אותו ויש כאלה שאין להם אותו.

הדתות הסטנדרטיות, בין אם זו יהדות, נצרות או איסלאם, הינדואיזם או בודהיזם, נראות היום כמו מכרה שעבר ניצול יתר: קשה להפיק מהן משהו מועיל. יש אמנם כמה יוצאים מן הכלל שנחבאים בין השורות, אך רוב הרעיונות שלהן אודות אדם ועולם, עולם הדימויים ומודל החיים הטובים שלהן לא מתאימים ליקום שאנחנו מכירים, ולא לעולם אנושי המשתנה כה מהר עד כי שדברים שלמדת בבית הספר נעשים מיושנים כבר בטקס סיום הלימודים.

הספר שאני מדבר עליו לא יהיה ספר דת במובן המקובל, אבל הוא יצטרך לדון בדברים רבים שבהם עסקו הדתות - היקום ומקומו של האדם בו, המרכז המסתורי של ההתנסות שנקרא בפינו "אני עצמי", בעיות החיים והאהבה, הכאב והמוות, והשאלה האם לקיום יש משמעות במובן **כלשהו** של המילה. השאלה עולה כי מתעורר חשש, שהקיום אינו אלא מרוץ של עכברים במלכודת: יצורים חיים, כולל בני האדם, אינם יותר מצינורות שקולטים דברים בקצה אחד ופולטים אותם בקצה השני, תהליך שמספק תעסוקה מתמדת ובסופו של דבר שוחק אותם. כדי לשמור על הפארסה בפעולה, ממציאים הצינורות דרכים ליצור צינורות חדשים, שגם הם קולטים דברים בקצה אחד ופולטים אותם בקצה השני. בקצה הקולט הם מפתחים גם מערכות עצבים שנקראות מוחות, עם עיניים ואוזניים, כדי שיוכלו לאסוף יותר בקלות דברים לבלוע. אם וכאשר יש להם די מזון, הם משתמשים באנרגיה העודפת שלהם כדי להתפתל בצורות מסובכות, תוך כדי השמעת מיני קולות שנוצרים על ידי שאיפה ונשיפה של אוויר מפתח הקליטה, וחוברים לקבוצות כדי ללחום בקבוצות אחרות. במשך הזמן, מפתחים הצינורות שפע כזה של אבזרי לוואי שבקושי ניתן להכיר שהם בסך הכל סתם צינורות, והכל נעשה במגוון מדהים של צורות. יש חוק מעורפל שאוסר על אכילת צינורות מהסוג שלך, אבל באופן כללי יש תחרות רצינית מי יהיה הצינור השולט. כל זה נראה חסר תוחלת להפליא, ועם זאת, במחשבה שניה, זה מתחיל להראות פחות טפשי ויותר פלאי. לאמיתו של דבר, זה נראה משונה להפליא.

ההרגשה כי הרגיל הוא משונה, שדברים של יום יום קורים בצורה שאיננה טבעית ולא סבירה, היא סוג מיוחד של הארה. ג'. ק. צ'סטרטון אמר פעם שלחיות מופתע מדרכון או גריפון, חיות שאינן קיימות, הוא דבר אחד; אבל להתפעל מקרנף או ג'ירף, יצורים שקיימים אבל נראים בלתי אפשריים הוא דבר

אחר לגמרי. הרגשת המוזרות הזו כוללת פליאה בסיסית ואינטנסיבית בקשר למשמעותם של דברים. מדוע, מכל העולמות האפשריים, קיים דווקא צבר עצום ובלתי נחוץ לכאורה של גלקסיות ברצף מסתורי של חלל-זמן מעוקם, רבבות סוגי צינורות שונים העסוקים במשחק קדחתני של שליטה, אין ספור דרכים "לעשות את זה" מהאדריכלות האלגנטית של גביש השלג או מולקולה דו אטומית ועד לפאר של זנב הטווס?

לודוויג ויטגנשטיין ופילוסופיים "לוגיים" מודרניים נוספים, ניסו להיפטר מן השאלה הזו כשטענו שלשאלה אין כל משמעות ומוטב לה שלא הייתה נשאלת. רוב השאלות הפילוסופיות לא צריכות להיפתר, אלא צריך להיפטר מהן. זה יקרה כשתגיע למצב בו תראה כי שאלות כמו "למה קיים היקום?" אינן אלא נאורוזה אינטלקטואלית, שימוש לרעה במילים, אשר יוצר שאלות **שנשמעות** סבירות אבל למעשה הן חסרות מובן. כמו השאלה "איפה נמצא היקום?" כשברור שכל מה שקיים חייב להיות איפה שהוא בתוך היקום. תפקיד הפילוסופיה הוא לרפא אנשים משטויות כאלה. כפי שנראה, ישנו גרעין של אמת בגישה של ויטגנשטיין. יחד עם זאת פליאה איננה מחלה. פליאה, וביטוייה בשירה ובאמנות, היא בין הדברים החשובים ביותר שמבחינים בין האדם לבעלי חיים אחרים ובין אנשים אינטליגנטיים ורגישים לסתם דבילים.

היש אם כן סוד מסוים אודות הדרך בה בנויים הדברים, משהו שאף פעם לא דולף דרך צינורות המידע הרשמיים, הדתות והפילוסופיות ההיסטוריות? יש. אמרו את זה שוב ושוב, אך בצורה כזאת שהיום, בתרבות המסוימת בה אנו חיים, אנחנו פשוט לא מסוגלים לשמוע את התשובה. אנחנו לא מבינים שהסוד הוא חתרני מאוד, לא במובן הפוליטי והמוסרי, אלא כיוון שהוא מבצע מהפך בדרך הרגילה שבה אנחנו רואים את הדברים, ומטלטל את ה"שכל הישר" שלנו, מבחוץ פנימה ומלמטה למעלה. ברור שיש לכך גם תוצאות פוליטיות ומוסריות, אבל לא ברור מה הן עלולות להיות. עד היום הוגבלה מהפכת הנפש הפנימית הזו לאנשים מבודדים בלבד; למיטב ידיעתי מעולם לא הייתה מאפיין כללי של חברות או קהילות. היא נחשבה מסוכנת מדי. מכאן הטאבו.

אבל העולם נמצא במצב מסוכן מאד, ומחלה קשה דורשת לעיתים את הסיכון הכרוך בתרופה מסוכנת - כמו החיסון של פאסטר נגד כלבת. אנחנו לא רק מסוגלים לפוצץ את הפלנטה בפצצות אטום, לחנוק את עצמנו באכלוס יתר, להשמיד את המשאבים הטבעיים שלנו עקב חוסר שימור, או להרוס את הקרקע ותנובתה אגב שימוש בחומרי הדברה וריסוס שאיננו מבינים את משמעות

פעילותם. מעבר לכל אלו, אורבת סכנה שהתרבות תהפוך להצלחה טכנולוגית מסחררת, אך הדבר ייעשה בשיטות שתהיינה מפחידות, מבלבלות ויגרמו לאובדן דרך של רוב האנשים, ולו רק בגלל שהן ישתנו ללא הרף. הדבר דומה להשתתפות במשחק שהחוקים שלו משתנים בלי הרף, בלי שהובחרו אי פעם - משחק שאין ממנו יציאה אלא התאבדות, ואין אפשרות לחזור לצורת משחק קודמת.

אבל בעיית האדם והטכנולוגיה מוצגת לרוב בצורה שגויה. אומרים שהאנושות התפתחה באופן חד-צדדי, כשהכוח טכנולוגי גדל ללא גידול מתאים בשלמות המוסרית, או, לפי ניסוח אחר, ללא התפתחות מתאימה בחינוך ובחשיבה הרציונאלית. למעשה הבעיה היא בסיסית יותר - שורש העניין נעוץ באופן בו אנו מרגישים ותופסים את עצמנו כיצורי אנוש, תחושת החיים שלנו, תחושה של קיום זהות כפרטים נבדלים. אנחנו סובלים מהזיה, מתחושה שגויה ומעוותת של קיומנו כיצורים חיים - לרובנו יש תחושה ש"אני עצמי" הוא מרכז נפרד של הרגשה ופעולה, שחי בפנים ומוגבל על ידי הגוף הפיזי - מרכז הנמצא בעימות מול עולם "חיצוני" של אנשים ודברים, ובא במגע דרך החושים עם יקום זר ומזר. הדבר מתבטא במטבעות לשון מקובלות כמו "איך מגיעים תינוקות לעולם", "באתי לעולם", "אתה צריך להתייצב בפני המציאות", "כיבוש הטבע".

התחושה של האדם כמבקר בודד וזמני ביקום עומדת בניגוד מוחלט לכל מה שידוע למדע על האדם (ועל יצורים חיים אחרים). אנחנו לא "באים לעולם"; אנחנו באים מהעולם, כמו עלים מתוך עץ. כמו שהאוקיינוס מעלה גלים, היקום מעלה אנשים. כל פרט הוא ביטוי של כלל ממלכת הטבע, פעילות ייחודית של היקום כולו. רוב האנשים חווים את ההרגשה הזו לעתים רחוקות, אם בכלל. גם אלו שיודעים שהדבר נכון בתיאוריה, לא חשים או מרגישים את הדבר, אלא ממשיכים להיות מודעים לעצמם כ"אגו" נפרד בתוך שק עור.

התוצאה הראשונה של האשליה הזו היא שהגישה שלנו לעולם "שם בחוץ" היא עוינת למדי. תמיד אנחנו "כובשים" את הטבע, את החלל, את ההרים, את השממה, את החיידקים ואת החרקים במקום ללמוד לשתף עימם פעולה באופן הרמוני. באמריקה הסמלים הבולטים של כיבוש זה הם הדחפור והטיל - הכלי שהופך עקוב למישור עבור קופסאות מגורים בנויות מקרטון, והשרביט הפאלי הגדול שמפלח את הרקיע. (יחד עם זאת, יש לנו אדריכלים מעולים שיודעים כיצד למקם בתים בגבעות ללא פגיעה בנוף, ואסטרונאוטים שיודעים כי כדור הארץ כבר נמצא הרחק בחלל, וכן שכדי לגלות עולמות

אחרים יש צורך ראשית כל במכשירים אלקטרוניים רגישים שבדומה לעיניים שלנו, יביאו את העצמים הרחוקים ביותר לתוך מוחנו¹. הגישה העוינת של כיבוש הטבע מתעלמת מהתלות ההדדית בין כל הדברים והאירועים - מכך שהעולם מעבר לעור אינו אלא המשך של הגוף שלנו - והיא עלולה להסתיים בהשמדת אותה סביבה שבאנו ממנה ובה תלויים כל חיינו.

תוצאה שניה של ההרגשה שאנחנו יצורים שכליים מבודדים בעולם זה, ומטופש ברובו, היא שאין לנו שום **common sense**, שום דרך להבנת העולם שמוסכמת על כולנו. זה פשוט מצב שבו דעתי עומדת כנגד דעתך, ולכן את ההכרעות מקבל התועמלן שהוא אגרסיבי יותר ואלים יותר (כלומר רגיש פחות). ערבוביה של דעות סותרות מאוחדות בכוח התעמולה היא המקור הגרוע ביותר לפיקוח על טכנולוגיה רבת עוצמה.

אפשר לחשוב שהדבר שנחוץ לנו הוא איזה גאון תורן שימציא דת חדשה, פילוסופית חיים וראיית עולם, שיהיו סבירים ויתקבלו על ידי דעתו של אדם בסוף המאה העשרים, ובאמצעותם יוכל כל אדם לחוש שיש משמעות לעולם ככלל ולחיו הוא בפרט. אך כפי שראינו שוב ושוב בהיסטוריה, בכך אין די. דתות הן פלגניות ומתנצחות. הן עוד צורה של "אני-יותר-טוב-ממך" כי הן תלויות ביצירת הבחנה בין "הצפויים לישועה" ו"המקוללים", המאמינים האמיתיים והכופרים, אנחנו והם. גם ליברלים דתיים משחקים במשחק של "אנחנו-יותר-סובלניים-ממך". יתרה מכך, כמערכות של דוקטרינה, סמלים והתנהגויות, מתקשחות הדתות לממסדים שחייבים לתבוע צייתנות, הגנה ושמירה על ה"טוהר". כיוון שכל אמונה היא תקווה לווטת, כלומר חיפוי על ספק ואי וודאות, זקוקות הדתות לחוזרים בתשובה. ככל שיותר אנשים מסכימים אתנו, כך מטריד אותנו פחות הספק באשר לעמדתנו. בסופו של דבר מתחייב המאמין להיות נוצרי או בודהיסט או יהודי למרות כל ידע חדש שיגיע אליו. רעיונות חדשים וקשים לעיכול עשויים להיטמע בתוך מסורת דתית, גם אם הם עומדים בסתירה גמורה לדוקטרינות המקוריות שלה, כך שהמאמין יוכל לדבוק בעמדתו ולטעון: "בראש ובראשונה אני תלמיד של ישו/מוחמד/בודהא". התחייבות בלתי חוזרת לדת כלשהי איננה רק התאבדות אינטלקטואלית; היא בפירוש חוסר אמונה, כי היא אוטמת את המוח לכל ראיית עולם חדשה. אמונה היא, מעל לכל, פתיחות - אקט של אמון בבלתי נודע. חסיד נלהב של עדי יהווה ניסה פעם לשכנע אותי,

¹ "אני לא מאמין שמה שהו בעל ערך כלשהו יצא מחקירת ערימת הסיגים שעל פני הירח ... אל תחשבו שתקציבי העתק של נאסא מבטיחים תמיכה ראויה לאסטרונומיה" פרד הוייל: "גלקסיות, גרעינים וקוויזרים"

שאם היה קיים אלוהים של אהבה, אין ספק שהוא היה מעניק לאנושות ספר מהימן ובלתי ניתן לערעור כדי להנחותנו בדרך הנכונה. עניתי לו, כי שום אלוהים מתחשב לא היה מנוון את התבונה האנושית ומונע ממנה כל גמישות וכושר הסתגלות בכך שהיתה תלויה לחלוטין בעובדה שהמענה לכל קושיה נמצא בספר אחד, התנ"ך. כי תפקידן של מילים, ולכן גם של ספר, הוא להצביע מעבר לעצמן אל עולם של חיים והתנסות שאינו רק מילים או רעיונות. כשם שכסף איננו עושר ממשי ובר שימוש, ספרים הם לא החיים. הערצה של כתבי קודש דומה לאכילה של שטרות כסף.

לכן, הספר שהייתי רוצה להחליק לילדי יהיה בעצמו חלקלק. הוא יחליק אותם לתחום חדש, לא של רעיונות בלבד, אלא של התנסות והרגשות. הוא יהיה תרופה זמנית, לא משטר אכילה קבוע; נקודת מוצא ולא מקום קבע לחיות בו. הם יקראו אותו ויגמרו עם הנושא, כי אם הוא יהיה כתוב טוב וברור, הם לא יצטרכו לשוב אליו עוד ועוד כדי לחפש משמעויות נסתרות או הבהרות של דוקטרינות מעורפלות. לא נחוצים לנו דת חדשה או תנ"ך חדש. אנו צריכים התנסות חדשה – הרגשה חדשה של המשמעות להיות "אני". מידע הפנים על החיים (שהוא כמובן נקודת המבט הסודית והאמיתית) הוא שהרגשת האני הנורמלית שלנו היא בעצם תעלול, או, במקרה הטוב ביותר, תפקיד זמני שאנחנו משחקים, או שתיחמנו אותו שנשחק – תוך הסכמה שבשתיקה מצידנו, כמו שכל מהופנט מוכן בעצם באופן בסיסי להתהפנט. הטאבו החזק ביותר שנכפה עלינו הוא הטאבו נגד הידיעה מי או מה אתה בעצם, מאחורי המסכה של האגו הנפרד, העצמאי והמבודד לכאורה. אני לא מדבר על ה"איד" או התת-מודע הברברי של פרויד כמציאות האמיתית מאחורי מסווה האישיות. כמו שנראה בהמשך, פרויד היה נתון תחת ההשפעה של אפנת הרדוקציוניזם של המאה התשע עשרה, אופנה שהייתה דחף משונה להמעיט מערכן של התרבות והאינטליגנציה האנושית שכונו בשם תוצר לוואי מקרי של כוחות עיוורים ואירציונאליים. הם עמלו קשות לנסות ולהוכיח להוכיח שענבים יכולים לצמוח משיח קוצים.

כמו שקורה לעיתים כה קרובות, הדבר ממנו הדחקנו והתעלמנו, הוא מובן מאליו להדהים. הקושי נעוץ בכך, שהדבר כל כך ברור מאליו וכה בסיסי שבקושי ניתן לתאר אותו במילים. הגרמנים קוראים לכך Hintergedanke - מה שנמצא בחלק האחורי של הראש וקשה לנו להכיר בו, אפילו כלפי עצמנו. ההרגשה של "אני" כמרכז קיום בודד ומבודד היא כה חזקה ומקובלת על הכל,

וכה בסיסית לאופן החשיבה והדיבור שלנו, למערכת החוקים ולמוסדות החברתיים שלנו עד שאין באפשרותנו להרגיש את ה"אני" שלנו אלא כפרט מלאכותי בתכנית היקום. אני נראה כהבזק אור קצרצר שמבזיק לשניה אחת בכל נצחי הזמן - יצור נדיר, מסובך ועדין להחריד בשולי האבולוציה הביולוגית, במקום בו גל החיים מתנפץ לרסיסים נפרדים, מבהיקים ורבי גוונים שמנצנצים לרגע רק על מנת להימוג לנצח. תחת התנייה כזו, נראה בלתי אפשרי ואפילו אבסורדי שנגיע להבנה כי אני עצמי אינני שוכן בטיפה בלבד, אלא בכל נחשול האנרגיה שמשתרע מן הגלקסיות עד השדות הגרעיניים בגופי. ברמת קיום כזו, "אני" עתיק לאין שיעור; צורותי רבות לאין ספור ובואן ולכתן אינן אלא פעימות או ויברציות של שטף אנרגיה אחד ונצחי.

קשה להגיע להבנה זו, בגלל העובדה שאי אפשר לתפוס זאת בעזרת חשיבה קונספטואלית. דומה הדבר לעין שהייתה מנסה להביט בעצמה ישירות, או לנסיון לתאר את הצבע של ראי במונחי הצבעים המשתקפים בו. כשם שראייה היא יותר מסך הדברים הנראים, הבסיס או ה"תשתית" לקיומנו ולמודעותנו אינם ניתנים להבנה במונחי הדברים שידועים. אנו נאלצים לכן לדבר על הנושא דרך מיתוסים - כלומר דרך דימויים, אנלוגיות ומטפורות, שאומרים למה דומה הדבר, להבדיל מהניסיון לומר מה הדבר עצמו. פירוש קיצוני אחד של "מיתוס" הוא משל, דבר שלא היה ולא נברא או אמונה טפלה. אך במובן אחר "מיתוס" הוא אנלוגיה, דימוי שימושי ופורה באמצעותו אנו מעניקים משמעות לחיים, כמו שניתן להסביר כוחות חשמליים על ידי השוואתם להתנהגות המים או האוויר. אך אין לקבל "מיתוס", במשמעותו זו, באופן מילולי, ממש כשם שאין להחליף בין חשמל ובין מים או אוויר. לכן כשמשמשים במיתוס יש להקפיד לא להחליף דימוי בעובדה, כי אנו עלולים לטפס על התמרור במקום ללכת בכיוון שהתמרור מורה.

אני משתמש אם כן במיתוס כדי לענות לילדים ששואלים אותי את השאלות המטפיזיות הבסיסיות שצצות במוחם בצורה כל כך טבעית: "מאיפה בא העולם?" "למה ברא אלוהים את העולם?" "איפה הייתי לפני שנולדתי?" "לאן הולכים האנשים שמתים?" שוב ושוב נוכחתי שהם מרוצים ומסופקים מסיפור פשוט ומאד עתיק, שהולך ככה:

מעולם לא היה זמן בו נוצר העולם, כי הוא הולך סביב סביב כמו מעגל, ואין שום מקום בו המעגל מתחיל. הסתכל בשעון שלי, אשר מורה את הזמן. הוא סובב והולך במעגל, וכך גם העולם חוזר על עצמו שוב ושוב. אך כמו

שמחוג השעות עולה לשתיים-עשרה ויורד לשש, כך יש גם יום ולילה, ערנות ושינה, חיים ומוות, קייץ וחורף. אי אפשר לקבל אחד ללא השני, כי לא תוכל לדעת מה זה שחור אם לא תראה אותו לצד הלבן, ולא תדע מה זה לבן אם לא יהיה לצידו שחור.

באותו אופן ישנם זמנים שבהם העולם קיים, וזמנים בהם העולם איננו, כי אם העולם היה קיים עוד ועוד בלי הפסקה, הוא היה משתעמם מעצמו נורא. הוא בא והולך. פעם אתה רואה אותו ופעם לא. ככה, בגלל שהוא לא משתעמם מעצמו, הוא תמיד חוזר אחרי שהוא נעלם. זה כמו הנשימה: היא נכנסת ויוצאת, נכנסת ויוצאת, ואם תנסה לשמור אותה בפנים כל הזמן תרגיש נורא. זה דומה גם למשחק מחבואים, כי תמיד כיף למצוא דרכים חדשות להתחבא, ולחפש מישהו שלא מתחבא תמיד באותו מקום.

גם אלוהים אוהב לשחק מחבואים, אבל בגלל שאין שום דבר מחוץ לאלוהים, אין לו עם מי לשחק אלא רק עם עצמו. אבל הוא מתגבר על הבעיה הזאת כי הוא מעמיד פנים שהוא איננו הוא. זאת הדרך שלו להתחבא מפני עצמו. הוא מעמיד פנים שהוא אתה ואני וכל האנשים בעולם, כל החיות, כל הצמחים, כל הסלעים וכל הכוכבים. ככה הוא עובר הרפתקאות מופלאות, שחלק מהן איומות ומפחידות. אך הן לא יותר מחלומות רעים, שיעלמו כשהוא יתעורר.

כשאלוהים משחק מחבואים, ומעמיד פנים שהוא אתה ואני, הוא עושה את זה כל כך טוב שלוקח לו הרבה זמן להיזכר איפה ואיך החביא את עצמו. אבל זה כל הכיף - בדיוק מה שרצה לעשות. הוא לא רוצה למצוא את עצמו יותר מדי מהר, כי זה יקלקל את כל המשחק. זו הסיבה שכל כך קשה לך ולי למצוא שאנחנו אלוהים בתחפושת, מעמיד פנים שהוא לא הוא. אך כשהמשחק ימשך מספיק זמן, כולנו נתעורר, נפסיק להעמיד פנים, וניזכר שכולנו "אני" אחד ויחיד - האלוהים שהוא כל מה שיש ושחי לעולמי עולמים.

ברור שעליך לזכור שלא לוהים אין צורה של אדם. לאנשים יש עור ותמיד יש משהו מחוץ לעור שלנו. אם לא היה לנו עור, לא היינו יודעים את ההבדל בין מה שבפנים ומה שמחוץ לגופנו. אך לאלוהים אין עור ולא צורה כי אין שום דבר מחוץ אליו. (אם הילד מספיק אינטליגנטי, אני ממחיש זאת בעזרת רצועת מביוס - טבעת נייר שמפותלת כך שיש לה רק צד אחד). הפנים והחוץ של אלוהים הם אותו דבר. ולמרות שדיברתי על אלוהים כעל "הוא" ולא "היא", אלוהים איננו גבר ולא אישה.

אלוהים הוא ה"עצמי" של העולם, אבל לא תוכל לראות את אלוהים מאותה סיבה שבלי ראי לא תוכל לראות את העיניים שלך, ובטוח שלא תוכל לנשוק את השיניים שלך או להתבונן לתוך המוח שלך. העצמי שלך מוחבא בצורה, כה מחוכמת כי זהו אלוהים שמתחבא.

אתה יכול לשאול למה לפעמים אלוהים מסתתר באנשים נוראים, או מעמיד פנים כאילו הוא איש הסובל ממחלה קשה וממכאובים. ראשית עליך לזכור שהוא לא באמת עושה את זה למישהו אחר אלא לעצמו. עליך לזכור גם שבכל הסיפורים שאתה אוהב לשמוע צריכים להיות גם אנשים רעים מחוץ לטובים, כי החלק המותח בסיפור הוא למצוא איך הטובים ינצחו את הרעים. זה כמו שמשחקים קלפים. בהתחלת המשחק אנחנו טורפים אותם לערבוביה, שהיא כמו הדברים הרעים בעולם, אבל המטרה של המשחק היא לעשות סדר בבלגן, ומי שעושה סדר הכי טוב הוא המנצח. ואז אנחנו טורפים את הקלפים שוב ומשחקים שוב, וככה גם קורה בעולם.

הסיפור הזה, שצורתו היא של מיתוס, לא ניתן כתיאור **מדעי** של הדברים. הסיפור מתבסס על אנלוגיות של משחק ודרמה, ותוך שימוש במילה השחוקה לעיפה "אלוהים" בתור השחקן, הסיפור טוען רק שהוא **דומה** לדברים כפי שהם. אני משתמש בו רק כמו האסטרונמים המשתמשים בדימוי של ניפוח בלון שחור עם נקודות לבנות עליו לתיאור הגלקסיות, כדי להסביר את התפשטות היקום. אבל לרוב הילדים, ולמבוגרים רבים, המיתוס הוא בעת ובעונה אחת גם מובן, גם פשוט וגם מרתק. בניגוד לכך, הסברים מיתיים אחרים של העולם הם פשטניים, מתפתלים ובלתי מובנים. אך אנשים רבים חושבים שלהאמין בהיגדים וסמלים לא מובנים של הדת שלהם הוא מבחן האמונה. "אני מאמין" אמר טרטיאן על הנצרות "כיוון שזה אבסורד".

אנשים שחושבים עבור עצמם לא מקבלים רעיונות על סמך סוג כזה של סמכות. הם לא מרגישים חייבים להאמין בניסים או בתורות משונות כמו שאברהם הרגיש מחוייב על ידי אלוהים להקריב את בנו. כמו שט. ג'ורג' האריס אומר:

ההירארכיה החברתית של העבר, שבה איזשהו בוס מעליך תמיד העניש על כל טעות, יצרה התנייה שגרמה לאנשים להרגיש שהסמכות האכזרית נמשכת לאורך "כל הדרך עד למעלה". בחברה החופשית והשוויונית של ימינו אנחנו לא מרגישים את הקשר הזה. מאז ד"ר ספוק, אפילו במשפחה

האנושית אין לנו הרבה אבות דמויי אלוהים. כך שהתת מודע הממוצע לא לומד יותר לחפש מחילה מאלוהים זועם בשמיים.

אבל, הוא ממשיך,

דורנו חי בגיהנום קר, צינוק מבודד לכל החיים, ללא אלוהים שירשיע או יגאל אותו. עד שהאדם מגיע להבנה של המלכודת ומוצא את... "היסוד המוחלט של ההווה", אין לו שום סיבה לקיום. ריק, סופי, הוא יודע רק שימות בקרוב. כיוון שלחיים אלו אין כל משמעות, והוא אינו רואה חיים עתידיים, הוא לא ממש אדם אלא קורבן להכחדה עצמית².

פול טיליץ' לקח את המונח "אלוהים", העביר אותו חיטוי וקרא לו בשם "הבסיס המוחלט של ההווה". המונח יתאים גם עבור "העצמי של העולם" בצורה שהשתמשתי בו בסיפורי לילדים. אבל הסוד שמתחלק אל הילד דרך הסיפור שלי הוא, כי הבסיס המוחלט של ההווה הוא **אתה**. כמובן שלא אתה היום-יומי שהבסיס מתחפש אליו, אלא העצמי הפנימי ביותר שחומק מפיקוח כי הוא תמיד המפקח. זהו אם כן, הטאבו הגדול מכולם - אתה הוא זה!

אך בתרבות שלנו זוהי אבן הבוחן לשפיות, האפלה שבכפירות, והפראית שבהזיות. אנחנו מאמינים שזהו שיא המגלומניה - ניפוח האגו עד אבסורד מוחלט. כי למרות שביד אחת אנחנו מטפחים את האגו, ביד השניה אנחנו נותנים לו על הראש. מדור לדור אנחנו מוציאים לילדינו את המיץ כדי "שידעו את מקומם" ויתנהגו, יחשבו וירגישו בצניעות ההולמת אגו קטן אחד מבין רבים. כמו שאמי נהגה לומר: "אתה לא הדג היחיד בים". כל אדם שפוי בדעתו שמאמין שהוא אלוהים צריך להיצלב או לעלות על המוקד, למרות שכעת אנו נוטים לנקוט בגישה נדיבה יותר האומרת שאין מי שיאמין בשטויות כאלה כשהוא שפוי בדעתו. רק רפה שכל אומלל יכול לתפוס את עצמו כשליט העולם הכל יכול, ולצפות שכולם יכרעו ברך לרגליו ויסגדו לו.

אבל הבעיה מתחילה מכך שאנחנו רואים את אלוהים כמלך מלכי המלכים של היקום, הטכנוקרט העליון שמפקח באופן אישי ומודע על כל פרט ביקום שלו - וזה איננו סוג האלוהים שבסיפור שלי. למעשה, זה בכלל לא הסיפור שלי, כי כל מי שלמד היסטוריה של הדתות יודע שהסיפור הגיע מהודו העתיקה, וזהו ההסבר המיתולוגי של פילוסופיית הוודנטה. הוודנטה היא תורת

² במאמר "דיון בדעותיו של התיאולוג פאול טיליץ' " *Look*, Vol. XIX, No. 15. July 27, 1965, P. 19.

האופנישדות, אוסף של דיאלוגים, סיפורים ושירה שנוצר ברובו עד המאה התשיעית לפני הספירה. הודים מתווכמים לא רואים את אלוהים כסופר-איש מיוחד ונפרד אשר **שולט** על העולם ממרומים, כמלך. האלוהים שלהם נמצא "מתחת" ולא "מעל" כל דבר, והוא **משחק** את העולם מבפנים. אפשר להגיד שאם הדת היא אופיום להמונים, אצל ההודים האלוהים נמצא בוורידים. מה גם ששום הודי לא יכול להגיע להכרה שהוא אלוהים בתחפוש בלי שיראה באותו רגע שזה נכון באותה מידה לגבי כל אחד וכל דבר אחר. בפילוסופית הוודנטה, לא קיים כלום חוץ מאלוהים. לכאורה קיימים דברים חוץ מאלוהים, אבל רק בגלל שהוא חולם אותם והופך אותם לתחפושות שלו כדי לשחק במחבואים עם עצמו. לכן העולם של הדברים הנפרדים לכאורה הוא אמיתי רק לשעה קלה, לא אמיתי לנצח, כי הוא בא והולך כמו שהעצמי מחביא ומוצא את עצמו.

אך וודנטה היא הרבה יותר מהרעיון או האמונה שכך הם הדברים. בעיקר ומעל הכל זוהי **התנסות**, הידיעה הבלתי אמצעית שזה כך. לכן זוהי ערעור כה מהפכני על הדרך השגרתית בה אנו רואים את הדברים. היא הופכת את העולם מבפנים החוצה ומבחוץ פנימה. אימרה המיוחסת לישו אומרת:

כשתהפוך את השניים לאחד,

וכשתהפוך את הפנימי לחיצוני,

ואת החיצוני לפנימי,

ואת שלמעלה כמו שלמטה...

אז תיכנס [למלכות השמיים]...

אני האור שמעל הכל,

אני הכל,

הכל בא ממני

והכל מגיע אלי,

חטוב [פיסת] עץ, ושם הנני,

הרם אבן ושם תמצאני.³

³ראה "הבשורה לפי תומס", כתב יד קופטי שנמצא לאחרונה, מתורגם כנראה מגרסא יוונית משנת 140 לספירה, "אני" ו"ממני" הן התייחסויות ברורות ל"אני" הנחבא.

A. Guillaumont and others (trs.), *The Gospel According to Thomas*. Harper & Row, New York, 1959. pp. 17-18, 43.

בימינו מגיעה אלינו תורת הוודנטה לאחר מגע עם כל הגישות, צורות החשיבה והסמלים של התרבות ההינדית בפריחתה ושקיעתה האיטית לאורך יותר מאלפיים ושמונה מאות שנים, חבולה בידי קנאות איסלאמית ומושחתת על ידי פוריטניזם בריטי. כפי שהיא מוצגת, לא מעוררת הוודנטה כל הד במערב, ולרוב נמשך אליה סוג האנשים שהרוחניות שלהם מעודנת עד שקיפות ושקיום בגוף הפיזי נראה להם מגעיל מנשוא⁴. אבל ניתן למסור את עיקרי התורה בסגנון ימינו, בלי קישוטים אקזוטיים, ללא טרמינולוגיה בסנסקריט וללא פזות מיותרות של רוחניות. אז לא רק שהמסר יהיה ברור לאנשים ללא עניין מיוחד ב"דתות מזרחיות"; הוא גם יהיה בדיוק הזעזוע שנחוץ לנו כדי שנבעט את עצמנו מחוץ להרגשה המבודדת של עצמנו.

אין לבלבל בין הבנת סיפור ה"אני" ובין ההתנהגות המקובלת כ"חוסר אנוכיות", שהיא המאמץ להזדהות עם האחר ועם צרכיו בזמן שאנחנו עדיין שבויים באשליה רבת העוצמה שאנחנו רק אגו בתוך שק של עור. "חוסר אנוכיות" כזה איננו יותר מאשר אנוכיות מעודנת למהדרין, בדומה ל"חבורה הפנימית" שמשחקת במשחק של "אנחנו-יותר-סובלניים-מכם". הוודנטה לא הטיפה במקור למוסריות. היא לא דחקה באנשים לחקות כמו קופים את הקדושים בלי להבין את המניעים האמיתיים שלהם, או לחקות את המניעים בלי להבין את הידע שמעורר אותם.

מסיבה זו, הספר שאעביר לילדי לא יכיל שום דרשות ושום דרישות, שום "צריכים" ו"מוכרחים". אהבת אמת באה מהבנה, לא מהרגשת חובה או אשמה. האם היית רוצה להיות אמא נכה שהבת שלה לא יכולה להתחתן כי היא מרגישה חובה לדאוג לאימה, ולכן היא שונאת אותך? לא הייתי רוצה לספר איך הדברים צריכים להיות, אלא איך הם באמת, וכיצד ועל שום מה אנחנו מתעלמים מהם כפי שהם. אי אפשר ללמד אגו להיות שום דבר חוץ מאגואיסטי, למרות שלאגו יש דרכים מחוכמות מאוד להעמיד פנים שהוא חזר בתשובה. המשימה הבסיסית, אם כן, היא לפוגג באמצעות ניסיון והתנסות, את האשליה של עצמך כאגו נפרד. התוצאה לא יכולה להיות התנהגות לאור המוסריות **המקובלת**. התוצאה עשויה להיות מה שהמרובעים אמרו על ישו: "ראו את האיש! גרגרן ושיכור, חבר למוכסים ולחוטאים".

⁴ אמרתי "רוב" כי אני מודע ליוצאים מן הכלל, הן כאן והן בהודו.

יתירה מכך, לאחר שאנו חודרים ורואים מבעד לאשליית האגו, לא נוכל יותר לראות את עצמנו טובים יותר, או נעלים מאחרים, בגלל שעשינו זאת. מכל עבר ישנו רק העצמי האחד, משחק במשחקי מחבואים רבים מספור. הציפור לא **נעלית** על הביצה ממנה בקעה. למעשה, ניתן לומר שציפור היא האמצעי של ביצה אחת להיות לביצים אחרות. הביצה היא אגו, והציפור היא עצמי משוחרר. מיתוס הודי מספר על העצמי כברבור קדוש שהטיל ביצה שממנה בקע העולם. אני אפילו לא אומר שאתה **צריך** לבקוע מתוך הקליפה שלך. בזמן כלשהו, בדרך כלשהי, אתה (האתה האמיתי, העצמי) תעשה זאת בכל מקרה, אבל יכול להיות שהמשחק של העצמי הוא להישאר רדום ברוב התחפושות האנושיות שלו, וכך להביא את הדרמה של החיים עלי אדמות לקיצה בקול נפץ אדיר. לפי מיתוס הינדי נוסף, ככל שעובר הזמן, החיים בעולם הופכים להיות רעים יותר ויותר, עד שלבסוף האל שיווה שהוא הפך ההרסני של העצמי, רוקד ריקוד נורא שמכלה הכל באש. בעקבות ההרס באה תקופה של 4,320,000 שנה של שקט מוחלט שבה העצמי הוא רק עצמו ולא משחק במחבואים. ואז מתחיל המשחק מחדש, יוצא לדרך כיקום של זוהר מושלם שמתחיל להידרדר לאחר 1,728,000 שנה בלבד. כל סיבוב של המשחק מתוכנן כך שכוחות האופל משתפים עצמם רק בשליש האחרון, ונהנים בסוף מניצחון קצר אך כוזב. היום אנו מעריכים את חיי כוכב הלכת שלנו בעצמו במשכי זמן ארוכים בהרבה, אך מכל התרבויות הקדומות, חזון הזמן הקוסמי של ההודים היה הדימוי היצירתי ביותר. עליך לזכור עם זאת, שהסיפור על גלגולי ההופעה וההעלמות של העולם הוא רק מיתוס, לא מדע, משל ולא נבואה. זאת דרך להמחיש את הרעיון שהיקום דומה למשחק מחבואים.

אם כן, אם אני לא אומר שאתה **צריך** להתעורר מאשליית האגו ולהתגייס להצלת העולם מאסון, לשם מה הספר? למה לא להיתרווח לאחר בנחת, ולתת לדברים לזרום בדרכם שלהם? פשוט בגלל שגם העובדה שאני כותב היא חלק מ"לתת לדברים לזרום בדרכם שלהם". בתור יצור אנושי, הטבע שלי הוא כזה, שאני פשוט נהנה מפילוסופיה ורוצה להתחלק בה. אני עושה את זה - כמו שיש ציפור שהיא נשר ויש ציפור שהיא יונה, ישנם פרח שהוא שושנה ויש פרח שהוא חבצלת. אני גם מבין, שככל שפחות אטיף כן יקשיבו לי יותר.

פרק שני

המשחק של שחור-ולבן

כשלמדנו לספור אחת שתיים שלוש, וכשלמדנו אלף בית גימל, לא סיפרו לנו על המשחק של שחור-ולבן. זה לא משחק יותר מסובר, אבל הוא נמצא בין הדברים שעליהם לא מדברים. ראשית, בואו נראה שכל חמשת החושים שלנו הם צורות שונות של אותו חוש בסיסי - איזשהו סוג של מגע. ראייה הינה מגע עדין מאד. העיניים נוגעות, או חשות, בגלי אור וכן הן מאפשרות לנו לבוא במגע עם דברים שמחוץ להישג ידנו. בצורה דומה, האוזניים נוגעות בגלי קול הנמצאים באוויר, והאף בחלקיקי אבקה וגז זעירים. אבל החושים בנויים מתבניות ושרשראות מסובכות, שבנויות מנאורונים בודדים שמסוגלים להיות באחד משני מצבים בלבד: דולק או כבוי. הנאורון הבודד מעביר למוח המרכזי אותות שהם **כן** או **לא** - וזה הכל. אבל, כפי שאנחנו יודעים מהמחשבים הפועלים בשיטה הבינארית, שבה קיימות רק הספרות אפס ואחת, ממרכיבים פשוטים אלה ניתן להרכיב תבניות סבוכות ומופלאים עד מאד.

במובן זה, מערכת העצבים הנאורונית שלנו, ומחשבים מבוססי 1/0 דומים לכל דבר אחר, כי העולם הפיזיקלי מורכב באופן בסיסי מוויברציות. בין אם אנחנו חושבים על הוויברציות הללו במונחי גלים או חלקיקים, או אולי גלקיקים, אף פעם לא נמצא שיא של גל ללא שפל, או חלקיק ללא מרווח, או חלל, בינו ובין האחרים. במילים אחרות, אין דבר כזה כמו חצי גל, או חלקיק כשלעצמו ללא חלל סביבו. כך גם אין דולק ללא כבוי, ואין למעלה בלי למטה.

למרות שקולות בתדירות גבוהה של ויברציות נשמעים לכאורה רציפים, כצליל טהור, למעשה לא כך הדבר. כל צליל הוא למעשה רצף של קול/דממה, אלא שהאוזן לא עוקבת אחרי הרצף באופן מודע, כשהחילופים מהירים מדי. אנו חשים בכך רק, למשל, בצלילים הנמוכים ביותר של העוגב. גם אור איננו אור טהור, אלא אור/חושך. האור פועם בגלים, בתנועה החיונית של מעלה/מטה, ובתנאים מסוימים ניתן לסנכרן בין מהירות ויברציות האור ובין עצמים נעים כך שיראו כאילו הם עומדים במנוחה. זו הסיבה, שאין להשתמש באור ניאון בתוך נגריה, כי תדירות האור עלולה להתאים בדיוק למהירות המשור, והמסור נראה אז כאילו הוא עומד.

בעוד העין והאוזן ממש חשים ומגיבים גם לחלק העולה וגם לחלק היורד של הוויברציות, המוח, כלומר תשומת ליבנו המודעת, שמה לב רק לחלק העולה. היא מתעלמת מן החושך, הדממה, ומן המרווח ה"כבוי". העקרון הכללי הוא שההכרה מתעלמת ממרווחים, אבל לא מסוגלת לחוש שום פעימת אנרגיה בלעדיהם. אם תניח את ירך על ברכה של נערה מושכת, ותשאיר אותה שם ללא תזוזה, היא עלולה להפסיק לחוש בה. אבל אם תמשיך לטפוח על הברך, היא תבין מייד שאתה שם ושאתה מעוניין. אבל היא חשה, ואתה מקווה שגם מעריכה, את המגע יותר מאשר את העזיבה. למרות זאת, בדיוק הדברים שאנחנו מאמינים שקיימים הם תמיד מהסוג של דלוק/כבוי. "כן"ים לבד ו"לא"ים לבד לא קיימים.

הרבה אנשים חושבים, שבהאזנה למוזיקה הם שומעים פשוט רצף של צלילים, לבדם או בצירופים הנקראים אקורדים. אם היה הדבר נכון, כפי שקורה במקרים יוצאי הדופן של מי שאין לו שום שמיעה מוזיקלית, הם לא היו שומעים שום מוזיקה, שום לחן, רק רצף של צלילים. שמיעת לחן היא שמיעת המרווחים בין הצלילים, למרות שיתכן שאינך מודע לכך, ולמרות שהמרווחים הללו אינם הפסקות של שקט, אלא "צעדים" באורך משתנה בין נקודות על הסולם המוזיקלי. צעדים או מרווחים אלה הם חללים שמיעתיים, להבדיל מחללי מקום בין גופים או חללי זמן בין מאורעות.

עדיין, הנוהג ההרגיל של ההכרה המודעת הוא להתעלם ממרווחים, בצורות שונות. מרבית האנשים חושבים למשל שחלל הוא "סתם כלום", אלא אם כן הוא מלא באוויר. הם מתפלאים לכן כשאמנים או אדריכלים מדברים על סוגים ותכונות של חלל, ועוד יותר כשאסטרונומים ופיזיקאים מדברים על חלל מעוקם, חלל מתפשט, חלל סופי והשפעת החלל על אור הכוכבים. בגלל הנוהג להתעלם ממרווחי-חלל, אנחנו לא רואים שכמו שקול הוא ויברציה של קול/דממה, כל היקום (כלומר, כל הקיום), הוא ויברציה של גוף/חלל. כי גופים וחללים הולכים יחד ללא הפרד כמו פנים וחוץ. חלל הוא **היחס** בין גופים, ובלעדיו לא יתכנו לא אנרגיה ולא תנועה.

אם ישנו גוף, רק כדור בודד אחד, ללא חלל סביבו, אין שום דרך שבעולם שנוכל לתפוס או להרגיש בו בתור כדור או כל צורה אחרת. אם לא היה שום דבר חוץ ממנו, לא **היה** לו חוץ. זה היה אולי אלוהים, אבל בטח שלא גוף! באותו אופן, גם אם היה רק חלל בלי כלום בתוכו, לא היה זה כלל חלל. כי אין חלל

אלא חלל בין דברים, בתוך דברים, או מחוץ לדברים. לכן חלל הוא היחס בין גופים.

האם נוכל להעלות על הדעת גוף בודד אחד, הכדור היחיד ביקום באמצע חלל ריק? יתכן, אך לכדור הזה לא תהיה שום אנרגיה, שום תנועה. ביחס **למה** היינו יכולים להגיד שהוא נע? אנחנו אומרים על דברים שהם נעים רק כשמשווים אותם לדברים אחרים, שהם נייחים באופן יחסי, כי תנועה היא למעשה תנועה/מנוחה. אז בואו ניקח שני כדורים, ונראה אם הם מתקרבים אחד לשני או מתרחקים. וודאי, כעת ישנה תנועה, אך מי מהשניים נע? הכדור ראשון, הכדור השני, או שניהם? אין שום דרך להכריע. כל התשובות נכונות ושגויות באותה מידה. בואו נכניס כדור שלישי. הכדור הראשון והשני נשארים באותו מרחק האחד מהשני, אך הכדור השלישי מתקרב אליהם או מתרחק. האמנם? אולי כדור אחד ושניים נעים יחד, אל שלוש או ממנו, או אולי אחד ושניים מתקרבים לשלוש כששלוש מתקרב אליהם, כך שכולם בתנועה? איך נכריע בשאלה? תשובה אפשרית אחת היא שכיוון שאחד ושניים נשארים יחד, הם מהווים קבוצה וגם מהווים רוב. כוח ההצבעה שלהם יכריע לכן מי נע ומי לא. אבל אם שלוש לא יכול לנצח אותם הוא יכול להצטרף אליהם, ואם כל השלושה יישארו באותו מרחק אחד מהשני, הקבוצה כגוף אחד לא תוכל לנוע. אף אחד לא יוכל אפילו לומר לשני האחרים "למה אתה נדבק אלי" כי לקבוצה כקבוצה לא תהיה כל נקודת התייחסות, לדעת אם היא נעה או לא.

שימו לב שבשעה ששני כדורים הנמצאים לבדם יכולים לנוע רק בקו ישר, שלושה יכולים לנוע על פני מישור, אך לא בשלושה ממדים. ברגע שנוסיף כדור רביעי, נקבל את הממד השלישי, ממד העומק, וכעת נראה שהכדור הרביעי יכול לעמוד בנפרד מהשלושה, להתבונן בהתנהגותם מנקודת מבט אובייקטיבית, ולהיות שופט. אבל, כשהוספנו את הרביעי, מי מהם הוא הרביעי? כל אחד מהם יכול להיות בממד השלישי ביחס לשלושת האחרים. אפשר לקרוא לזה "שיעור ראשון בתורת היחסות". העיקרון נשאר דומה, ולא חשוב כמה כדורים נוספים, ולכן הוא נכון לגבי כל גורמי השמיים ביקום הזה ולגבי כל הצופים בתנועתם, יהיה מיקומם אשר יהיה. ניתן לראות כל גלקסיה, כל כוכב, וכל צופה כאילו היו נקודת ההתייחסות המרכזית, כך שכל דבר הוא מרכזי ביחס לכל דבר אחר!

שימו לב שבכל הדיון הזה התעלמנו מאפשרות אחת. נניח שהכדורים לא נעים כלל, אבל החלל שביניהם נע. בסופו של דבר, אנחנו מדברים על מרחק (כלומר חלל), שגדל או קטן כאילו היה משהו, דבר שיכול לעשות משהו. זו

הבעיה עם היקום המתרחב. האם הגלקסיות האחרות מתרחקות משלנו, או שלנו מהן, או כולן מכולן? האסטרונומים מנסים ליישב את הקושיה באומרם שהחלל עצמו מתרחב. אבל, שוב, מי המחליט? מה זו, הגלקסיות או החלל? העובדה ששום הכרעה לא יכולה להתקבל היא בעצמה הרמז לתשובה: לא רק **שגם** הגלקסיות **וגם** החלל מתפשטים (כאילו היו שני גורמים נפרדים), אלא משהו שעלינו לכנות בצורה שלומיאלית בשם גלקסיות/חלל, או גוף/חלל, הוא המתפשט.

הבעיה צצה ועולה, כי הצבנו את השאלה בצורה שגויה. הנחנו שגופים הם דבר אחד וחלל הוא דבר לגמרי אחר, או שחלל הוא סתם כלום. ואז ראינו שחלל הוא לא סתם כלום, כי הגופים לא יכלו להתקיים בלעדיו. אבל הטעות ההתחלתית הייתה לחשוב על הגופים ועל החלל כעל שני דברים נפרדים, במקום כשני היבטים של אותו דבר. הנקודה היא שהם שונים אך בלתי נפרדים, כמו הצד הקדמי והצד האחורי של חתול. הפרד ביניהם, והחתול מת. קח מן הגל את השיא, ואין לך שפל.

פתרון דומה מתאים לבעיה עתיקת היוםין של סיבה ותוצאה. אנחנו מאמינים שלכל דבר ולכל מאורע חייבת להיות סיבה, כלומר, דבר(ים) או מאורע(ות) **אחרים**, והמאורע עצמו יהיה בבוא העת סיבה לתוצאות אחרות. אז איך מובילה הסיבה לתוצאה? ועוד יותר מסובך, אם כל מה שאני חושב או עושה הוא אוסף של תוצאות, לכולן חייבות להיות סיבות הנמשכות אחורה לעבר אין סופי. אם כך, אינני יכול למנוע מה שאני עושה. אני פשוט בובה המונעת של ידי חוטים, שנמשכים לעבר לימים קדומים, הרחק מעבר לטווח ראייתי.

שוב, זו בעיה הנובעת מהצבת השאלה הלא נכונה. הנה מישהו שלא ראה חתול מימיו. הוא מתבונן דרך סדק צר בגדר, ומצד שני של הגדר, מתהלך לו חתול. הוא רואה ראשית את הראש, אחר כך גוף פרוותי שצורתו פחות מוגדרת, ואחר כך זנב. יוצא מן הכלל! החתול מסתובב לאחור ופוסע חזרה, ושוב הוא רואה ראש, ומעט אחר כך את הזנב. הרצף מתחיל להיראות כמו משהו סדיר ואמין. אך שוב, החתול מסתובב, ושוב הוא חוזה ברצף הרגיל: קודם ראש, אחר כך זנב. מכאן הוא מסיק שהאירוע **ראש** הוא הסיבה הקבועה וההכרחית לאירוע **זנב**, שאיננו אלא תוצאתו של הראש. הברבור האבסורדי והמבלבל הזה נובע מחוסר היכולת לראות שהראש והזנב הולכים ביחד: הם כולם חתול אחד.

החתול לא נולד בתור ראש אשר, כמה זמן מאוחר יותר, גרם לזנב. הוא נולד כולו כיחידה אחת, חתול ראש-זנב. הצרה של הצופה שלנו הייתה שהוא התבונן בו דרך סדק צר, ולא יכול היה לראות את כל החתול בבת אחת.

הסדק הצר בגדר דומה מאד לדרך שבה אנחנו מתבוננים בחיים תוך שימוש בתשומת לב ממוקדת. כשאנחנו שמים לב למשהו, אנחנו מתעלמים מכל היתר. תשומת לב היא תפיסה מצומצמת. זו התבוננות בחיים חתיכה אחר חתיכה, תוך שימוש בזיכרון כדי לחרוז את החתיכות יחדיו - כמו בדיקה של חדר חשך באמצעות פנס עם אלומת אור צרה מאוד. לתפיסה מצומצמת כזו יש יתרון של חדות ובהירות, אך היא מתמקדת באזור אחד של העולם אחרי השני, ובתווך אחד אחר השני. במקום שאין תווי נוף, אלא רק חלל או משטח אחד, היא איכשהו משתעממת, ותרה סביב אחרי תווי נוף נוספים. תשומת לב דומה לכן למנגנון סריקה של מכ"ם או טלוויזיה, וחוקרים מצאו באמת הוכחות שבמוח מתרחשת פעילות דומה.

אבל, מי שמשמש בתהליך הסריקה, תהליך שבדק את העולם חתיכה אחר חתיכה, משתכנע במהרה שהעולם איננו אלא אוסף של חתיכות, והוא קורא להן דברים או אירועים נפרדים. אומרים שניתן לחשוב רק על דבר אחד בו זמנית. האמת היא, שבהתבוננות בעולם חתיכה אחר חתיכה אנחנו משכנעים את עצמנו שהוא בנוי מדברים נפרדים, וכך אנו מסתבכים בשאלה כיצד הדברים הללו קשורים ואיך הם גורמים אחד לשני. הבעיה לא הייתה מתעוררת, אילו היינו שמים לב שרק דרך התבוננותנו בעולם היא שקוצצת אותו לחתיכות, דברים, מאורעות, סיבות ותוצאות נפרדות. בגללה אנחנו לא רואים שכל העולם הוא חתיכה אחת כמו החתול ראש/זנב.

לתשומת לב אנחנו קוראים גם **הבחנה**. להבחין פירושו לבחור, להתייחס לכמה מהדברים שנתפסים, לכמה מהתווים שבעולם, כראויים ליתר תשומת לב, יותר משמעותיים מאחרים. לאלה אנחנו מקדישים תשומת לב ומהיתר אנחנו מתעלמים - ולכן תשומת לב מודעת היא בו זמנית גם התעלמות, עצימת עיניים - למרות שהיא מעניקה לנו תמונה ברורה וחיה של הדברים אליהם בחרנו לשים לב. פיזית, אנחנו רואים, שומעים, מריחים, טועמים וממששים אינספור פרטים אליהם מעולם לא שמנו לב. אתה יכול לנהוג ארבעים קילומטר ולדבר כל הזמן עם חבר. שמת לב לשיחה ורק אותה אתה זוכר, אבל איכשהו הגבת גם לדרך, למכוניות אחרות, לרמזורים, והשד יודע מה עוד, בלי שממש שמת אליהם לב, או מיקדת עליהם את הפנס המנטלי שלך. אתה יכול גם לשוחח עם מישהו

במסיבה בלי שתזכור איזה בגדים הוא לבש, כי הם לא נראו ראויים לתשומת לבך או משמעותיים עבורך. ברור עם זאת שעניך ועצבך כן הגיבו לבגדים הללו. ראית, אבל לא ממש התבוננת.

כנראה שאנחנו שמים לב בתהליך כפול שבו הגורם הראשון הוא בחירה של הנושא המעניין או החשוב. הגורם השני, שפועל בו זמנית עם הראשון, הוא הצורך בסימון או תיוג של כל דבר שניתן לשים אליו לב. תיוג היא שיטת סימול - מילים, מספרים, סימנים, צורות פשוטות (למשל ריבועים או משולשים), תווים מוזיקליים, אותיות, סימניות (כמו בסינית), וסקאלות לחלוקה והבחנה בין צבעים וצלילים שונים. סמלים כאלה מאפשרים לנו למיין את חתיכות התפיסה שלנו. הסמלים הם התוויות על המגירות שלתוכן ממין הזיכרון שלנו את החתיכות, אבל קשה ביותר להבחין בחתיכה כלשהי שאין עליה תווית. לאסקימוסים יש חמש מילים לסוגים שונים של שלג, כי הם חיים אתו והוא חשוב להם. אך בשפת האצטקים הייתה רק מילה אחת לשלג, גשם וברד.

מה קובע למה נבחר לשים לב? הדבר הראשון (בהסתייגות שמייד נראה), הוא: כל מה שנראה מועיל או מזיק להישרדותנו, לסטטוס החברתי שלנו, ולביטחון האגו שלנו. הגורם השני, בתיאום סימולטני עם הראשון, הוא המבנה והלוגיקה של כל שיטות הסימול שלמדנו מאחרים, מחברתנו ומתרבותנו. קשה מאד להבחין בדבר שאין לו תיאור בשפות העומדות לרשותנו (שפה מילולית, מתמטית או מוזיקלית). אין בעברית או באנגלית מילה לסוג ההרגשה הנקרא ביפנית "יוגן", ונוכל להבין אותו רק אם נפתח את ליבנו לסיטואציות שבהן היפנים משתמשים במילה הזו.⁵

לעולם חייבים להיות אין סוף תווי נוף וממדים, אליהם מגיבים החושים שלנו ללא תשומת לב מודעת מצדנו, שלא לדבר על הוויברציות (כמו קרניים קוסמיות) אשר החושים שלנו אינם מכווננים כלל לאורך הגל שלהן. אילו תפסנו את כל הוויברציות בו זמנית, הייתה מתחוללת אצלנו מהומה רבתי, כמו בשעה שמישהו הולם בכל הקלידים על הפסנתר ביחד. אך ישנם שני גורמים שאנחנו מתעלמים מהם ואשר יכולים בהחלט להיכנס למודעותנו, וההתעלמות מהם היא המפרנס העיקרי של אשליית האגו ושל הכישלון לראות כי כל אחד מאתנו הוא אותו עצמי בתחפושת. הגורם הראשון הוא חוסר ההבנה שמה שנקרא

⁵"להבחין בשמש השוקעת מאחורי גבעה עטורת פרחים, לשוטט כה וכה ביער עד ללא מחשבה על חזרה, לעמוד על החוף ולבהות בסירה הנעלמת מאחורי איים מרוחקים, להרהר במעוף אווירי הבר הנראים ונסתרים חליפות בין העננים" (סיאמי) כל אלה הם "יוגן", אך מה משותף לכולם?

ניגודים, כמו אור וחושך, קול ודממה, מוצק וחלל פנים וחץ, דולק וכבוי, מופיע ונעלם, סיבה ותוצאה, הנם קטבים או היבטים של אותו דבר. אבל אין לנו שום מילה לתיאור העובדה הזו, חץ ממונחים מעורפלים כמו קיום, ישות, אלוהים, או "הבסיס המוחלט של הקיום". ברוב המקרים אלה נשארים רעיונות מעורפלים בלי שיהפכו להרגשות או חוויות חיות.

הגורם השני שקשור אליו מאד, הוא שאנחנו שקועים כל כך בתשומת לב מודעת, משוכנעים כל כך שסוג תפיסה צר זה הוא לא רק הדרך האמיתית לראות את העולם אלא גם ההרגשה הבסיסית של עצמנו כיציר מודע, עד כי אנחנו מהופנטים לחלוטין על ידי ראיית העולם המקוטעת שלו. אנחנו באמת מרגישים שהעולם הוא אוסף של דברים נפרדים שאיכשהו נאספו יחד, או יותר נכון נפרדו, ושכל אחד מאתנו הוא אחד מהדברים הללו. אנחנו רואים אותם כל אחד לבדו - נולד לבד, מת לבד - אולי כחתיכות או קטעים של כלל עולמי, או חלקי חילוף של מכונה גדולה. נדיר הוא המקרה בו אנחנו רואים איך כל מה שנקרא דברים או אירועים "הולך ביחד", כמו הראש והזנב של החתול, או הצלילים ושינויי הגוון - עליות וירידות, הפסקות והתחלות - של קול בודד המתרונן ומזמר לו.

במילים אחרות, אנחנו לא משחקים במשחק של שחור-ולבן, המשחק העולמי של למעלה/למטה, דולק/כבוי, גוף/חלל, ופרט/כלל. במקום זאת, אנחנו משחקים במשחק של שחור-נגד-לבן, או במרבית במקרים, לבן-נגד-שחור. הנה, במיוחד כשקצב הוויברציות איטי כמו במקרה של יום ולילה או חיים ומוות, אנחנו נאלצים להיות מודעים לצד השחור או השלילי של העולם. ואז, בלי שנראה את הקשר הבלתי נפרד בין הקוטב החיובי והשלילי של המחזור, אנחנו פוחדים שהשחור עלול לנצח את המשחק. אך המשחק של "לבן **חייב** לנצח" מפסיק להיות משחק. זהו מאבק - מאבק שנגוע בהרגשה של תסכול כרוני, כי מה שאנחנו עושים הוא לא פחות מטורף מניסיון לשמור על ההרים ולהיפטר מן הגאיות.

הצורה העיקרית של המאבק הזה הוא החיים-לעומת-המוות, מה שנקרא מלחמת הקיום, שאמורה להיות המשימה העיקרית והרצינית של כל היצורים החיים. האשליה הזו ממשיכה בגלל ש(א) המאבק מצליח באופן זמני (אנחנו ממשיכים לחיות עד שאנחנו מפסיקים) ו(ב) כדי לחיות צריך מאמץ ותחכום, למרות שזה נכון גם במשחקים ולא רק בקרבות. עד כמה שידוע לנו, החיות לא חיות בחרדה מתמדת מפני מחלה ומוות כמונו, כי הן חיות בהווה. יחד עם זאת,

הן נלחמות כשהן רעבות או כשהן מותקפות. יש להישמר עם זאת משימוש בחיות כמודל להתנהגות "טבעית לגמרי". אם "טבעי" פירושו "טוב" או "נכון", אנשים עשויים להתעלות על חיות, אף על פי שלא תמיד הם עושים כך.

היצור האנושי, במיוחד בתרבות המערב, הופך את המוות למלך השדים. הדבר קשור לאמונה הנוצרית הרווחת שלאחר המוות יגיע יום הדין האחרון האיום והנורא, כשהחוטאים יושלכו לזוועות הזמניות של הכור המצרף או לייסורי הנצח של הגהנום. היום רווח יותר הפחד שהמוות ייקח אותנו לחידלון אין סופי - כאילו שזה יכול להיות מין התנסות שכזו, כמו להיות קבור חי לנצח. לא עוד ידידים, לא עוד אור שמש זמרת ציפורים, לא עוד אהבה וצחוק, לא עוד ים שמיים וכוכבים - רק חשכה לאין קץ.

אל תצעד מעדנות לתוך הלילה הטוב...

זעם, זעם נגד מות האור.

הדמיון לא יכול לתפוס "פשוט שום-דבר" ולכן עליו למלא את הריק בפנטזיות, כמו שידוע מניסויים בחסך חושי, כשאנשים נמצאים במצב של חוסר משקל בחדרים אטומים לקול ולאור. במלחמה הרצינית עד מוות שנקראת "לבן **חייב** לנצח", אם המוות נחשב לנצחון הסופי של השחור על הלבן, אזי הריק מתמלא בדמיונות מתועבים - אפילו הפנטזיה המקובלת עלינו כגן-עדן היא מהסוג המפחיד, כי הדימוי המקובל של אלוהים הוא של סב רציני ומפחיד, יושב על כס מלכותו בארמון עצום, אבל בארמון אתה יכול כמובן "לעלות" בצורה מכובדת, אבל לא להשתולל משמחה.

הו מאושרים ומפוארים

ימי השבת האינסופיים של המבורכים.

מי רוצה להיות תקוע בארמון, לבוש בגלימה, ולשיר "הללויה" לנצח נצחים? ברור שהדימויים הם סמליים לגמרי, אבל כולנו יודעים כיצד מרגישים הילדים בשבת, עם ספר התפילות השחור עם אותיות הדפוס האיומות שלו. אנשים דתיים אינטליגנטיים נגמלים בהתבגרם מהדימויים הגרועים הללו, אך בימי הילדות הם חילכלו לתוך תת המודע והם ממשיכים לזהם את תחושותינו לגבי המוות.

ההרגשה האישית לגבי המוות עוברת התניה על ידי הגישה החברתית, וספק אם קיים אפילו רגש אחד הקשור למיתה שהוא טבעי ומולד. לדוגמא, נהוג היה לחשוב שלידה חייבת להיות כרוכה בכאבים, כעונש על חטאם של אדם וחווה או בגלל העונג הרב שכרוך בהתעברות. כי האל אמר לחווה ובנותיה "בעצב תלדי בנים". לכן, כשכולם האמינו שבעת לידה היתה חובתה של האישה לסבול, הנשים מילאו את חובתן, ורבות עדיין ממלאות. הופתענו מאד לכן לשמוע על נשים מחברות "פרימיטיביות" שיכולות פשוט לכרוע וללדת תוך כדי עבודה בשדה, לנשוך את חבל הטבור, לעטוף את התינוק ולהמשיך בדרכן. נשים אלו לא היו חסונות מהנשים שלנו, אלא שהייתה להן פשוט גישה שונה. גם הגניקולוגים שלנו גילו לאחרונה שניתן לשכנע פסיכולוגית יולדות רבות להגיע ללידה טבעית ונטולת כאבים. כאבי הצירים זכו לכינוי חדש - "לחצים", ולאם לעתיד ניתנים תרגילי הכנה להרגעת הלחצים ולשיתוף פעולה עימם. נאמר להן כי הלידה איננה מחלה. לבית החולים הולכים רק למקרה של תקלה, ורופאים מתקדמים אפילו מאפשרים למטופלות שלהם ללדת בבית.

מוות בטרם עת עלול להתרחש כתוצאה ממחלה, אבל - כמו לידה - מוות כשלעצמו איננו מחלה כלל. זהו הסיום הטבעי וההכרחי של חיי אדם - טבעי כעלים הנושרים בסתיו. (עלים נצחיים עשויים כידוע מפלסטיק, ויתכן שיגיע היום שבו מנתחים יצליחו להחליף את כל אברינו בחלקי פלסטיק, כך שתשיג חיי נצח על ידי הפיכה לדגם פלסטיק של עצמך). הרופאים צריכים לכן לחקור את האפשרות להתייחס למוות וייסוריו, כשם שהתייחסו ללידה ו"מכאוביה".

אחרי ככלות הכל, המוות הוא אירוע גדול. כל עוד איננו קרוב, אנחנו נצמדים לעצמנו ולחיינו בחרדה כרונית, גם אם הדבר חבוי בירכתי המוח. אך כשמגיע הרגע שההצמדות הופכת חסרת תועלת, הנסיבות הן אידיאליות להשתחרר לחלוטין. כשזה מתרחש, האדם משוחרר מכלא האגו שלו. במהלך העניינים השגרתיים זוהי הזדמנות פז להתעורר לתוך הידע שהעצמי שלך הוא ה"אני" הגדול שמשחק בלהיות היקום - הזדמנות לשמחה גדולה. אך לפי המנהג הרווח היום, הרופאים, האחיות, והקרובים מתאספים כשהם עוטים מסכה מחייכת, מבטיחים לחולה שהוא יחלים במהרה, ובעוד שבוע או בעוד חודש הוא ישוב הביתה או יצא לחופשה על חוף הים. גרוע מכך, לרופאים אין את התפקיד ולא את ההכשרה הדרושים על מנת לטפל במוות. הכומר הקתולי נמצא במצב טוב בהרבה: הוא יודע לרוב בדיוק מה לעשות, בלי גמגומים,

היסוסים ובירבורים. אבל הרופא אמור לדחות את המוות בכל מחיר – כולל חסכוניות חייהם של המאושפז ובני ביתו.

אנגדה קומרסאוי אמר פעם שהיה מעדיף למות עשר שנים מוקדם מדי מאשר עשר דקות מאוחר מדי – מאוחר מדי, חלוש ומסומם מדי מכדי לנצל את האפשרות להשתחרר. "אני תפילה" הוא היה אומר "שהמוות לא יבוא וייתפוס אותי גמור" – כלומר, לפני שארפה את אחיזתי מן החיים. זו הסיבה גם שגורדייף, אותו חכם-פוחז, כתב בספרו "הכל ושום דבר":

הדרך היחידה להצלת יצירי כדור הארץ תהיה להשתיל שוב לתוכם איבר חדש... עם תכונות כאלו שכל אחד מאותם אומללים יוכל במהלך קיומו לחוש ולהיות מודע כל הזמן לוודאות הבלתי נמנעת של מותו שלו, כמו גם של מותם של כל מי שהוא רואה או אליו הוא מודע.

רק תחושה כזו ומודעות כזו עשויים להשמיד את האגואיזם שהתגבש אצל האנשים.

בצורה שאנחנו מתייחסים כעת למוות, הדבר נשמע כמו מרשם בדוק לסיוטי לילה. אבל מודעות מתמדת למוות מראה את העולם כמשהו זורם ואוורירי, כמו מסכים דקיקים של עשן כחול מיתמר באוויר – באמת אין שום דבר לתפוס ואין מי שיתפוס אותו. זה מדכא רק כל עוד שורדת הדיעה שאולי יש דרך לתקן זאת, לדחות זאת ולו רק עוד פעם אחת, או התקווה שיש לך, או שאתה, איזה מין אגו-נפש שתשרוד לאחר מות הגוף. (אינני אומר שאין המשך אישי לאחר מות הגוף – אלא רק שהאמונה בכך מנציחה את השיעבוד שלנו).

זה לא אומר שאסור לנו לפחד מהמוות, כמו שלא אמרתי שאסור לנו להיות אנוכיים. דיכוי והדחקת הפחד מהמוות רק מעצים אותו. העניין הוא רק לדעת, מעבר לכל צל של ספק, ש"אני" וכל יתר ה"דברים" שקיימים כרגע ייעלמו, עד שהדיעה הזו גורמת לך לשחרר אותם – לדעת את זה **עכשיו** בבטחון, כאילו הרגע נפלת מן הצוק בגרנד קניון. למעשה, כשנולדת נבעטת מסף התהום, ולא יעזור לך אם תתפוס את הסלעים שמתדרדרים יחד איתך. אם אתה פוחד מהמוות, תפחד. העניין הוא ללכת עם זה, לתת לזה להשתלט עליך - פחד, שדים, כאבים, חלופיות, התפרקות, הכל. ואז מגיעה ההפתעה שלא יכולת להאמין בה עד עכשיו: אתה לא מת כי אף פעם לא נולדת. פשוט שכחת מי אתה.

כל זה קורה הרבה יותר בקלות עם קצת עזרה מידידים. כשאנחנו ילדים, העצמי האחרים שלנו – משפחה, חברים ומורים, עושים ככל יכולתם לטפח את

אשליית הנפרדות שלנו – עוזרים לנו להיות בלוף אמיתי, וזאת המשמעות האמיתית של להיות "real person". המילה person באה מהמילה הלטינית persona, שהיתה במקור מסיכה עם מגביר קול באיזור הפה, אשר היתה בשימוש שחקני התיאטרון הפתוח ביוון ורומי העתיקות, המסיכה שדרכה (per) יצא הקול (sonus). עם בוא המוות אנחנו מסירים את האישיות, ה Persona, כמו שחקן המסיר את המסיכה והתלבושות בחדר ההלבשה מאחורי הקלעים. וממש כשם שחבריו מגיעים לאחורי הקלעים לברך אותו על ההופעה, כל ידידיו של אדם צריכים להתקבץ סביב ערש הדווי שלו לסייע לו להחלץ מתפקיד חייו, להריע בתשואות על ההופעה, ויותר מזה, לחגוג עם שמפניה או בטקס פולחני (לפי הטעם) את היקיצה הגדולה של המוות.

יש דרכים רבות נוספות שבהן משחק הלבן-נגד-השחור הופך למשחק "לבן חייב לנצח", וכמו במאבק הקיום, הן תלויות בהתעלמות, או בסינון מחוץ למודעות, של התלות ההדדית בין שני הצדדים. ברור מאליו שבאופן מוזר גם זה חלק מהמשחק של שחור-ולבן בעצמו, כי השיכחה או ההתעלמות מן התלות ההדדית היא חלק ה"התחבאות" במשחק המחבואים. מצד שני, משחק המחבואים הוא המשחק של שחור-נגד-לבן!

בתור דוגמא, בואו נבחן קטע של מדע בדיוני שהופך במהירות למדע מעשי. ניתן לראות את המדע היישומי בתור המשחק של סדר-נגד-מקרייות, במיוחד בקיברנטיקה – המדע של הפיקוח האוטומטי. באמצעות חיזוי מדעי ויישום טכנולוגי שלו, אנו מנסים להגיע לשליטה מקסימלית על הסביבה ועל עצמנו. ברפואה, תקשורת, ייצור תעשייתי, תחבורה, שוק ההון, המסחר, שיכון, חינוך רפואת הנפש, קרימינולוגיה, ומערכת המשפט אנחנו מנסים ליצור מערכות אל-כשל, למניעת שגיאות אפשריות. ככל שגוברת עוצמת הטכנולוגיה, כן הופך הצורך בפיקוח כזה חיוני יותר ויותר, כמו תקנות ביטחון הנדרשות במטוס סילון, והמעניין מכל, התייעצויות בין טכנאים בכור אטומי, כדי לוודא שאיש לא ילחץ בטעות על הכפתור האדום. השימוש בכלים רבי עוצמה, על האפשרויות העצומות לשינוי האדם והסביבה הגלומות בהם, דורש יותר ויותר חקיקה, רישוי ושיטור, ולכן הליכים מסובכים יותר ויותר לפיקוח ושמירת הנהלים והרישום. באוניברסיטאות גדולות, למשל, ישנו סגן נשיא הממונה על הקשר עם הממשל וצוותים גדולים של מזכירות להתמודדות עם הררי הניירת שהקשר הזה יוצר. לעיתים נראה, שהרשומות שאמורות לתעד מה קרה, הופכות להיות חשובות יותר מהנושאים שהן מתעדות. רשומות הסטודנטים במשרדי הרשם

נשמרות תחת אבטחה כבדה, אפילו הספרים בספריה לא נשמרים כל כך – אלא אם כן הם נדירים או מסוכנים. כך הופכים גם משרדי המינהלה למבנים הגדולים והמרשימים ביותר בקמפוס, חברי הסגל מוצאים שחלק גדל והולך מזמן ההוראה והמחקר שלהם מוקדש לפגישת וועדות ומילוי טפסים, המיועדים רק לבירוקרטיה של ניהול המוסד.

מסיבות דומות, נהיה קשה יותר ויותר לנהל עסק קטן, שאינו יכול להרשות לעצמו לטפל בניירת הפיננסית והמשפטית שכל עסק ולו הפשוט ביותר נדרש היום לנהל. קלות הפניה דרך אמצעי תקשורת המוניים כמו טלויזיה, רדיו, ספרים וירחונים מאפשרים ליחיד בעל יכולת להגיע למיליונים. הטלפון ורשות הדואר מאפשרים לחלק ניכר מן המיליונים להגיב לדברים – הדבר עשוי להיות מחמיא ומשמח, אלא שאין שום אפשרות לענות להם באופן אישי – בפרט כשמדובר בפניות לקבלת עצה בעלת אופי אישי או ייחודי. רק הנשיא, ראש הממשלה או ראשי חברות ענק מסוגלים להרשות לעצמם את הצוותים והמנגנון הנדרשים לתגובות כה רבות.

המהירות והיעילות של התחבורה באמצעות הכבישים המהירים ודרכי האוויר מגבילות בדרכים רבות את חירות הנסיעה. יותר ויותר קשה להלך ברגל, מחוץ ל"שמורות לטיילים" בפארקים מגודרים. אבל, בפארק הקרוב לביתי יש בכניסה שער ועליו כתוב: אסור להבעיר אש, אסור להכניס כלבים, אסור לצוד, אסור לעשן, אסור לרכב על סוסים, אסור לשחות, אסור לכבס (את זה לא ממש הבנתי), מותר לערוך פיקניק רק בשטחים המסומנים. קילומטרים של מה שהיה חוף פתוח ונגיש הופך להיות איזורים האסורים לכניסה משעה שש בערב, כך שאי אפשר לחנות שם ולערוך הילולות לאור הירח. כך גם לא ניתן לשחות מחוץ לתחום חמישים המטר שנשמר על ידי המציל, ולא להתקדם יותר מכמה עשרות מטרים לעומק הים. הכל למען "בטיחות תחילה" ולמען חיים חסרי סיכון.

נסה רק לשוטט לאחר החשיכה באיזור מגורים אמריקני מהוגן. אם תצליח לחדור את גדרות התיל לאורך הכביש המהיר, ותתחיל לשוטט לאורך רחוב נעים, יתכן בהחלט שיפנו אליך בתקיפות מתוך מכונית שיטור: "לאן אתה הולך?". שוטטות ללא מטרה היא פעילות חשודה ובלתי רציונאלית. אתה בטח נווד או פורץ. אתה אפילו לא מטייל עם כלב! "כמה כסף יש איתך?". ברור שלו יכולת להרשות לעצמך, היית נוסע ולו בתחבורה ציבורית, ואם יש לך רק מעט

כסף או אין לך בכלל, ברור שאתה קבצן ומטרד. פורץ מסודר יגיע לשכונה עם רכב מהודר.

בימינו, נסיעה מסודרת פירושה לעבור מנקודה לנקודה במהירות הגדולה ביותר שעדיין בטוחה לתנועה, אך הנקודות שמגיעים אליהן היום בקלות גדושות יותר ויותר באנשים ורכב חונה, ולכן פחות כדאי לנסוע ולראות אותן, ומסיבות דומות פחות ופחות נוח לנהל עסקים במרכזי הערים הגדולות. נסיעה אמיתית תובעת מקסימום של שיטוט לא מתוכנן, כי אין שום דרך אחרת לגלות הפתעות ופלאים, שלפי דעתי הם הסיבה הטובה היחידה לא להשאר בבית. כפי שכבר נאמר, תעבורה מהירה בין נקודות הופכת את כל הנקודות לאותה נקודה. חוף ואיקיקי בהוואי הוא רק גירסה מעורבת של חוף אטלנטיק סיטי, ברייטון ומיאמי.

אף על פי שהבית הוא המקום בו מתרחשות הכי הרבה תאונות, במקום לשחרר אותנו לאוויר כציפורים, היעילות הגוברת של התקשורת והשליטה על ההתנהגות האנושית, מקרקעת אותנו כאילו היינו פטריות. כל המידע יגיע באמצעות טלוויזיה סופר-ריאליסטית ואמצעים אלקטרוניים אחרים הנמצאים כעת בשלבי תכנון או רק בדימיון. מצד אחד הדבר יאפשר לאדם להגיע לכל מקום בלי לזוז – אפילו למחוזות מרוחקים בחלל. אך יהיה זה אדם מסוג חדש – אדם עם מערכת עצבים חיצונית עצומה שנמשכת החוצה עוד ועוד עד אין סוף. מערכת העצבים האלקטרונית הזו תהיה מקושרת בצורה כזו שלכל הפרטים המחוברים אליה תהיה נטייה לחשוב אותן מחשבות, להרגיש אותם רגשות ולחוות אותן חוויות. אולי יהיו טיפוסים מתמחים, כמו שיש בגוף תאים ואברים מתמחים. אבל הנטייה של כל הפרטים תהיה להתאחד לגוף ביו-אלקטרוני מאוחד.

בואו נתבונן באמצעים המדהימים המשמשים לעיקוב, אמצעים הנמצאים בשימוש במשרדים, מפעלים, חנויות ועל קווי תקשורת כמו דואר וטלפון. באמצעות הטרנזיסטורים וטכנולוגיות המיזעור, אמצעים אלו הופכים קשים לזיהוי ורגישים יותר ויותר לכל רחש אלקטרוני. כל זה מוביל אותנו לקץ הפרטיות, עד שיתכן שיהיה לאדם קושי להסתיר את מחשבותיו. בסופו של דבר, לא ישאר מי שתהיה לו דעה משל עצמו: תהיה רק דעת-קהיליה אחת גדולה וסבוכה, בעלת כוחות שליטה וניבוי כה עצומים עד שהיא תוכל לדעת בעצמה את עתידה לשנים רבות מראש.

אך ככל שתדע את העתיד יותר בוודאות וביתר פירוט, כך ניתן לאמר שכבר חווית אותו. ברגע שהתוצאה של המשחק ברורה, אנחנו מפסיקים אותו

ומתחילים מחדש. זו הסיבה שאנשים רבים מתנגדים שיקראו את עתידם: לא מפני שהגדת עתידות היא אמונה טפלה או מהחשש שהנבוי יהיה מפחיד, אלא פשוט מפני שככל שהעתיד ידוע ביתר בטחון, פחות מפתיע ופחות מהנה לחיות אותו.

בואו נשתעשע בעוד פנטזיה דומה. הטכנולוגיה צריכה לנסות לשמור על האיזון בין האוכלוסיה האנושית ובין המשאבים שעומדים לרשותה. הדבר יצריך מצד אחד פיקוח ילודה מטעם המדינה, ומצד שני פיתוח מוצרי מזון חדישים מן האדמה, האוקיינוסים והחלל, כולל בודאי מיחזור הפרשות והפיכתם לחומרים מזינים. אך בכל מערכת מסוג זה ישנו איבוד אנרגיה הדרגתי. ככל שידלדלו המשאבים, תידלל האוכלוסיה בהתאם. אם, באותה עת, ירגיש עצמו הגזע כגוף-נפש אחת, הדבר הזה יראה את עצמו מצטמק והולך עד שהפה האחרון יאכל את הפירור האחרון. אבל יתכן גם שהרבה לפני הסוף, אנשים יהפכו להיות לדגמי פלסטיק עמידים של אנשים, בלי צורך במזון. אבל האם זה לא בדיוק כמו מוות של המין האנושי, כשבמרחבי הזמן מהדהדים רק הדי פלסטיק של עצמנו?

אצל רוב האנשים החיים כעת, מעוררים דמיונות העתיד הללו התנגדות עזה: אובדן הפרטיות והחרות, הגבלת הנסיעות, והמעבר מבשר ודם, עץ ואבן, פרות ודגים, קולות ומראות, לחיקויי פלסטיק אלקטרוניים וסינתטיים. האמן והמוזיקאי מוציא את עצמו יותר ויותר מהתמונה כשהוא יוצר שכפולים של יצירותיו המקוריות שנעשים יותר ויותר נאמנים למקור וזולים. האם שכפול מכני כזה יחליף גם את השכפול הביולוגי באמצעות מיזוג תאים? בקיצור, ניתן לשאול האם הצעד הבא באבולוציה יהיה הפיכת האדם ללא יותר מאשר תבניות אלקטרוניות?

התסריטים האלה עשויים להשמע כה רחוקים עד שאין טעם להתלבט בהם. אבל במובנים כה רבים הם כבר כאן, וכמו שראינו, השינוי הטכנולוגי והחברתי מואצים יותר מכפי שנרצה להודות. הפופולריות של המדע הבדיוני מוכיחה את המשיכה של בעיות כאלו, ורוב סיפורי המדע הבדיוני הם למעשה פרשנות על ההווה, כי אחת הדרכים הטובות ביותר להבין מה קורה היום הוא לבצע אקסטרפולציה לעתיד של מה שקורה כעת. מה ההבדל בין מה שקורה מצד אחד, ובין כיוון ההתפתחות מצד שני? אם אני טס מלונדון לניו יורק, אני נע בכיוון מערב עוד לפני שאני עובר את חופי בריטניה.

למדע הבידיוני בו השתעשענו, יש אם כן מוסר השכל כפול וחשוב. הראשון הוא שאם רוצים שהמשחק של סדר-נגד-מקריות ימשיך **בתור** משחק, **אסור** לסדר לנצח. ככל שגדלים החיזוי והבקרה, באותה מידה פוחת העניין במשחק. אנחנו מתחילים לחפש משחק חדש עם תוצאה פחות בטוחה. במילים אחרות, עלינו **להתחבא** שנית, אולי בצורה חדשה, ואז לחפש באופן חדש, כי שתי הפעולות יחד יוצרות את המחול של פלא הקיום. לעומת זאת, גם למקריות **אסור** לנצח, והיא כנראה גם לא יכולה לנצח, כי הקוטביות של סדר/מקריות היא כנראה מהסוג של פועל/מופסק ושל מעלה/מטה. יש אסטרונומים שטוענים שהיקום התחיל במפץ שהשליך את כל הגלקסיות לחלל, ושם, עקב אנטרופיה שלילית, הן מתפרקות לעד לקרינה אחידה. קשה לי לקבל את הדעה הזאת. הסיבה היא כנראה אמונה מטפיזית בסיסית שלי, כי מה שקרה פעם אחת יכול תמיד לקרות שנית. אין הכרח שהיה זמן לפני המפץ הראשון וזמן אחרי ההתפרקות הסופית, אלא שהזמן (כמו החלל) מתעקם חזרה סביב עצמו.

הנחה זו מוצאת חיזוק במוסר ההשכל השני של הבדיונות הללו, שמפתיע עוד יותר. כאן מתאימה האימרה, שככל שהדבר משתנה והולך הוא נשאר אותו דבר. במובן מסויים שינוי הוא אשליה, כי **אנחנו תמיד נמצאים בנקודה שבה כל עתיד עשוי להתרחש!** אם המין האנושי יפתח מערכת עצבים אלקטרונית, מחוץ לגופות האנשים, ויעניק לכולנו שכל אחד וגוף גלובלי אחד, זה יהיה דומה באופן מדהים למה שהתרחש כשהתאים התארגנו לגוף האדם. כבר עשינו זאת.

זאת ועוד, תאי הגוף שלנו, ומרכיביהם הקטנים ביותר, מופיעים ונעלמים כשם שגלי אור רוטטים וכמו שאנשים עוברים מלידה למוות. גוף האדם הוא כמו מערבולת מים: נראה שיש לה צורה קבועה, הנקראת מערבולת, אבל היא קיימת בדיוק מפני ששום מים לא נשארים בה קבועים. אותן מולקולות ואטומים של מים הן גם "מערבולות" – תבניות של תנועה שלא מכילות שום "מילוי" קבוע ובלתי משתנה. כל אדם הוא צורה שמתקבלת מן הזרם – זרם מפליא של חלב, מים, לחם, בשר בקר, פירות, ירקות, אוויר, אור, קרינה – וכל אחד מאלה הוא זרם בעצמו. כך גם בנוגע למוסדות שלנו. ישנו "קבוע" בשם האוניברסיטה של קליפורניה שבה שום דבר לא קבוע: סטודנטים, מרצים, מינהלה, ואפילו בניינים באים והולכים, ומשאירים את האוניברסיטה עצמה רק כתהליך מתמשך, תבנית של התנהגות.

בנוגע לכוחות ניבוי ובקרה, האורגניזם האינדיבידואלי השיג אותם כבר במידה שהדהימה בוודאי את נאורונים, יזמי כל העניין. ואם נשכפל את עצמנו

בתור תבניות מכניות, פלסטיות ואלקטרוניות, זה לא יהיה דבר ממש חדש. כל מין מתפתח, מתבונן וודאי בחשש באותם פרטים שמראים ראשונים סימני שינוי, ומתייחס אליהם כמסוכנים או כמשוגעים. בנוסף, השיכפול החדש והבלתי צפוי וודאי איננו משונה יותר ממגוון השיטות שקיימות בעולם החי – הטרנספורמציה המדהימה של זחל לפרפר, או ההסדר שקיים בין הדבורים לפרחים, או המערכת המציקה אבל מסובכת להפליא של יתושי האנופלס.

אם כל זה יסתיים בכך שהמין האנושי לא ישאיר ביקום יותר מאשר עקבה של מערכת תבניות חשמליות, מדוע זה צריך להטריד אותנו? כי הרי **זה בדיוק מה שאנחנו כעת!** בשר או פלסטיק, תבונה או מכניות, עצבים או חושים, ביולוגיה או פיזיקה – הכל מגיע בסופו של דבר למחול האלקטרונים הנהדר, זה שברמה המקרוסקופית מציג את עצמו לפני עצמו כמכלול הצורות וה"חומרים".

אך הבעיה הבסיסית של הקיברנטיקה, זו שהופכת אותה להצלחה/כשלון אינסופי, היא הבקרה על תהליך הבקרה עצמו. כוח איננו בהכרח חוכמה. יכול להיות לי שילטון אבסולוטי על גופי ועל סביבתי הפיזית, אבל איך אשלוט על עצמי כדי שאמנע ממעשי שטות ושגיאות בניצול השלטון שיש לי? גנטיקאים ונאורולוגים יגיעו אולי לנקודה בה יוכלו לייצר כל סוג של אופי אנושי לפי הזמנה, אבל איך יוכלו לדעת איזה סוגי אופי יהיו נחוצים? חברה חלוצית זקוקה לאינדיבידואליסטים קשוחים ותוקפניים, בעוד שלחברה עירונית תעשייתית נחוצים אנשי צוות חברתיים ושיתופיים. בזמן שמתחוללים שינויים חברתיים מהירים, איך ידעו הגנטיקאים לחזות את שינויי הטעם, המזג, והמוטיבציה שיהיו דרושים בעוד עשרים או שלושים שנה? זאת ועוד, כל אקט של התערבות במהלך הטבעי משנה אותו בדרכים שאינן ניתנות לחיזוי. יצור אנושי שספג אנטי ביוטיקה שונה מהיצור שהיה לפני כן, כי התנהגות המיקרו אורגניזמים שלו השתנתה באופן מהותי. ככל שמתערבים יותר, כן צריך לנתח כמות גדלה והולכת של מידע מפורט על תוצאות ההתערבות בעולם שפרטיו הרבים מספור ארוגים זה בזה באופן בלתי ניתן להפרדה. כבר היום כמויות המידע, אפילו במדעים המתמחים והמצומצמים ביותר, כה גדולות עד כי אין אדם שיש לו פנאי לקרוא את כולו – ובודאי שלא לקלוט את כולו.

כשהטכנולוגיה פותרת בעיות, היא יוצרת בעיות חדשות, ונראה שכמו ב"עליזה בארץ המראות" נגזר עלינו לרוץ מהר יותר ויותר כדי להשאר במקום. השאלה היא, האם התקדמות טכנולוגית "מגיעה לאן שהוא" במובן של הגברת ההנאה ושמחת החיים. ברור שברגע של שינוי יש רגש של חדוות שחרור – זה

קורה בפעמים הראשונות שמשתמשים בטלפון, רדיו, טלוויזיה, מטוס סילון, תרופת פלא או מכונת חישוב. אך מהר מאד החידושים הופכים להיות מובנים מאליהם, ואנו מוצאים את עצמנו במועקה בשל מצבים מביכים חדשים שנוצרים בגלל המכשירים. נשיא מצליח של מכללה התלונן פעם באוזני: "אני כל כך עסוק שאני עומד לקנות מסוק". "טוב", עניתי לו, "כל עוד תהיה הנשיא היחידי שיש לו מסוק, יהיה לך יתרון. אבל לא כדאי לך לקנות אותו. כולם יצפו ממך לעבוד קשה יותר".

אין ספק שההתקדמות הטכנולוגית מרשימה מנקודת המבט קצרת הטווח של הפרט. בדברו כאדם קשיש בשנות השישים, אמר סיר סדריק הרדוויק שהדבר היחידי שעליו הוא מתחרט הוא שלא יכול היה יכול להיות בתקופת המלכה ויקטוריה – אבל עם פניצילין. אני עדיין מלא הכרת תודה על כך שאני פטור מעונשם של רופאי השיניים של ילדותי, אבל אני מכיר בכך שהתקדמות בשטח אחד כרוכה בהתקדמות בכל השטחים האחרים. לא יכול להיות לי פניצילין או אמצעי אילחוש מודרניים ללא תעופה, אלקטרוניקה, תקשורת המונים, אוטוסטרדות, וחקלאות מתועשת – שלא לדבר על פצצה אטומית ואמצעי לוחמה ביולוגית.

במבט כולל ורחב, כל המבצע של "כיבוש הטבע" נראה יותר ויותר כחזיון תעתועים – האצת קצב החיים ללא שינוי בסיסי במיקום, ממש כדברי המלכה האדומה של עליזה. קידמה טכנולוגית היא דרך להאט מהר יותר ויותר, בגלל האשלייה הבסיסית שהאדם והעולם, האורגניזם וסביבתו, השולט והנשלט נפרדים ושונים זה מזה. היינו אולי יכולים "לכבוש" את הטבע לו יכולנו קודם, או בו זמנית, לכבוש את טבענו אנו, למרות שאין אנו רואים את הטבע האנושי ואת הטבע "החיצוני" כזהים כלל ועיקר. כך אנחנו גם לא רואים כי "אני" כידוע ושולט הוא אותו ברנש שהוא ה"עצמי" הידוע והנשלט. קליפת המוח היא מנגנון היזון חוזר המודע לעצמו והיא המאפשרת לנו לחוות את האשליה שאנחנו שתי נפשות בגוף אחד – נפש רציונאלית ונפש חייתית, רוכב וסוס, בחור טוב עם אינסטינקטים בריאים ורגשות נאצלים מצד אחד ומנוול עם תאוות טורפניות ותשוקות בלתי ניתנות לריסון מצד שני. זהו המקור לצביעות המתוסבכת להפליא של אשמה וחרטה, ולמעשי האכזריות הנוראה של הענשה, מלחמה, ואפילו העינוי העצמי הנקרא עמידה לצד הנפש הטובה כנגד הרעה. ככל שהיא מצדדת בעצמה, כן מגלה יותר הנפש הטובה את צילה האפל כחלק בלתי ניפרד ממנה, וככל שהיא מתכחשת לצל, כך היא הופכת לזהה אליו.

וכך, במשך אלפי שנים, הייתה ההסטוריה האנושית עימות עקר עד בלי די, חזיון מבויים להפליא של נצחונות וטרגדיות, מבוססות על הטאבו התקיף נגד ההודאה בעובדה ששחור הולך עם לבן. העולם, אולי, מעולם לא הלך כל כך הרבה לשום מקום בצורה כל כך מרתקת. כמו טוויידלדום וטוויידלדו **שהסכימו** לערוך מלחמה, התחבולה העיקרית במשחק השחור-ולבן היא ההסכמה בשתיקה בין המשתתפים להסתיר את אחדותם, ולהיראות שונים ככל הניתן. הדבר דומה לקרב שמבויים על הבמה בכשרון כה רב עד שהקהל מוכן להאמין שהקרב הוא אמיתי. מאחורי ההבדלים הנראים לעין נחבאת האחדות הסמויה של מה שנקרא בוודנטה ה"עצמי", האחד-ללא-שני, **המה** שקיים וה**כל** שקיים שמסווה את עצמו בצורת אתה.

אם באמת קיימת אותה אחדות בין עצמי ואחר, פרט וכלל, איך הפכה דעתנו כה צרה עד שהדבר נעלם מעינינו?

פרק שלישי

איך להיות בלוף מדופלם

המרצע כבר יצא מן השק. מידע הפנים מגלה שהמעשייה שאתה "רק אני הקטנצ'יק" ש"בא לעולם" וחי זמנית בשק של עור, איננה אלא בלוף חיוף. האמת היא שמפני ששום דבר ושום חלק מן היקום שלנו לא נפרד מהכל, האני האמיתי היחידי שלך הוא הכל. שאר הספר יעסוק בניסיון להבהיר את הדבר בצורה כל כך חד משמעית עד שמעבר להבנת המילים תתחיל **להרגיש** את העובדה. הצעד הראשון הוא להבין, באופן מוחשי ככל הניתן, איך נוצר הבלוף.

נתחיל לבדוק את הצורה וההתנהגות של הבלוף. מאז ומתמיד ניסיתי להבין איך אנשים חווים או חשים את עצם קיומם – כשהם משתמשים במילה "אני", איזה הרגשה ספציפית הם מתכוונים לתאר?

מעטים המשתמשים במילה לתיאור כל האורגניזם הפיזי. מקובל יותר להגיד "יש לי גוף" מאשר "אני גוף". אנחנו מדברים על הרגליים "שלי" כמו שאנחנו מדברים על הבגדים "שלי", ונראה שה"אני" נשאר שלם גם אצל מי שאיבד את רגליו. אנחנו אומרים "אני מדבר, אני הולך, אני חושב ו(אפילו) אני נושם." אבל אנחנו לא אומרים "אני בונה את העצמות שלי, אני מאריך את הציפורניים שלי, ואני מפעיל את מחזור הדם שלי". נראה שאנחנו משתמשים ב"אני" לגבי דברים הנמצאים **בתוך** הגוף אבל לא למה שמתרחש **בתוך** הגוף, כי נראה שרוב הדברים שמתרחשים בתוך הגוף קורים ל"אני" כאילו היו אירועים חיצוניים. משתמשים ב"אני" כבמרכז הפעילות הרצונית ותשומת הלב המודעת, אבל לא בצורה עקבית. נשימה היא רצונית רק באופן חלקי, ואנחנו אומרים "אני חולה", "אני חלמתי" או "אני נרדמתי" כאילו הפעלים פעילים ולא סבילים.

למרות זאת, "אני" מתייחס כרגיל למרכז שנמצא בגוף, אבל אנשים שונים חשים אותו במקומות שונים. בכמה תרבויות, זהו אזור מקלעת השמש במרכז החזה. ה *hsin* הסיני, שכל-הלב או הנפש, נמצא במרכז החזה. רוב בני המערב ממקמים את האגו בראש, וממרכז זה משתלשל כל היתר. האגו נמצא היכן שהוא מאחורי העיניים ובין האוזניים. כאילו מתחת לכיפת הגולגולת יושב קצין פיקוח החובש אוזניות שמחוברות לאוזניים, וצופה במסך טלוויזיה המקושר

לעיניים. לפניו מצוי לוח פיקוד מלא שעונים וכפתורים שמחוברים לכל יתר אברי הגוף ומציגים מידע או מגיבים לרצונו של המפקח.

קצין הפיקוח "רואה" מראות, "שומע" קולות, "חש" תחושות, ו"יש לו" חויות. ככה נהוג להתבטא, אך יש בזה חלק מיותר, כי ראייה של מראה היא פשוט ראייה, שמיעה של קול היא פשוט שמיעה, ותחושת לחץ היא פשוט תחושה. אבל העובדה שכולם משתמשים בביטויים המיותרים הללו מראה שרוב האנשים חושבים על עצמם בתור דבר נפרד ממחשבותיהם והתנסויותיהם. הדבר מסתבך להפליא כשאנחנו מתחילים להתלבט האם למפקח שלנו יש עוד מפקח נוסף בתוך הראש **שלו**, וכך **עד אין סוף!**

היה איש צעיר בשם הושע

שאמר: אני יודע כנראה שאני יודע

אבל **באמת** מעניין אותי

לראות את ה"אני" שידע "אותי"

כשאני **יודע** שאני יודע שאני יודע.

אחד מהפריטי הציד החשובים ביותר של המפקח שלנו הוא מערכת הרישום והתיוק – הזכרון בו הוא "מתייעץ" כל הזמן כדי לדעת איך לפרש את הקלט החושי שמגיע אליו ואיך להגיב עליו. בלי מערכת הרישום, לא הייתה למפקח שום תחושת המשכיות – התחושה שהוא **אותו** מפקח שהוא היה לפני מספר שניות. למרות שרשומות הזכרון הן הרבה יותר חמקמקות ופחות יציבות מסרט צילום או מדיה מגנטית, צבירת הזכרונות היא מרכיב חיוני של הרגשת האגו. היא יוצרת את הרושם שאתה, המפקח, הוא משהו שנשאר קבוע כשהחיים חולפים להם על פניך – כאילו שהאני המודע הוא מראה קבועה ויציבה המשקפת תהלוכה שחולפת על פניה. הדבר מעצים עד הגזמה את ההרגשה של הנפרדות, של אני המשתנה בקצב כה איטי יחסית לשינויים שמתחוללים בחוץ ולמחשבות שמתחוללות בפנים, עד שנראה כאילו אתה ניצב מחוץ לדברים כצופה עצמאי. אבל, זיכרונות הם לא יציבים, כמו שמערבולת איננה יציבה. המודעות סורקת אותם כמו שמחשב סורק דיסק, המסתובב ללא הרף. זכרון הוא תבנית מתמשכת של תנועה, כמו המערבולת, יותר מאשר ישות קבועה, כדוגמת ראי, לוח שעווה או דף נייר. אם הזכרונות צבורים בנאורונים, אין

אפשרות לעמוד מחוץ לזרם המאורעות, כי הנאורונים נעים באותו זרם כמו האירועים שמחוץ לגולגולת. בסופו של דבר, הנאורונים שלך הם חלק מן העולם החיצוני שלי, ושלי משלך! כל מה שבתוכנו הוא חוץ, שם בעולם הפיזיקלי. אבל, להיפך, לעולם החיצוני אין צבע, צורה, משקל, חום או תנועה בלי המוח ה"פנימי". לעולם יש תכונות כאלו רק **ביחס** למוחות, שהם, מצידם, חלק ממנו.

לא חשוב באיזה מקום ממקמים האנשים את האגו, ולא חשוב אם מזוהה איתו חלק קטן או גדול של הגוף הפיזי. רוב האנשים מסכימים ש"אני" **איננו** שום דבר מחוץ לעור שלי. כמו שהמלך ג'והן של שקספיר אומר להיוברט: "בתוך חומת בשר זו קיימת נפש, הזוכרת שאתה בעל חוב לה". העור נחשב תמיד כחומה, מחסום, או גבול שמפריד בהחלט בינך ובין העולם – למרות העובדה שהוא מכוסה בנקבוביות הנושמות אוויר ובקצות עצבים, המעבירים מידע. העור מקבל מידע, ממש כשם שהוא מוציא. הוא גשר לא פחות משהוא גבול. למרות זאת, אנחנו משוכנעים עמוקות שמעבר ל"חומת הבשר" הזאת משתרע עולם עוין שכמעט אדיש אלינו, ולכן דרושה אנרגיה רבה כדי לזכות בתשומת ליב, או לשנות את התנהגותו. העולם היה שם לפני שנולדנו וימשיך לאחר שנמות. אנחנו חיים בו באופן ארעי, כבדידים חסרי חשיבות, מנותקים ובודדים.

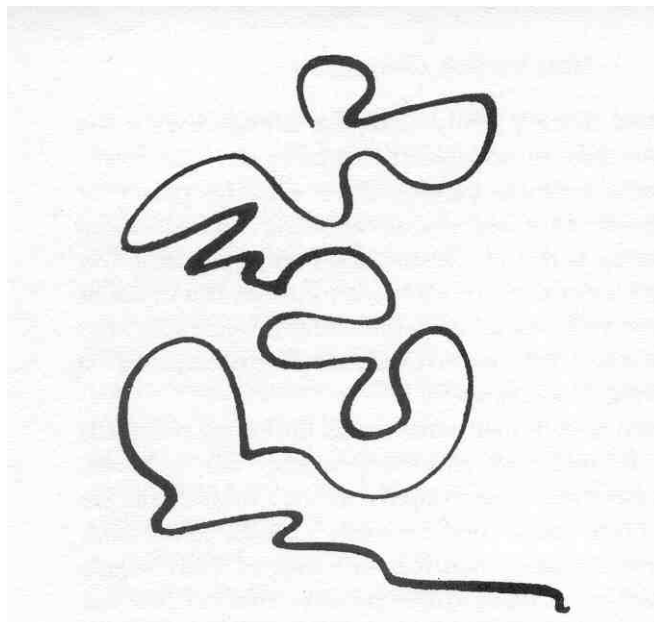
מקורה של כל האשלייה הזו נמצא בצורות חשיבה – בדימויים, דגמים, מיתוסים ומערכות לשון בהם השתמשנו במשך אלפי שנים כדי להעניק משמעות לעולם. הם הכניסו את התפיסה שלנו למצב היפנוטי לחלוטין. המהפנט מחולל אשליות והתנהגויות משונות בעיקר באמצעות דיבור – דיבורים המשולבים בהרגעה והסחת תשומת הלב המודעת של המהופנט. גם הקוסם על הבימה מבצע את רוב קסמיו בעזרת פטפוט והסחת תשומת הלב. אשליה היפנוטית עשויה להיראות מציאותית וחיה למהופנט, גם לאחר שכבר יצא מה"טרנס ההיפנוטי".

נראה אם כן שהמין האנושי הפנט, או שכנע את עצמו להיכנס לבלוף האגוצנטריות. אין את מי להאשים מלבד את עצמנו. אנחנו לא קורבנות של קונספירציה שנרקמה על ידי אלוה חיצוני, או חבורת מניפולטורים חשאית. אם יש יסוד ביולוגי כלשהו לבלוף, הוא נמצא רק ביכולתו של המוח להתבונן בצורה מרוכזת וצרה, בשיתוף יכולת ההכרה שלו – הידיעה של הידיעה והחשיבה אודות חשיבה, תוך שימוש בדימויים ובשפות. בתור כותב, המשתמש במילים, הבעייה העומדת בפני כרגע היא הנסיון לפזר את האשליות של השפה תוך

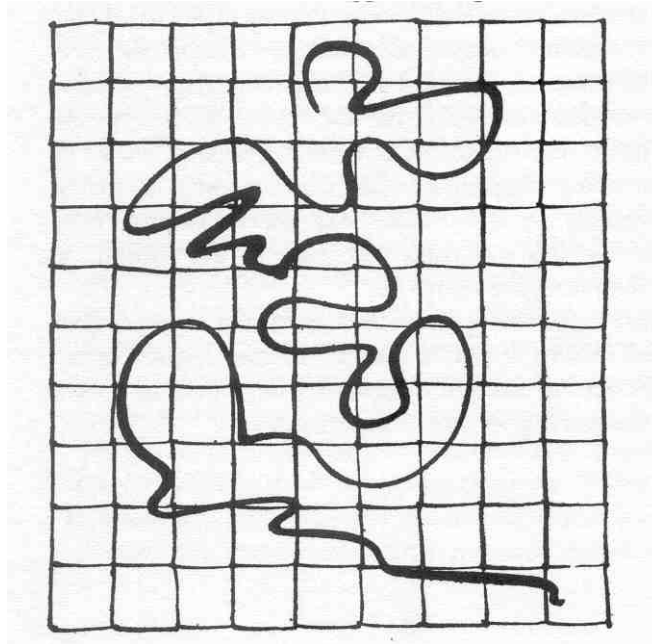
שימוש בשפה שיצרה את הבעיות. אני יכול להצליח רק בעזרת העיקרון הדומה ל"ריפוי כלבת בעזרת שיערה מהכלב שנשך אותך".

חוץ מאשר תוצרים אנושיים מלאכותיים כמו בתים ודרכים (במיוחד דרכים רומאיות ואמריקאיות), העולם שלנו, כולל אנו עצמנו, הוא מפותל לגמרי. המרכיבים שלו מפותלים גם בצורה וגם בהתנהגות. עננים, הרים, צמחים, נהרות, חיות, קווי החוף – כולם מתפתלים. הם מתפתלים כל כך הרבה ובצורות כל כך מגוונות עד שאין אפשרות לקבוע היכן נגמר פיתול אחד ומתחיל אחר, אם במרחב ואם בזמן. סופר צרפתי מהמאה השמונה עשרה התלונן כי הבורא פישל קשות כשנכשל בשיבוץ הכוכבים בסימטריה אלגנטית, כי נראה שהם הושפרצו בחלל כמו טיפות של גל שהתנפץ. האם כל זה הוא דבר אחד שמתפתל בדרכים שונות, או הרבה דברים שכל אחד מתפתל בדרכו? האם אלו "דברים" שמתפתלים, או האם ההתפתלות היא הדברים עצמם? תלוי בנקודת המבט שלך.

לפני אלפי שנים, גילה איזה גאון שפיתולים כמו דגים או ארנבות ניתן לתפוס בתוך רשתות. שנים רבות לאחר מכן, גאון אחר חשב שאפשר לתפוס את העולם ברשת. כשלעצמו, העולם הולך בערך ככה:

אבל עכשיו הסתכלו על הפיתול הזה דרך הרשת:

הרשת "חתכה" את הפיתול הגדול לפיתולים קטנים, כל אחד בתוך ריבוע. כל הריבועים הם באותו גודל. הוטל סדר על הכאוס. עכשיו אנחנו יכולים לאמר שהפיתול הולך ככה וככה ריבועים שמאלה, ככה וככה ימינה, ככה למעלה וככה למטה, ובסוף יש לנו את המספר שלו. מאות שנים לאחר מכן, הוטל אותו דימוי של הרשת על העולם כקווי אורך ורוחב, של כדור הארץ ושל כיפת השמיים, כנייר גרפי לשרטוט פיתולים מתימטיים, כמגרות שלתוכן צריך למיין כל דבר, וכבסיס לתוכניות בניין ערים. כך הפכה הרשת לאחד הדימויים השליטים במחשבה האנושית. אבל היא תמיד נשארה לר יותר מדימוי, וכמו שאי אפשר להשתמש בקו המשווה כדי לקשור חבילה, העולם האמיתי והמפותל חומק כמו מים מבעד לרשתות הדמיוניות. כמה שלא נחלק, נספור, נסדר ונמיין את הפיתולים לדברים ומאורעות נפרדים, זאת לא תהיה אף פעם יותר מדרך לחשוב על העולם: לעולם הוא לא **באמת** מחולק.

דימוי נוסף שצבר עוצמה רבה הוא מודל העולם מחרס. אנחנו חושבים על העולם בתור אוסף של צורות העשויות מחומר אחד או יותר, כמו שכדים הם צורות שעשויות מטיט, וכמו שאלוהים ברא את האדם מעפר. זה היה דימוי מעצבן במיוחד, שסיבך פילוסופים ומדענים במשך מאות שנים בשאלות אידיוטיות לחלוטין כמו: "איך משפיעה הצורה (או אנרגיה) על החומר?" "מהו החומר?" "מה קורה לצורה (לנשמה) כשהיא עוזבת את החומר (הגוף)?" "איך ייתכן ש'סתם' חומר הסתדר בצורות מסודרות?" "מה הקשר בין גוף ונפש?"

בעיות שמתמידות להתחמק מפתרון, חייבות להעלות בנו את החשד שמא הוצבו באופן שגוי, כמו בעיית הסיבה והתוצאה. נתק תהליך אחד באופן מלאכותי לשני חלקים, שכח שעשית זאת, ואז תתמה במשך מאות בשנים איך קורה ששני החלקים הולכים תמיד ביחד. כך גם עם "צורה" ו"חומר". אף אחד עוד לא גילה חתיכת חומר ללא צורה, או צורה לא חומרית, ולכן צריך היה להיות ברור שמשהו דפוק במודל החרס. העולם לא עשוי מחומר בצורות שונות, כשם שעצים לא "עשויים" מקרשים. העולם אינו צורה ולא חומר, כי אלו שני מונחים מגושמים לאותו תהליך, הידוע במעורפל בשם "היקום" או "הקיום". אך האשליה שכל דבר עשוי או בנוי מאיזה סוג של "מילוי" בסיסי טבועה עמוק בחשיבה המקובלת עלינו. שכחנו לגמרי שהן המילה matter והן המילה meter שתיהן מוצאן מהשורש matr- בסנסקריט שמשמעותו "למדוד", ושהעולם החומרי, החומרי, המטריאלי, אינו יותר מהעולם כנמדד או בר מדידה – באמצעות דימויים מופשטים כמו רשתות או שיטות מטריות, אינטשים, שניות, גרמים ודציבלים. המונח "מטריאלי" משמש לעיתים כמילה נפרדת למילה "פיזיקלי", הבנויה השורש היווני physis (טבע) והשורש האינדו-אירופי bheu (להיות). במילים הללו לא מצוי שום רמז לכך שהעולם המטריאלי או הפיזיקלי בנוי מחומר כלשהו לפי מודל החרס, שצריך על כן להקרא מודל החרס הנשבר. אך מודל החרס הנשבר, העולם כבנוי מטיט, הטרד לא רק את הפילוסופים ואת המדענים. הוא עומד בבסיס של שני המיתוסים העיקריים ששלטו בתרבות המערב ואשר, אחד בעקבות השני, מילאו תפקיד מכריע בבניית האשלייה של "האדם האמיתי".

אם העולם ביסודו אינו אלא "סתם חומר" כמו טיט, קשה לתאר שגוש בצק חסר תנועה כזה עשוי לנוע ולהעניק לעצמו צורה. אנרגיה, צורה ואינטליגנציה חייבים אם כן להגיע לעולם מבחוץ. את גוש הבצק יש להחמיץ. העולם נתפס אם כן כחפץ מלאכותי, כמו כד, פסל, שולחן או פעמון, ואם הוא מלאכותי, בעל מלאכה היה צריך היה ליצור אותו, ומישהו היה חייב גם להיות אחראי לחומר המקורי. גם הוא, אם כן, היה צריך "להעשות". בספר בראשית החומר הראשית היה "תוהו ובוהו", ו"רוח אלוהים" היתה צריכה לרחף עליו כדי שיחיה ויעלה גלים. מתן צורה לחומר והנעתו מיוחסים לרוח הנבונה, האינטליגנטית, לכוח המודע או האנרגיה המעצבת את החומר כך שצורותיו השונות באות והולכות, חיות ומתות.

אך בעולם כפי שאנו מכירים אותו, ברור שיש דברים שגויים, ואנו מהססים לייחס אותם לרוח המדהימה שהיתה מסוגלת לברא את העולם בראשיתו? אנו ממאנים להאמין שהאכזריות, הכאב והרוע מגיעים ישירות מבסיס ההווה של הקיום, ומקווים בכל ליבנו שאלוהים הוא לפחות ההתגשמות המושלמת של כל מה שאנחנו רואים כחוכמה וצדק. (אין טעם להכנס כאן לבעיה הסבוכה חסרת הפתרון של הרוע שנוצרת על ידי המודל הזה של היקום, מלבד ההערה שהבעיה נובעת מן המודל עצמו). האנשים שפיתחו את המיתוס הזה נשלטו על ידי פטריארכים או מלכים, ומלכי על כמו המונרכים המצריים, האשוריים והפרסיים נתנו השראה לדימוי האלוהים כמלך העולם, מושלם בחוכמה ובצדק, אהבה ורחמים, ועם זאת תובעני וקפדני. אינני מדבר כמובן על אלוהים כפי שתופסים אותו התיאולוגים השנונים של היהדות, האיסלאם או הנצרות, אלא על הדמות הפופולארית שלו. כי דרך החשיבה מושפעת על ידי הדימוי החי יותר מאשר על ידי המושג המעודן.

לדימוי האלוהים כאישיות חיה, מישהו "מחוץ" או נבדל מהעולם, יש יתרון כי ניתן לנו להרגיש שהחיים מבוססים על אינטליגנציה, שחוקי הטבע עקביים בכל מקום כי הם נובעים משליט **אחד**, ולדמיונו ניתן חופש להפליג בתיאור תכונותיו הנאצלות של היצור העליון והמושלם הזה. הדימוי נתן לכל אחד גם הרגשת חשיבות ומשמעות, כי האלוהים הזה מודע ישירות לכל גרגר אבק ותנועת אנרגיה, כי רק המודעות הזו מאפשרת לכל להתקיים. מודעות זו היא גם אהבה, ולגבי אנשים ומלאכים לפחות, הוא תכנן חיי נצח באושר עילאי שמתחיל ברגע שנגמרים חיינו עלי אדמות. אך ברור שהפרס לא מגיע בחינם, ומי שמכחיש את קיומו או מסרב למלא את רצון האל יבלה את הנצח בייסורים שעוצמתם אינה נופלת מגודל האושר השמור לנתינים הטובים והצייתנים.

הבעייה עם דימוי זה של אלוהים - שהיא מנה גדושה מדי של תבשיל טעים. ילד שיושב ליד השולחן בבית הספר, מוטרד כשהמורה גוחן מעבר לכתפו, אפילו אם המורה חביב ואהוב. כמה יותר מטרד לגלות שכל מעשה, מחשבה והרגשה שלך נצפים על ידי מורה המורים, ואין מקום בארץ ובשמיים להסתתר מפני העין הרואה כל ושופטת כל.

אין איפה פלא שאנשים רבים נאנחו בהקלה כשהוגי המערב החלו להטיל ספק בדימוי זה של האלוהים וטענו שהנחת קיום האל לא מסייעת כלל בחיזוי מהלך הטבע. לדבריהם, בטענה **שכל דבר** הוא בריאתו ופעולתו של האל אין יותר הגיון מאשר בטענה ש"כל דבר הוא למעלה". אבל, לפי התסריט המוכר

כל כך, כשעריץ אחד מודח מקומו נתפס על ידי גרוע ממנו. מיתוס החרס הנשבר נשמר ללא הכדר. העולם עדיין הובן כיצירה מלאכותית, אבל המודל הוחלף למכונה אוטומטית. חוקי הטבע נשארו עדיין במקומם, אבל המחוקק נעלם. לפי הדאיסטים, האל ברא את המכונה והכניס אותה לפעולה, ואז הלך לישון או שיצא לנופש. אבל לפי האתיאיסטים, הנטורליסטים והאגנוסטים, העולם היה אוטומטי **לחלוטין**. הוא הרכיב את עצמו, אבל ללא כוונה תחילה. החומר היה אמור להיות בנוי מאטומים, כמו כדורי ביליארד קטנטנים, כל כך קטנים עד שאינם ניתנים לניתוח או לחלוקה נוספת. תן לאטומים האלה להתרוצץ בהרכבים וצירופים שונים לזמן בלתי מוגבל, וברגע כלשהו הם יסתדרו מעצמם באופן שיוצר העולם שלנו. הסיפור הידוע על הקופים ומכונות הכתיבה.

במודל האוטומטי לחלוטין הזה, הצורה והמילוי שרדו כאנרגיה וחומר. יצורי אנוש, כולל גוף ונפש, היו חלק מהמערכת, ולכן היו מצויידיים באינטליגנציה ורגשות כתוצאה מהתרוצצות מקרית ובלתי פוסקת של אטומים. אבל, יש בעייה עם הקופים ומכונות הכתיבה. כי גם אם הגיעו סוף סוף להדפיס את האנציקלופדיה בריטניקה, בכל רגע הם עשויים לחזור ולהדפיס שוב שטויות. לכן, אם יצורי האנוש רוצים לשמור על הסדר והמעמד אליהם הגיעו בצורה כה ברת מזל, הם חייבים לטרוח במלוא הקיטור כדי לנצח את התהליכים האקראיים של הטבע. במיתוס הזה מודגש באופן חמור ביותר, שהחומר הוא פראי והאנרגיה עיוורת, כל הטבע מחוץ לעורו של האדם ושל כמה חיות הוא מנגנון טיפש לחלוטין וחסר רגש. לעגו לאלה שממשיכים להאמין במישהו-שמשגיח-עלינו-שם-למעלה כרפי שכל, חלשלושים שלא מעיזים להישיר מבט אל מצבו החמור והמר של האדם בלב יקום חסר לב כשזכות היתר היחידה של החברה הקשוחים היא ההשרדות.

אם האלהים היותר-מדי-אינטליגנטי היה מקור למבוכה, הרווחה שהורגשה כשנפטרו ממנו הייתה קצרת מועד. החליף אותו האידיוט הקוסמי, והאנשים התחילו להרגיש מנוכרים מהעולם יותר מתמיד. המצב רק חיזק את האשליה של בדידות והבדלות האגו (שהפך כעת ל"מכניזם נפשי") ואלה שקראו לעצמם נטורליסטים פתחו במערכה הגדולה ביותר שהוכרזה אי פעם נגד הטבע.

המיתוס של המודל האוטומטי לחלוטין, בנוסח זה או אחר, הפך למקובל ביותר, ובכמה חוגים מדעיים ואקדמיים הפך לדוגמה מקודשת כמו כל דוקטרינה דתית מן העבר – אם כי בפיזיקה ובביולוגיה קיימות מגמות מנוגדות. ישנן

אופנות של מיתוס, והמערב, כובש העולם של המאה התשע עשרה, היה זקוק לפילוסופיית חיים שבה העקרון המנחה היה ריאלי-פוליטיק: נצחון לקשוחים המישירים מבט בפני העובדות המרות. וכך ככל שהעובדות שבפניך מרות יותר, כן אתה נראה קשוח יותר. כך אנחנו מתחרים: מי יהפוך את המודל האוטומטי למר ועגום יותר.

עם כל זאת, מדובר עדיין במיתוס, על כל הטוב והרע שבמיתוס, כדימוי המשמש למתן פשר לעולם. ספק אם המדע והטכנולוגיה המערביים היו מתאפשרים לולא ניסינו להבין את הטבע במונחי מודלים מכניים. לדברי ג'וזף נידהאם, הסינים – עם כל תחכומם – הגיעו להתקדמות מועטה בלבד במדע, כיוון שמעולם לא עלה על דעתם לראות את הטבע כמכניזם, כ"מורכב" מחלקים נפרדים וכ"מציית" לחוקים לוגיים. עבורם לא היה זה משחק של ביליארד שבו הכדורים מכים זה בזה בסדרה של סיבות-ותוצאות. מה שנראה בעינינו כסיבה ותוצאה, היה עבורם "קשרי גומלין" – מאורעות שהתרחשו הדדית, כמו פנים ואחור. ה"חלקים" של היקום שלהם לא היו נפרדים, אלא משולבים לחלוטין כמו אקט המכירה באקט הקנייה.

יקום "עשוי", בין אם לפי מודל החרס השבור או המודל האוטומטי לחלוטין, בנוי מחלקיקים והחלקיקים הם המציאויות הבסיסיות של הטבע. את הטבע יש לכן להבין באמצעות מיקרוסקופיה ואנליזה, למצוא מה הם החלקיקים ואיך הם מחוברים יחד. בשלהי ימי הביניים זו היתה השקפתם של של הפילוסופים הנומינליסטים, אשר התנגדו נחרצות לאלו שכונו ריאליסטים, שטענו כי דברים דוגמת "האנושות" או "הטבע האנושי" הם "ישויות" (substance) העומדות בבסיסן של ה"מקרים הפרטיים" של אדם או אשה מסויימים. כל פרט היה דוגמה או מקרה פרטי של ה"ישות" האנושית, למרות שאז לא השתמשו במילה substance כדי לתאר חומר אלא סוג מהות הניצבת (stance) בבסיס, מתחת (sub) למימושה השונים. הנומינליסטים טענו שאלו שטויות. עבורם, האנושות לא היתה יותר מסך הכל של האנשים המרכיבים אותה. האנושות לא היתה ישות אלא רק שם לקבוצת יצורים; היא לא היתה ריאלית אלא רק נומינלית.

כידוע הפך הנומינליזם לגישה השלטת במחשבה המערבית ובפרט בפילוסופיה של המדע. במאה השמונה עשרה הרחיק רוסו לכת בהציעו כי ה"חברה" וה"מדינה" נוצרו במקורן כחווה בין פרטים. החברה היתה התאגדות, כמו מועדון רוטרי, אליו הצטרפו פרטים בזמן מסויים ובכך וויתרו על עצמאותם.

אך מנקודת המבט של הסוציולוגיה המודרנית אנו חשים שהאדם הינו יצור חברתי בהכרח, ולו רק בגלל העובדה ששום אדם לא יכול להגיע לעולם ללא אב ואם – והרי זו כבר חברה. עד לא מזמן רווחה במדע המערבי הדעה שחיות וצמחים, סלעים וגאזים "מורכבים" מיחידות כמו מולקולות, תאים, אטומים, וחלקיקים אחרים, באותו אופן בו בית מורכב מלבנים.

אך הנומינליסט העקבי נדחק לעמדה, בה לא קיים דבר כמו הגוף האנושי: ישנן רק המולקולות המסויימות שמהן הוא מורכב, או רק האטומים המסויימים – שלא לדבר על האלקטרונים, הפרוטונים, הנייטרונים וכן הלאה. ברור שחלקיקים אלה אינם מהווים בעצמם את הגוף. הכלל גדול מסך חלקיו, ולו רק בשל העובדה שתיאור מדעי של הגוף חייב לקחת בחשבון את הסדר או התבנית שבה מסודרים החלקיקים, והאופן בו הם פועלים.

לאיש מאחורי המיקרוסקופ

יש עבורך עצה טובה:

"במקום לשאול מה זה,

שאל פשוט 'מה זה עשה?'

אך בזה אין די. עלינו לשאול גם, "באיזו סביבה הוא עשה את זה?" אם תיאור הגוף האנושי חייב להכיל תיאור של מה שהוא וכל "חלקיו" עושים – כלומר של ההתנהגות שלו – התנהגות זו תהיה שונה לחלוטין באוויר החופשי לעומת ההתנהגות בוואקום, בתוך כבשן, או תחת המים. דם בתוך מבחנה אינו זהה לדם בעורקים כי אינו מתנהג בצורה דומה. התנהגותו השתנתה, כי הסביבה או ההקשר השתנו, כמו שהמובן של מילה מסויימת עשוי להשתנות בהתאם למשפט בו היא נמצאת, או בהתאם למקום במשפט – כמו במשפט הבא: אשה נעלה, נעלה נעלה, נעלה את הבית בפני בעלה.

לא מספיק איפה לתאר, להגדיר ולנסות להבין דברים או מאורעות בעזרת אנליזה בלבד, על ידי פירוקם לגורמים כדי להבין "איך הם פועלים". מתקבל מכך הרבה מידע, אך כנראה שפחות מחצי הסיפור. היום מודעים המדענים יותר ויותר לכך שהשאלה מה הם הדברים ומה הם עושים, תלוי בשאלה איפה ומתי הם עושים זאת. אי לכך, אם הגדרה של דבר או אירוע חייבת לכלול הגדרה של סביבתו, אנו רואים שכל דבר נתון "הולך עם" סביבה נתונה בצורה כה הדוקה ובלתי ניתנת לחלוקה עד שקשה ביותר למתוח קו המפריד בין הדבר ובין סביבתו.

זה היה גרעין האמת במדע האסטרולוגיה, שהיה פרימיטיבי והלא אמין – כמו שיש גרעין אמת באלכימיה, רפואת עשבים, ובמדעים פרימיטיביים אחרים. כיוון שבשעה שהאסטרולוג משרטט תיאור של אופי האדם או נשמתו, הוא משרטט הורוסקופ – כלומר, תיאור מאד גולמי וחלקי של מצב כל היקום כפי שהיה ברגע הולדתו של האדם. אך בו זמנית זו גם דרך מעניינת להגיד שנשמתך, או העצמי הבסיסי שלך, הוא כל היקום כשהוא מרוכז סביב זמן, מקום ופעילות מסוימת שנקראת פלוני אלמוני. לכן הנפש איננה בגוף, אלא הגוף הוא בנפש, והנפש היא כל רשת הקשרים, היחסים והתהליכים שמהווים את סביבתך, ושמעבר להם אינך ולא כלום. אם ניתן לפתח אסטרולוגיה מדעית, היא תהיה חייבת להיות תיאור מקיף של סביבתו הכוללת של היחיד – חברתית, ביולוגית, בוטנית, מטאורולוגית, ואסטרונומית - במהלך כל רגע מחייו.

אך לפי במצב הנוכחי, אנחנו מגדירים (ולכן גם מרגישים) את היחיד באור אלומת המודעות הצרה והממוקדת שלנו, זו שמתעלמת מרוב השדה הסביבתי שבו נמצא היחיד. "אינ-דיבידואל" הוא המילה הלטינית המקבילה ל"א-טום" היווני – מה שלא ניתן לחלוקה נוספת לחלקים נפרדים. לא ניתן להתיז את ראשו של אדם או להסיר את ליבו בלי שנהרוג אותו. אבל ניתן להרוג אותו בצורה לא פחות יעילה אם רק נפריד אותו מהסביבה המתאימה לו. מכאן נובע שהאטום היחיד הוא היקום – זו המערכת הכוללת של "דברים-ארועים" התלויים הדדית וניתנים להפרדה רק בשמות. כי היציר האנושי לא מורכב כמו שמכונית מורכבת. הוא לא נוצר על ידי הרכבת חלקים, כשמבריגים ראש על צוואר, על ידי חיבור המוח בחוטים עם הריאות, או בהלחמת עורקים ללב. ראש, צוואר, לב, ריאות, מוח, עורקים, שרירים ובלוטות הנם שמות נפרדים אבל לא מאורעות נפרדים, ומאורעות אלו מתחוללים סימולטנית ותוך תלות הדדית. בדיוק באותו אופן, הפרט נבדל מסביבת היקום שלו רק בשם. אם לא הבנת את זה, סימן שהשם שלך הצליח לשטות בך. בלבול בין השם שלך לטבע שלך, הביא אותך להאמין שאם יש לך שם נפרד אז אתה נהיה יצור נפרד. זאת קבלה יותר מדי מילולית של ההנחה שאני קיים בעזרת השם.

ברור שלא רק העובדה שיש לך שם, יצרה את הבלוף שקיימת "אישיות אמיתית". צריך גם את כל מה שהולך עם השם. את הילד מוליכים שולל להרגשת האגו באמצעות העמדות, המילים והפעולות של החברה שסובבת אותו – הורים, קרובים, מורים, ומעל הכל בני גילו שמרומים יחד איתו. אנשים אחרים מלמדים אותנו מי אנחנו. העמדות שלהם ביחס אלינו הן הראי בו אנו

לומדים לראות את עצמנו, אך הראי הזה הוא מעוות. אנחנו מודעים כנראה במעומעם לכח העצום שמפעילה עלינו הסביבה החברתית. לעיתים רחוקות אנחנו מודעים לכך שהמחשבות והרגשות הפרטיים ביותר שלנו אינם בעצם שלנו. אנחנו חושבים במונחי שפה ודימויים שאינם המצאה שלנו, אלא שניתנו לנו על ידי החברה. אנחנו מעתיקים תגובות רגשיות מהורינו, לומדים מהם שלהפרשות צריך להיות ריח מגעיל ושהקאה אמורה להיות תחושה לא נעימה. חרדת המוות גם היא נלמדת מחרדתם ממחלה ומגישתם כלפי לוויית וגוויות. כוחה של הסביבה החברתית קיים בפירוש בגלל שאנחנו לא קיימים בנפרד מהחברה. החברה היא החשיבה והגוף המורחבים שלנו.

אך בדיוק אותה חברה, ממנה אין הפרט יכול להינתק, מנצלת את מלא העוצמה, שאין לעמוד בפניה, כדי לשכנע את הפרט שלמעשה הוא נפרד! החברה, כפי שאנו יודעים היום, משחקת אם כן משחק שבין חוקיו קיימת סתירה עצמית. דווקא בגלל שאנחנו לא קיימים בנפרד מן הקהילה, מסוגלת הקהילה לשכנע אותנו שאנחנו כן – שכל אחד מאיתנו הוא מקור פעולה עצמאי עם שכל משלו. ככל שהחברה משתילה את ההרגשה הזו ביתר הצלחה, כך היא מתקשה בהשגת שיתוף הפעולה של הפרט, והתוצאה היא שילדים שגדלים בסביבה כזו נמצאים במבוכה כמעט מתמדת.

מצב עניינים זה נקרא בלשון טכנית "קשר כפול". אדם מובא למצב של קשר כפול על ידי פקודה או בקשה המכילה סתירה חבויה. "תפסיק להיות מודע לעצמך!" "תרפה את עצמך!", או השאלה המפורסמת ששאל התובע את האיש שהואשם בהתאכזרות לאשתו: "האם הפסקת כבר להכות את אשתך? ענה לי רק כן או לא". זהו מצב של "אוי לי מיצרי ואוי לי מיוצרי", שמתרחש ללא הרף ביחסים אישיים (ובמיוחד משפחתיים). האשה מתלוננת בפני בעלה: "שמת לב שמאז התחתנו לפני שנתיים לא לקחת אותי אף פעם לקולנוע? כשחזרת אחרי זה לא היה ככה. אני חושבת שאתה מתחיל להתייחס אלי כמובן מאליו". כשהבעל המתחרט חוזר מהעבודה למחרת בערב פונה לאשתו ואומר: "יקירתי, אולי נלך לקולנוע אחרי ארוחת הערב?" היא עונה: "אתה מציע את זה רק בגלל שקיטרת".

החברה, במצבה הנוכחי, משתמשת בתעלול הזה לגבי כל ילד מינקותו. דבר ראשון מלמדים את הילד שהוא אחראי, שהוא יצור חופשי, מקור עצמאי לחשיבה ופעולה – מין "סיבה ראשונית" במיניאטורה. הוא מקבל את ה"נדמה ל" הזה בדיוק בגלל שזו לא אמת. אין לו ברירה אלא לקבל אותו, בדיוק כמו

שאין ברירה והוא מוכרח לקבל את החברות בקהיליה בה נולד. אין לו שום דרך להתנגד לאינדוקטרינציה החברתית הזו. הבלוף מקבל חיזוקים מתמידים באמצעות שכר ועונש. הוא מובנה במבנה הבסיסי של הלשון שהוא לומד. הוא מוזכר, חוזר ומוזכר, בהערות כמו: "לא מתאים לך לעשות דבר כזה", או, "אל תהיה קוף אחרי בן אדם, תהיה מה שאתה!". או, כשילד מחקה גינונים של ילד אחר שהוא מעריץ: "תומר, אל תעשה את זה. זה לא אתה, זה עומר". הקורבן התמים של האינדוקטרינציה לא מסוגל להבין את הפרדוקס. מספרים לו שהוא **חייב** להיות חופשי. מופעל עליו לחץ שאין לעמוד בפניו, כדי שיאמין שאין שום לחץ. הקהילה, שבה הוא חבר שלא ברצונו, מגדירה אותו כחבר עצמאי.

שנית, כיצור חופשי, הוא מצווה לבצע דברים שיהיו מקובלים רק אם ייעשו מרצון חופשי! "אתה באמת חייב לאהוב אותנו" אומרים הורים, דודים, דודות, אחים ואחיות. "כל הילדים הנחמדים אוהבים את המשפחה שלהם, ועושים דברים בלי שמבקשים מהם". במילים אחרות, "אנחנו דורשים ממך שתאהב אותנו מפני שאתה רוצה, לא מפני שאמרנו לך שאתה צריך". חלק מהשטות הזו מתרחש, מפני שאנחנו מבלבלים בין "חייב" כבטוי של תנאי ("כדי להיות בן אדם, אתה חייב שיהיה לך ראש") ובין "חייב" כביטוי של ציווי ("אתה חייב לסדר את הצעצועים שלך"). אף אחד לא מתאמץ שיהיה לו ראש, ועדיין ההורים מתעקשים שכדי שיהיה בריא, הילד "חייב" להסדיר את פעולות המעיים שלו, או שהוא חייב **לנסות** להרדם, או שהוא חייב להשתדל לשים לב – כאילו ניתן להשיג מטרות אלו במאמץ של השרירים.

הילדים לא נמצאים בעמדה ממנה הם מסוגלים לראות את הסתירה שבדרישות הללו, ואפילו אם איזה ילד פלא יבחין בהן, יגידו לו בקצרה "לא לענות" ושהוא לא מכבד את "המבוגרים והמנוסים ממנו". במקום לתת לילדינו הסברים ברורים ומפורשים של חוקי המשחק הנהוגים בקהילה, אנחנו מבלבלים אותם ללא תקווה כי גם אותנו בלבד ככה פעם, וכיוון שלא יצאנו עדיין מהבלבול אנחנו לא מבינים את חוקי המשחק שאנחנו משחקים.

משחק של קשר כפול הוא משחק עם חוקים המכילים סתירה עצמית, משחק שנידון לתסכול עצמי מתמיד – כמו ניסיון להמציא פרפטום מובילה במונחי הפיזיקה הניוטונית, או ניסיון לחלק זווית לשלוש בעזרת סרגל ומחוגה בלבד. את הקשר הכפול החברתי ניתן לנסח במספר צורות:

☞ החוק הראשון של המשחק הוא: זה לא משחק

☞ אתה חייב לאהוב אותו

☞ עליך להמשיך לחיות

☞ הייה עצמך, אבל שחק תפקיד עקבי ומתקבל על הדעת

☞ שלוט על עצמך, אבל הייה טבעי

☞ התאמץ להיות כנה

במהותו, המשחק הוא דרישה להתנהגות ספונטנית מסוגים מסויימים. לחיות, לאהוב, להיות טבעי או כנה – כל אלה הן צורות התנהגות ספונטניות: הן קורות "מעצמן" כמו עיכול מזון או צימוח שיער. ברגע שמנסים לכפות אותן הן מקבלות אופי מלאכותי, מתוכנן ומזוייף, שכל אחד מתעב – עלוב וחסר ריח כמו פרחים מלאכותיים וחסר טעם כמו פרי שגדל על הורמונים. חיים ואהבה יוצרים מאמצים, אבל מאמצים לא יוצרים חיים ואהבה. אמון – בחיים, באנשים אחרים, ועצמך – היא עמדה שמתירה לספונטני **להיות** ספונטני, בדרכו שלו ובזמנו שלו. ברור שכרוך בכך סיכון, כי החיים ואנשים אחרים לא תמיד מגיבים לאמון כמו שהיינו רוצים. אמון הוא תמיד הימור, כי החיים עצמם הם משחק הימורים, עם מה שנראה, בהיבט המתחבא של המשחק, כמו סיכון עצום. אבל לנטרל את אלמנט ההימור מהמשחק, לנסות להיות בטוח עד מוות בניצחון, משמעו להשיג בטחון שהוא למעשה מוות. האלטרנטיבה לקהיליה המבוססת על אמון הדדי היא מדינת משטרה טוטליטארית, קהילה שבה הספונטניות אסורה לחלוטין.

חיבור הודי על אמנות השלטון בשם ארטשסטרה, מתאר את חוקי השלטון הממולצים לעריץ מוחלט, מתאר את ארגון הארמון, החצר והמדינה כך שאפילו מקיאווולי נשמע ליברלי. החוק הראשון הוא שאסור לו להאמין באף אחד, ואסור שיהיה ולו ידיד אינטימי אחד. מעבר לכך, עליו לארגן את ממשלתו בסדרה של מעגלים המקיפים אחד את השני, ומכילים את השרים, מפקדי הצבא, הפקידים הבכירים, המזכירים והמשרתים המבצעים את פקודותיו. המלך נמצא במרכז המעגלים כעכביש במרכז קוריו. החל מן המעגל הקרוב ביותר, על המעגלים להכיל לחילופין אויבים טבעיים של המלך וידידים טבעיים. כיוון שהנסיכים הגבוהים ביותר יזממו בוודאי להדיח את המלך, יש להקיף אותם ולשמור עליהם על ידי שרים הצמאים לזכות בחסדי המלך- ומדרג זה של מעגלים החושדים הדדית זה בזה חייב להמשיך למטה עד לשולי הרשת. הפרד ומשול.

בו זמנית, המלך מסתופף בבטחון בסתרי חדריו הפנימיים, שמור על ידי שומרים ראש שנשמרים בעצמם על ידי שומרים אחרים החבויים בחומות. עבדים טועמים את מזונו מחשש הרעלה, ועליו לישון עם עין אחת פקוחה או כשדלתו נעולה היטב מבפנים. במקרה של הפיכה אמיתית, חייב להיות מעבר תת קרקעי סודי המעניק אפשרות מילוט מן המרכז – מעבר שמכיל מנוף שמאפשר לערער את יסודות הארמון ולמוטט אותו על ראש המורדים. הארטשסטרה לא שוכחת להזהיר את העריץ שאף פעם לא יוכל לנצח. הוא עשוי לעלות לגדולה בעזרת שאפתנות או הרגשת החובה של הנתינים, אך ככל שכוחו יותר מוחלט, כך הוא שנוא יותר, והוא יותר אסיר במלכודת עצמו. הקורים לוכדים את העכביש. נבצר ממנו לשוטט לו להנאתו ברחובות ובגנים הציבוריים של בירתו, או לשבת בדד על החוף להקשיב לגלים ולצפות בשחפים. בעקבות שיעבוד האחרים הפך בעצמו לפחות שבעבדים.

שום דבר לא נכשל כמו ההצלחה – כי התפקיד שהטילה החברה שלנו על עצמה ועל כל החברים בה בנוי מסתירה: לגרום לכך, שיקרו דברים שמקבלים משמעות רק אם הם מתרחשים בלי כפיה. הדבר נובע מהגדרת האדם כיצור חופשי – **בתוך** העולם ולא **חלק** ממנו – כשנאכף עליו לכפות את רצונו על העולם. שום הטפה לא תאלץ אדם שמוגדר בצורה כזאת, כי האשליה המהפנטת, של עצמו כישות נפרדת מהעולם, מונעת ממנו את היכולת לראות את העולם כמערכת של שיתוף פעולה גיאולוגי וביולוגי. ברור שבמערכת **כלולים** גם מאבקים: ציפורים נגד תולעים, חלזונות נגד חסה, ועכבישים נגד זבובים. אבל הם כלולים במובן שהם לא יוצאים מכלל שליטה, ושום מין איננו מנצח נצחי. רק האדם לבדו מנסה **להשמיד** את אויביו הטבעיים מתוך הכרה שהוא המין העליון או צריך להיות כזה. בדיוק כפי שמטפחים ירקות, בקר ותרנגולות למזון, בהבנה שאנחנו תלויים ביצורים הללו למחייתנו, שומה עלינו להגיע להכרה שיצורי אויב הניזונים מן האדם – חרקים, חיידקים, ופטריות מסוימות – הם בעצם אויב/ידיד.

ידידה ניו יורקית שארחה אדם מפקיסטן העלתה את הצורך החיוני בפיקוח על הילודה באסיה, ושאלה מה פקיסטן עושה בנידון. היא נדהמה לחלוטין כשהאורח ענה, שכל התעמולה בנושא פיקוח על הילודה איננה אלא ניסיון של האדם הלבן לשמר את עליונותו על הגזעים האחרים. אמרתי לה שהיתה יכולה לענות: "כלל וכלל לא. אנחנו רק רוצים לעזור לכם לגזום את עצי הפרי היפהפיים שלכם".

כי האויבים/ידידים של האדם הם הגוזמים שלו. הם מונעים ממנו להשמיד את עצמו על ידי פוריות יתר, ולכן אדם שנפטר ממלריה או שחפת ראוי לכבוד לפחות כמו מי שנפל בקרב למען ארצו. הוא פינה מקום עבורנו, ולחידק שהרג אותו יש להצדיע בטקס ההולם אביר של האויב. אין להבין מכך שיש לנטוש את הפניצילין או די. די. טי., אלא שיש ללחום כדי לנצח את האויב, לא להשמיד אותו. עלינו ללמוד להכליל את עצמנו במעגל שיתוף הפעולה והמאבקים, של חיי שיתוף וטרף, שמרכיבים את שיווי המשקל בטבע, כי מין שמנצח לנצח משמיד לא רק את עצמו, אלא את כל החיים בסביבתו.

הנימוק הטבעי בעד "השמדה כוללת" של אויבי האדם כמו הסרטן או היתושים היא החיבה לאנשים שנפלו להם קרבן. נאה לדרוש, באופן מופשט, שהמין האנושי יעבור גיזום, אך כשפוגעת בי המחלה אני רץ לרופא. איזו הצלחה צפויה לקריאה ל"מתנדבים לגיזום"? בתרבות המערב איננו מפקירים תינוקות חולניים, ולא מניחים לחולים למות ברחובות (לפחות ברגעי הנדיבות שלנו). האידיאל הנאצל ביותר של תרבותנו היא זכותו של כל אדם לצדק, בריאות ועושר או: "חיים, חרות ורדיפת אושר". הדעה שהאגו האישי הוא אשליה נשמעת כהתקפה על ערך קדוש ביותר זה, שבלעדיו היו אנשי תרבות מידרדרים לרמת הקולים בסין או הנמלים והופכים להמון מאורגן שבו הפרט איננו אלא חלק חילוף.

היה לי חבר שהטיס פועלים סיניים במלחמת העולם השנייה לעבודה בדרום דרך בורמה. הטיסה הארוכה הייתה אידיאלית להימורים, וכיוון שלא היו להם די מזומנים כדי שההימור יהיה מעניין, ההימור היה שהמפסיד האחרון יקפוץ מן המטוס. בלי מצנח. התגובה הטבעית שלנו היא שאנשים כאלה אינם לגמרי אנושיים. כמו בני משפחה והמשרתים של מלכי קדם שנקברו חיים עם אדונם שנפטר, והם נראים, כדברי תומס מאן, כמו פנים ללא עורף לראשם – רק מסיכות, רק תפקידים ללא שימוש או משמעות נוספת: דבורים ללא מלכה. למרות כל הפשעים שביצעו הבריטים בהודו, המצפון הנוצרי שלהם נרתע ממנהג ה"סאטי", לפיו מתאבדת האלמנה ליד מדורת הקבורה של בעלה. להרגשתנו, בני תרבות אמיתיים אינם פנים מרחפים אלא ראשים שלמים הכוללים נשמה, ולכל אחד ערך אין סופי בעיני האל.

הקיצוניות האחת אומרת אם כן שיש לנו יחיד מקודש – האגו האישי הייחודי, נפרד הן מן הטבע והן מן האל – מוגדר ככזה על ידי החברה, אשר מצווה עליו להיות חופשי ובאותה נשימה מצווה עליו לשתף פעולה. הקיצוניות

השניה אומרת שיש קולי, גלגל במכונה התעשייתית-קולקטיבית, או סתם "זוג ידיים עובדות" (כפי שמכונים לעיתים עובדי חרושת). מי שמאמין שאגו אישי מוענק טבעית לכל אדם, ואינו רק קונבנציה חברתית, בעיניו גורלו של הקולי עגום בתכלית – כי הוא נראה כאדם מדוכא ומתוסכל, אם כי יתכן שהחברה שלו מעולם לא הגדירה אותו ככזה.

אבל, ישנה אפשרות שלישית. יתכן שניתן להבין את היחיד לא כאישיות מבודדת ולא כחלק חילוף דמוי אדם במכונת עבודה. ניתן לראות בו נקודת מוקד אחת שבה כל היקום מבטא את עצמו – כהתגשמות של העצמי, של האל, או איזה כינוי שנבחר לתת לזה. השקפה זו שומרת ומדגישה את ההבנה שהיחיד מקודש בצורה כלשהי. בו זמנית היא פותרת את הפרדוקס של האגו האיש, שלפיו המחיר של השגת "המצב המקודש" של אישיות ייחודית, הוא חרדה מתמדת להישרדות האישית. האשליה של ההבדלות מונעת מהיחיד מלראות, שהערצת האגו היא הערצת הסבל. אנחנו לא רואים שמה שנקרא בפינו אהבה ודאגה ליחיד, איננה אלא הצד השני של חרדתנו ממוות ומדחייה. הערכת יתר של הזהות הנפרדת גורמת לאגו האיש לנסר את הענף שעליו הוא יושב, ואז להיכנס לחרדה גוברת והולכת מפני הנפילה הבלתי נמנעת.

צריך גם להיות ברור שהפיקציה של האגו איננה חיונית בשום פנים ליחיד, או לאורגניזם האנושי בכללותו, לצורך הגשמה וביטוי של ייחודו. כל יחיד הוא מימוש ייחודי של הכל, כשם שכל ענף הוא הארכה ייחודית של העץ. כדי להפגין את ייחודו, כל ענף צריך לשמור על קשר רגיש עם הגוף כולו, ממש כשם שהאצבעות השונות והעצמאיות בתנועה חייבות להימצא בקשר רגיש עם הגוף כולו. הנקודה שיש להדגיש שוב ושוב, היא ששוני איננו הפרדה. הראש והרגליים שונים, אך לא נפרדים. אם כי האדם אינו קשור לעולם בקשר פיזי כמו הענף לעץ או הרגל לראש, עדיין הם קשורים – בקשרים מסובכים להפליא. מות היחיד איננו ניתוק אלא פשוט חזרה. הגופה דומה לטביעת כף רגל או להד בין הרים – העקבות הנמוגים של דבר שהעצמי חדל מלהיות.

הגיוון הוא תבלין החיים, ולכן יש ערך גדול לשוני בין הפרטים, והערך לא יגדל אם ניתן ליחיד הגדרה שסותרת את עצמה. החברה שלנו – כלומר, אנו עצמנו, כולנו – מגדירה את היחיד בקשר כפול, מצווה עליו להיות חופשי ונפרד מהעולם, מה שהוא לא, כי אחרת הציווי לא יפעל. בנסיבות אלו, הציווי מצליח רק לנטוע את אשליית הנפרדות, ממש כמו שציוויים של מהפנט עלולים ליצור אשליות.

במקום למלא את משימתו הייחודית בעולם, האדם שמולך כך שולל, מוצא את עצמו מותש ומתוסכל במאמציו להשיג מטרות שסותרות את עצמן. כיוון שהוגדר כיצור נפרד בעולם זר וחסר לב, תפקידו העיקרי הוא להתגבר על היקום ולכבוש את הטבע. ברור שזה אבסורד, ומאחר שהמשימה לעולם איננה מושגת, מלמדים את היחיד לחיות ולעבוד למען עתיד שבו יקרה סוף סוף הבלתי אפשרי, אם לא לו אזי לפחות לילדיו. אנו מטפחים אם כן סוג של בן אנוש שאיננו מסוגל לחיות בהווה – כלומר לחיות ממש.

למי שלא יכול לחיות את החיים במלואם בהווה, העתיד הוא בלוף. אין שום טעם לטוות לעתיד תוכניות מהן לא תוכל ליהנות. כשתכניותיך יבשילו, עדיין תחיה למען עתיד אחר. לעולם, לעולם לא תוכל להתרווח בכיסאך בסיפוק מלא ולהגיד: "זהו זה, עשיתי זאת!". כל החינוך שקיבלת גזל ממך את היכולת הזאת כי הוא מכין אותך לעתיד, במקום להראות לך איך להיות מלא חיים עכשיו.

במילים אחרות, עברת התניה או היפנוט על ידי מערכת עיבוד-חינוכי ערוכה בדרגים או שלבים, המובילים לכאורה לאיזו **הצלחה** סופית. ראשית גן ילדים, ואז כיתות בית הספר העממי וחטיבת הביניים מכינים אותך לרגע הגדול של הכניסה לתיכון! אבל אז יש שלבים נוספים, מעלה מעלה למטרה הנכספת של האוניברסיטה. כאן, אם אתה מספיק פיקח, תוכל להישאר לעד אם תתקבל ללימודי תואר גבוה ותהפוך לסטודנט נצחי. במקרה אחר אתה מתכוון שלב אחר שלב לעולם בחוץ, גידול משפחה, עסקים ומקצוע. עדיין קבלת תעודת הבגרות מעניקה רק סיפוק חלקי, כי בפגישה הראשונה שבה נקבע הקידום שלך כאיש מכירות אתה שוב במסגרת אותה שיטה ישנה, כי מאיצים בך לעמוד במכסת המכירות המצופה (ואם תצליח יתנו לך מכסה גבוהה יותר) וכך תתקדם בסולם למנהל מכירות, סמנכ"ל, ולבסוף מנהל כללי של העסק שלך עצמך (בערך בגיל 40-45). בינתיים, אנשי הביטוח וההשקעות מציקים לך בנושא תוכנית פרישה, המטרה הגדולה באמת, האפשרות להתרווח וליהנות מפרי עמלך. אך כשמגיע אותו יום, החרדות והמאמץ השאירו אותך עם לב חלש, אין אונות מינית, ראייה מטושטשת, ועיכול מזופת.

כל זה היה יכול להיות נפלא אם, בכל שלב, יכול היית להתייחס לנעשה כאל משחק, כשהעבודה מרתקת אותך כמו משחק פוקר, שח או דייג. אך לגבי רובנו, היום מתחלק לשעות עבודה ושעות בילוי, העבודה מורכבת ברובה מתפקידים שאחרים משלמים לנו כדי שנבצע, כי הם משעממים עד מוות. לכן

אנחנו עובדים, לא למען העבודה לשמה, אלא עבור כסף – והכסף אמור להעניק לנו מה שאנחנו באמת רוצים בשעות הפנאי והבילוי. בארצות הברית גם לעניים יש כסף רב, בהשוואה למיליונים המסכנים והרזים באפריקה, הודו וסין, בעוד שהמעמד הבינוני והגבוה (או שמא נאמר "דרגות ההכנסה הגבוהות") הן בעלות שפע של מלכים. עם זאת, ברוב המקרים, הם נהנים מעט מאד מטעם האושר. הכסף לבדו לא מסוגל לקנות אושר, אם כי אין להכחיש שהוא יכול לסייע בכך. כי ההנאה היא אומנות ויכולת שעבורן אין לנו כישורים או אנרגיה.

אני חי סמוך לנמל גדוש בסירות ויאכטות שבקושי משתמשים בהן, כי ספנות היא אמנות קשה, אם כי מספקת, שלבעלי הספינות אין זמן לתרגל. הם קנו את הספינות או כסמל סטטוס או כצעצוע, אך כשגילו שלאט כמו בפירסומת זה איננו משחק, הם איבדו כל עניין. הדבר נכון לגבי כל השפע המדהים של מצרכי עינוגים שביכולתנו לקנות. מוצרי מזון יש בשפע, אבל מעטים יודעים כיצד לבשל. חומרי בניין מצויים בשפע של סוגים ואיכות, ועדיין מרבית הבתים נראים כאילו נבנו על ידי מישהו ששמע על בתים אבל לא ראה בית מעולם. משי, פשתן, צמר וכותנה מוצעים בשפע צבעים וגזרות, ועדיין מרבית האנשים מתלבשים כאילו היו תלמידי בית ספר פרטי או קברנים, כשמרבית הנשים משועבדות למשחק האופנה והחוק הבסיסי שאומר: "אני מצייתת לחידושים לפניך". השוק לציירים ופסלים משגשג כמו שלא שגשג מעולם, אך הציורים נראים כאילו נעשו משאריות של לוחות מודעות, והפסלים כאילו נעשו ממכונות כתיבה חרוכות, או קורות עשנות מצריף של שירותים.⁶ יש לנו ערמות אינסופיות של מוזיקה מוקלטת מכל תרבות ותקופה, ואמצעים מעולים לנגן אותה. אבל מי באמת מאזין? אולי כמה מעשני סמים.

אולי זאת הגזמה בסגנון הנרי מילר. עם זאת, נראה לי יותר ויותר שהשם שיצא לאמריקה כתרבות חומרנית איננו מוצדק כלל וכלל – כלומר, אם חומרני הוא מי שנהנה עד בלי קץ מהעולם הפיזי ואוהב דברים חומריים. במובן זה, אנחנו חומרניים למהדרין כשמדובר בבניית מטוסי סילון, אך כשאנחנו מגיעים לעיצוב הפנים של המפלצות המפוארות הללו לנוחות הנוסעים, אנחנו עוברים לגנדור זול. נערות ברבי עם מותניים צרות ועקבים גבוהים מגישות ארוחות עשויות מתחליפי מזון מחוממים. כי התענוגות שלנו אינם תענוגות חומרניים אלא **סמלים** של תענוג – ארוזים בצורה מושכת עין אך נחותים בתוכן.

⁶ אין לראות בכך דחייה של "אמנות מודרנית" בכלל, אלא רק של היבט חשוב שלה, הטוען שעל האמן לייצג את זמנו. ומאחר ואלו ימי חצרות גרוטאות ומשכנות עוני לרוב, האמנים – חפים מכל כישרון אחר – עושים שם לעצמם על ידי מיסגור "רב טעם" של חפצים שמצאו במזבלה העירונית.

ההסבר פשוט: מרבית המוצרים שלנו מיוצרים על ידי אנשים שלא נהנים לעשות אותם, אם כבעלים ואם כעובדים. מטרת העסק איננו המוצר אלא הכסף, ולכן משתמשים בכל תרגיל לקצץ בעלויות הייצור ולהונות את הקונה, על ידי תחבולות צביעה ואריזה, כדי שיאמין שהמוצר אמין ונעשה בכנות. היוצאים מן הכלל הם מוצרים שפשוט **חייבים** להיות מצוינים מסיבות בטיחות או מחיר רכישה גבוה – מטוסים, מחשבי על, טילים, מכשור מדעי וכדומה.

אבל כל המנגנון הוא מעגל סגור, כי לאחר שתצבור כסף, מה תקנה בו? עוד זיופים יומרניים שיוצרו על ידי יצרנים אחרים שגם הם משוגעים לכסף. מוצרי המותרות היחידים בשוק הם מוצרי יבוא ממדינות "מפגרות" שבהן האיכרים והאומנים מתגאים עדיין במלאכתם. לדוגמא, מחוז אוקסקה במקסיקו מייצר שמיכות שהן מהמשובחות בעולם, וסוכנים אמריקניים ניסו לקנות אותן בכמויות גדולות. אך שום כמות של כסף לא תוכל לקנות עבור המספר המצומצם של אומנים את הזמן הדרוש כדי לטוות את השמיכות שבהזמנה. אם הם רוצים לקבל את ההזמנה, הם חייבים להתחיל לסבך, ולייצר שמיכות מאיכות ירודה. הפתרון היחיד יהיה לאמן מאות אומנים חדשים. אך כעת מגיעה לאוקסקה הטלוויזיה, והחינוך הציבורי מתחיל להתפשט בה, ואיזה צעיר מתפתח ירצה לבזבז את ימיו באריגת שמיכות?

מאות בשנים אמרו המשוררים והחכמים שהצלחה בעולם היא הבל הבלים. "הדברים שאדם מקווה להם בעולם הופכים לאפר" או, בנוסח יותר מעודכן, בדיוק כשפינו מתמלא רוק לקראת הצ'ופר האולטימטיבי, מסתבר שזו תערובת של גבס, עיסת נייר ודבק פלסטי. ב-82 טעמים. חשבתי להוציא את המוצר לשוק בתור התחליף האוניברסלי, החומר הראשוני לייצור כל דבר – בתים, רהיטים, פרחים, לחם (אבל כבר משתמשים בזה), תפוחים, ואפילו אנשים.

אומרים שהעולם הוא חלום. כל דבר מתפרק ואין דרך לתקן אותו, וכמה שאתה אווז חזק יותר בכלום האווירי הזה, הוא מתפורר מהר יותר בתוך ידך. תרבות המערב הטכנולוגית היא המאמץ הנואש ביותר שנקט האדם עד כה לנתח את המשחק – להבין, לשלוט ולתקן את רוח התעתועים הנקראת חיים, ויתכן שעצם כוחה וכשרונה של התרבות יפזרו את החלום ביתר מהירות. אך אם לא זה מה שיקרה, על הכוח הטכנולוגי לעבור לידי סוג חדש של בני אדם.

בימים עברו, ההכרה כי העולם הוא בן חלוף, גרמה לרוב למכיר לפרוש ממנו. מצד אחד היו סגפנים, נזירים ומתבודדים שניסו לגרש את תשוקותיהם כדי

להתבונן בעולם בהכנעה שלווה, או להישאב עמוק יותר ויותר למעמקי ההכרה ולהתאחד עם העצמי בצורתו ההיולית כשלווה נצחית. מצד שני היו אחרים שהרגישו שהעולם הוא צורה של העמדה במבחן, שבו הפקיד ביושב במרומים בידינו נכסים חומריים, עלינו לנהוג ברוח של שירות ומשימתנו העיקרית בחיים היא להפגין דבקות אוהבת באל ובאדם.

אך שתי הגישות גם יחד מבוססות על ההנחה בסיסית שהיחיד הוא אגו נפרד, וכיוון שהנחה זו היא תוצר של קשר כפול, כל משימה שמתבצעת על בסיס זה – כולל דת – מביסה את עצמה. מכיוון שהוא זיוף מלכתחילה, האגו האישי מסוגל להגיב לחיים רק באופן מזויף. כי העולם הוא מחזה תעתועים משלה שמופיע ונעלם רק מנקודת המבט של מי שעומד מחוצה לו – כאילו היה נפרד ממנו – ואז מנסה לתפוס אותו. בלי לידה ומוות, ובלי שינוי צורה מתמיד של צורות חיים, העולם יהיה סטאטי, מאובן, ללא קצב וללא מחול.

אך אפשר להגיב גם בצורה שלישית. לא פרישה מהעולם, לא שירות כנוע בתקווה לגמול עתידי, אלא תוך שיתוף פעולה מלא ביותר עם העולם כמערכת הרמונית של סתירות מוכלות – מבוסס על ההכרה כי ה"אני" היחידי הוא כלל התהליך הבלתי נגמר. **הכרה זו נמצאת בנו זה מכבר, במובן שגופנו יודע זאת, עצמותינו ועצבינו ואברי החישה שלנו יודעים. אם אנחנו לא מודעים לזה, זה רק במובן שלימדו את הקרן הדקיקה של המודעות להתעלם מכך, ולימדו אותה באופן כל כך יסודי שהפכנו באמת לבלוף אמיתי.**

פרק רביעי

העולם הוא הגוף שלך

ראינו אם כן שדברים רבים שקיבלנו כאמיתות בסיסיות אינם אלא בדיות חברתיות, והם נובעים מדרכי מחשבה על העולם שאינן אלא מסורת או דברים המקובלים על הכלל. בדיות אלה כוללות:

1. את הרעיון שהעולם עשוי או מורכב מדברים או חלקים נפרדים
2. שדברים הם צורות שונות של אותו חומר בסיסי
3. שאורגניזמים אינדיבידואליים גם הם דברים כאלה, ושהם מיושבים ונשלטים חלקית על ידי אגו עצמאי
4. שהקטבים הנגדיים של קשר, כמו אור/חושך ומוצק/חלל נמצאים בעימות ממשי אשר עשוי להסתיים בניצחון סופי של אחד הקטבים
5. שהמוות הוא רע, ושהחיים חייבים להיות מאבק מתמיד נגדו
6. שהאדם, כיחיד וככלל, חייב לשאוף להיות הגזע העליון ולהגיע לעמדת שליטה על הטבע

בדיות הן שימושיות כל עוד יודעים זאת ומתייחסים אליהן כבדיות. אזי הן לא יותר מדרכים ל"הבנת" העולם, שהסכמנו לנקוט כדי שנוכל לפעול בשיתוף פעולה, כשם שאנו מסכימים על מטרים ושעות, מספרים ומילים, מערכות מתמטיות ושפות. אם לא תהיה לנו הסכמה בנוגע למדידת זמן ומקום, לא תהיה לי שום אפשרות לקבוע אתך פגישה בפינת רחוב ארבעים ושתיים והשדרה החמישית בשעה שלוש אחר הצהרים ברביעי לאפריל.

הצרה מתחילה כשהבדיות נלקחות כעובדות. כך קרה שבשנת 1752 הכריזה הממשלה הבריטית על לוח חדש, לפיו נקבע שהשני בספטמבר של אותה שנה יחול בתאריך הארבעה עשר בחודש, והתוצאה הייתה שהמונים זועמים נהרו לווסטמינסטר כשהם זועקים: "השיבו לנו את אחד עשר הימים שגזלתם לנו!". בלבול כזה בין עובדה ובדיה מקשה עוד יותר על קבלה רחבה של חוקים, שפות, מידות ומוסדות שימושיים אחרים, ועל שיפור אלה הקיימים.

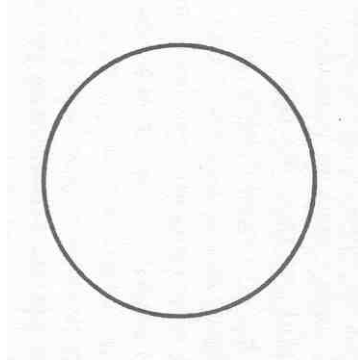
כמו שראינו, הבעיות העמוקות יותר צצות כשאנחנו מבלבלים בין עצמנו ויחסינו היסודיים עם העולם ובין בדיות (או צורות חשיבה) שנלקחות כמובנות מאליהן, ללא בחינה, ואשר מכילות לעיתים קרובות סתירות עצמיות. כמו שראינו, לב הבעייה היא ההגדרה סותרת-עצמה של האדם כיצור נפרד ועצמאי בעולם, בניגוד לראייתו כפעילות ייחודית של העולם. חלק מן הקושי נובע מכך שההשקפה השניה על האדם הופכת אותו לכאורה ללא יותר מבובה, אבל הדבר קורה בגלל שבזמן שמנסים להבין או לקבל את נקודת המבט השניה, אנו נמצאים עוד תחת השפעת הראשונה. מי שאומר שהאדם הוא פעילות של העולם עדיין לא מגדיר אותו כ"דבר" שנדחף הנה והנה ללא ישע על ידי "דברים" אחרים. עלינו להתקדם מעבר לראייתו של ניוטון את העולם כמערכת של כדורי ביליארד שבה כל כדור נדחף באופן פסיבי על ידי כל היתר! מזכור שהעיסוק המתמיד של אריסטו וניוטון בדטרמיניזם הסיבתי נבע מניסיונם להסביר איך דבר או אירוע אחד הושפע מן היתר, ושהם שכחו שחלוקת העולם לדברים או אירועים נפרדים היה בדיה. להגיד שמאורעות מסוימים קשורים נסיבתית היא פשוט דרך מגושמת להגיד שהם היבטים שונים של אותו אירוע, כמו ראש של החתול וזנבו.

חיוני להבין את הנקודה לעומק: שהדבר כשלעצמו (*ding am sich*) של קאנט), בין אם חי, צומח או דומם, אינו רק בלתי ניתן לידיעה – הוא גם לא קיים. חיוני להפנים זאת לא רק למען שפיות הדעת ולשלוות הנפש, אלא גם מסיבות "מעשיות" ביותר של כלכלה, פוליטיקה וטכנולוגיה. הפרוייקטים המעשיים שלנו נקלעו שוב ושוב לבלבול מפני שלא ראינו שאנשים, אומות, חיות, חרקים וצמחים נפרדים אינם קיימים בעצמם או כשלעצמם. לא רק שהדברים קיימים רק אחד ביחס לשני, אלא מה שמכונה בפינו "דברים" אינם יותר מהבלחות של תהליך מאוחד. ברור שלתהליך הזה יש היבטים מובחנים שצדים את תשומת ליבנו, אבל יש לזכור כי הבחנה איננה הפרדה. שיא הגל עשוי להיות ברור וחד, ועדיין הוא "הולכעם" הקמר המוחלק והמובחן פחות של שפל הגל. כך גם הנקודות הבהירות של הכוכבים "הולכותעם" הרקע החשוך של החלל.

בתיאורית התפיסה של הגשטלט קוראים לזה יחסי צורה/רקע. התיאוריה טוענת, בקצרה, ששום צורה לא נתפסת כשלעצמה אלא רק ביחס לרקע. אם למשל תתקרב אלי עד כדי כך שקווי המתאר של גופי יחרגו משדה הראייה שלך, ה"דבר" שתראה לא יהיה עוד גופי. תשומת לבך "תיתפס" על ידי כפתור המעיל או הצווארון, כי התיאוריה טוענת גם שלעומת כל רקע נתון, תשומת

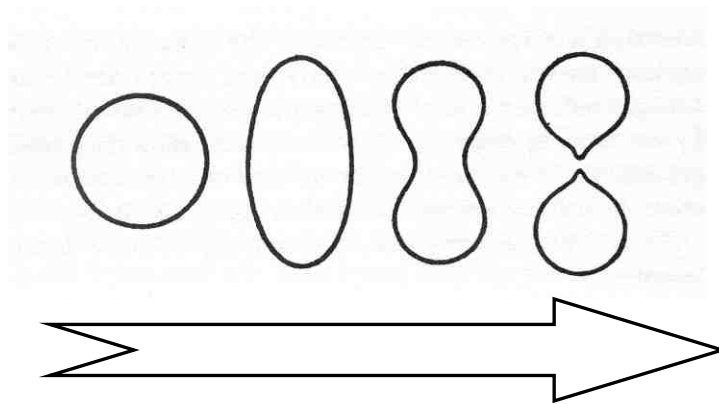
ליבנו "נתפסת" באופן כמעט אוטומטי על ידי כל צורה נעה (בניגוד לרקע הנייח) או על ידי פרט סגור או מסובך מאד (בניגוד לרקע הפשוט, חסר התווים).

אם אני מצייר את הצורה הבאה על הלוח:

ושאל: "מה ציירתי?" התשובה תהיה לרוב עיגול, כדור, צלחת או טבעת. רק לעיתים רחוקות יענה מישהו "קיר עם חור עגול בתוכו".

במילים אחרות, קשה לנו להבחין שלכל הצורות בעולם גבול משותף עם השטח שסובב אותן – המתאר החיצוני של הצורה הוא גם המתאר הפנימי של הרקע. בואו נניח שהציור של העיגול/חור יעבור דרך סדרת הצורות הבאה:

רוב האנשים ייחסו את התנועה, את הפעולה, לשטח הסגור כאילו היה אמבה. אבל יכולתי באותה מידה שמדובר בשכבה דקה של מים שזורמים על פני שולחן מלוטש ומתייבשת לאט לאט, ואני ציירתי את החלק היבש. העיקר הוא שבכל מיקרה לא ניתן לייחס תנועה של צורה בעולם רק לחץ או רק לפנים לבד. שניהם נעים ביחד.

הקושי להבחין, שהרקע קיים וגם פעיל בדוגמאות הפשוטות האלה, גדול בהרבה כשמדובר בהתנהגות של יצורים חיים. כשצופים בנמלים, נחפזות לכאן ולשם על חלקת חול, או באנשים המתרוצצים בכיכר ציבורית, נראה ברור מאליו

שהנמלים והאנשים הם היחידים שאחראים לתנועה. אבל באמת זו רק גירסא מורכבת של בעיית שלשת הכדורים הנעים בחלל. שם היינו מוכרחים להתפשר על הפתרון לפיו כל המערכת (גשטלט) נעה – לא הכדורים לבדם, לא החלל לבדו, אפילו לא הכדורים והחלל יחד, אלא שדה מאוחד של גופים/חלל שבו הכדורים והחלל מהווים מעין קטבים.

האשליה שהיצורים נעים לגמרי לעצמם משכנעת לגמרי, עד לרגע שאנחנו באים, כדרך המדענים, לתאר בזהירות את התנהגותם. מהר מאד נוכח המדען - ביולוג, סוציולוג, או פיזיקאי - שלא ניתן לתאר מה עושה היצור אם לא אומרים, בו זמנית, כיצד מתנהגת סביבתו. ברור שלא ניתן לתאר הליכה של יצור במונחים של תנועות רגליים בלבד, כי את הכיוון והמהירות של התנועה חייבים לתאר במונחי הקרקע שעליה היא מתבצעת. יתרה מכך, ההליכה לרוב איננה אקראית. יש קשר בינה ובין מקורות מזון בסביבה, בין התנהגות ידידותית או עוינת של יצורים אחרים, ובין אין סוף גורמים נוספים שאיננו לוקחים מידית בחשבון, כשתשומת ליבנו ממוקדת לראשונה בנמלה המשוטטת. ככל שהתיאור של התנהגות הנמלה נהיה מפורט יותר, כך יש לכלול בו נושאים כמו צפיפות, לחות, וטמפרטורה של האטמוספירה בסביבה, סוגי המזון ומקורותיו, המבנה החברתי של המין ושל המינים שסביבו שמקיימים אתו יחסי שיתוף או קשר של טורף/נטרף.

כשהרשימה הנרחבת מושלמת סוף סוף, והמדען קורא "סיימתי!", כיוון שזמנו תם או סבלנותו פקעה, יתכן מאד שקיבל את הרושם שהתנהגות הנמלה איננה יותר מתגובה אוטומטית ולא רצונית להתרחשויות הסביבה. זה מושך אותה, זה דוחה אותה, היא נשארת בחיים בזכות נסיבה זו, ומושמדת על ידי אחרת. אך בואו נניח שתשומת לב המדען מופנית ליצור אחר בסביבת הנמלה – אולי עקרת בית עם מטבח מלוכלך – ומיד יהיה עליו לכלול את הנמלה, וכל חבריה ויחסיה, בתור גורם בהתנהגות **שלה**! בכל מקום שאליו מוסבת תשומת ליב, הוא מוצא, במקום גורם סיבתי וברור, רק חלל מגיב, שגבולותיו נעים אנה ואנה בהתאם ללחצים חיצוניים.

אבל, במחשבה שנייה, זה לא יעזור. הוא שואל את עצמו, מה **פירוש** הדבר, שתיאור של מה שהנמלה עושה, כולל את מה שהסביבה שלה עושה? הפירוש הוא, שהדבר או היישות שהוא בודק ומתאר, עבר שינוי. הוא התחיל כנמלה יחידה, אבל הפך במהירות לכל שדה הפעילות שבו נמצאת הנמלה. דבר דומה עלול לקרות כשננסה לתאר איבר מסוים בגוף: לא תהיה לו

משמעות, אם לא ניקח בחשבון את הקשרים והיחסים עם איברים אחרים. לכן כל דיסציפלינה מדעית ללימוד יצורים חיים – בקטריולוגיה, בוטניקה, זואולוגיה, ביולוגיה, אנתרופולוגיה – חייבת לפתח, מנקודת מבטה הייחודית, מדע של אקולוגיה (מילולית פירוש המילה הוא "הלוגיקה של משק הבית"), כלומר חקר השדות של יצור/סביבה. לרוע המזל, המדע הזה מסתבך בפוליטיקה האקדמית, כיוון שהוא יותר מדי בין-תחומי לטעמים של שומרי החומות של גבולות המחלקות האקדמיות. אך התעלמות מאקולוגיה היא החולשה הגדולה ביותר של הטכנולוגיה המודרנית, והיא הולמת את חוסר רצוננו להיות חברים מלאים ומשתפי פעולה בקהיליית המינים החיים על פני כדור הארץ.

האדם שואף **למשול** בטבע, אך ככל שלומדים יותר אקולוגיה, כך נראה יותר אבסורדי לדבר על חלק אחד של אורגניזם, או של שדה האורגניזם/סביבה, כשולט או מושל באחרים. ויהי היום והפה, הידיים, והרגליים אמרו איש לרעהו: "אנחנו עושים את כל העבודה, אוספים את האוכל ולועסים אותו, והקיבה העצלנית הזו, לא עושה כלום. הגיע הזמן שהיא תתחיל לעבוד, אנחנו יוצאים לשביתה!" ואז הפסיקו לפעול ימים רבים, ובמהרה מצאו את עצמם חלשים יותר ויותר עד שכל אחד מהם הבין שהקיבה הייתה הקיבה **שלהם**, ושעליהם לחזור לעבודה אם ברצונם להישאר בחיים. אבל אפילו בספרי לימוד לפיזיולוגיה, אנחנו מדברים על המוח, או מערכת העצבים כ"שולטים" על הלב או מערכת העיכול, ומגניבים פוליטיקה רעה לתוך מדע טוב, כאילו הלב שייך למוח יותר מאשר המוח ללב או לקיבה. ונכון (או שגוי) באותה מידה להגיד שהלב "מזין את עצמו" דרך הקיבה כשם שהקיבה "מפתחת" מוח בכניסה העליונה שלה כדי שתקבל יותר מזון.

ברגע שרואים שדברים נפרדים הם פיקציה, מתברר מייד שדברים שלא קיימים, גם לא מסוגלים "לבצע" פעולות. הבעיה היא שרוב השפות בנויות כך שפעולות (פעלים) צריכות להתבצע על ידי דברים (שמות עצם), ואנחנו שוכחים שחוקי הדקדוק אינם בהכרח חוקים, או תבניות, של הטבע. העובדה הזאת, שאיננה יותר מאשר הסכם דקדוקי, אחראית גם (או, עדיף לומר, "הולכתעם") למבוכות אבסורדיות כמו השאלה למה הרוח שולטת בגוף, או למה השכל מוביל את הגוף. איך יכול שם עצם, שבהגדרה **איננו** פעולה, לגרום פעולה?

המדענים היו נבוכים פחות, אם היו משתמשים בשפה המבוססת על מבנה הדומה לשפתם של האינדיאנים בני שבט נוטקה, הבנויה מפעלים ותארי פועל, ללא שמות עצם ותוארי שם. אם ניתן לדבר על בית כעל שיכון, על כינוס

כעל ישיבה, ועל בניית בתים כעל התיישבות, למה שלא נדבר על אנשים כעל "התאנשות" ועל שכל כעל "השתכלות", או על נמלה כעל "התנמלות"? כך בשפת הנוטקה כנסיה היא "ביות דתי", חנות היא "ביות מסחרי" ובית הוא "התבייתות ביתית". אבל אנחנו מורגלים לשאול: "מי או מה מתביית? מה מתאנש? מי הוא זה שמתנמל?" אבל האם לא ברור מאליו שכשאנחנו אומרים: "הברק הבזיק" שההבזקה היא הברק, ושהיה מספיק להגיד "היתה הברקה?" כל דבר שיש עליו תווית של עצם הוא ללא ספק פעולה או תהליך, אבל השפה מלאה ברוחות רפאים כמו ה "it" שאמור להוריד את הגשם כשאומרים "It is raining".

האם כשאנחנו אומרים "איש רץ" אנחנו מסבירים מהי ריצה? להיפך, ההסבר היחידי יהיה תיאור השדה או המצב שבו "התאנשות הולכת עם ריצה" כמצב שונה מן המצב בו "התאנשות הולכת עם ישיבה". (לא שאני ממליץ על שימוש פרימיטיבי ומגושם בשפת פעלים לשימוש רגיל וכללי. צריך לבנות משהו קצת יותר אלגנטי). זאת ועוד, הריצה איננה נבדלת ממני, משהו שאני (האורגניזם) עושה. כי האורגניזם הוא לעיתים תהליך של ריצה, לעיתים תהליך ישיבה, לעיתים תהליך שינה, וכן הלאה, ובכל מקרה "סיבת" ההתנהגות היא הסיטואציה בכללותה, האורגניזם/סביבה. האמת היא שכדאי לזנוח את רעיון הסיבתיות ולהשתמש במקומו ברעיון היחסיות.

עדיין לא מדויק להגיד שהאורגניזם "מגיב" למצב נתון על ידי ריצה או עמידה, או משהו דומה. זו עדיין שפת כדורי הביליארד של ניוטון. קל יותר לחשוב על סיטואציות כתבניות בתנועה, כמו האורגניזמים עצמם. אם נחזור שוב אל החתול (או ההתחלות), ברור שלסיטואציה עם אוזניים מחודדות ושפם בקצה אחד אין בקצה השני זנב בתור תגובה לשפם, או לכפות, או לפרווה. הסינים אומרים כי החלקים השונים של סיטואציה "קורים יחד" או מרמזים אחד לשני כמו שהגב מרמז לחזית, ותרנגולת מרמזת לביצה – ולהפך. הם קיימים אחד יחסית לשני כמו קטבי המגנט, רק שהתבנית מסובכת יותר.

כמו שמרומז ביחסי ביצה/תרנגולת, לא כל ההיבטים של תופעה מסוימת חייבים להופיע בו זמנית. קיום האדם מרמז על קיום הורים, גם אם הם נפטרו מזמן, ולידת אורגניזם מרמז על מותו. האם טיפשי יותר להגיד שהלידה היא סיבת המוות מאשר להגיד שהראש של החתול הוא הסיבה לזנב שלו? הרמת צוואר של בקבוק רומזת גם להרמת התחתית שלו, כי "שני החלקים" מתרוממים בו זמנית. בדומה לכך, אם אני מרים צד אחד של אקורדיון, הצד השני יבוא מיד

בעקבותיו. ניתן אם כן להגיד שסיטואציה כוללת היא תבנית במרחב ממש כשם שהיא תבנית בזמן.

זה המקום להכריז, שאין לי שום כוונה להגניב את המושג של "מצבים כוללים" כתחפושת חדשה ל"דברים" הישנים, שהיו אמורים להסביר התנהגות או פעולות. הסיטואציה הכוללת או השדה תמיד פתוחים בשוליים, כי

לשדות קטנים יש שדות גדולים

מחכים רק לבולעם,

ולגדולים יש יותר גדולים

וכן הלאה וכן הלאה, לעולם.

לעולם לא נוכל לתאר את **כל** המאפיינים של סיטואציה כוללת, לא רק בגלל שכל סיטואציה היא מסובכת לאין סוף, אלא גם בגלל שהסיטואציה הכוללת, "התמונה הגדולה", היא כל היקום. למרבה המזל, אין לנו צורך לתאר שום סיטואציה באופן ממצה, כי חלק מהמאפיינים שלה הם כנראה הרבה יותר חשובים מאחרים, אם המטרה היא להבין את התנהגות האורגניזמים השונים המעורבים בה. אף פעם אין לנו יותר ממתווה כללי של הסיטואציה, אך די בכך כדי להראות שצריך להבין או להסביר פעולות (או תהליכים) במונחים של סיטואציות כוללות, ממש כמו שמילים יש להבין בקונטקסט של משפטים, פסקאות, פרקים, ספרים, ספריות, ו... החיים עצמם.

לסיכום: ממש כשם ששום אורגניזם או דבר לא קיים כשלעצמו, כך הוא גם לא פועל כשלעצמו. כל אורגניזם הוא תהליך: לכן האורגניזם איננו נבדל מפעולותיו. באופן מרושל נאמר – הוא מה שהוא עושה. וביתר דיוק, האורגניזם כולל את התנהגותו, והוא תהליך שניתן להבנה רק ביחס לתהליך רחב וארוך יותר של הסביבה. כי "הבנה" משמע לראות איך החלקים הופכים לשלם, ואז מגיעה ההבנה שהחלקים אינם **מרכיבים** את השלם כמו משחק הרכבה, אלא שהשלם הוא תבנית, התפתלות מסובכת, שאין לה חלקים נפרדים. חלקים הם מיבדים של השפה, של שיטת ההתבוננות בעולם דרך רשת של **לכאורה** קוצצת אותם לחתיכות. חלקים קיימים רק לצורכי הבנה ותיאור, וכשאנחנו מתווים את דמות העולם, אנחנו עשויים להתבלבל אם לא נזכור עובדה זו כל הזמן.

ברגע שהדבר ברור, ניפצנו את המיתוס של העולם האוטומטי לחלוטין, לפיו מודעות ואינטליגנציה אנושית הן צירוף מקרים משונה במרחבי טיפשות אינסופית. כי אם התנהגות של אורגניזם ניתנת להבנה רק במונחי סביבתו, מתוך התנהגות אינטליגנטית נובע קיום עולם אינטליגנטי. ברור שאם "חלקים" לא קיימים ממש, אין טעם בדיבורים על חלק אינטליגנטי של שלם לא אינטליגנטי. קל לראות שמתוך קיום יצור אנושי אינטליגנטי נובעת חברה אנושית אינטליגנטית, כי חשיבה היא פעילות חברתית – החלפת הדדית של מסרים ודעות, המבוססת על מוסדות חברתיים כמו שפות, מדעים, ספריות, אוניברסיטאות ומוזיאונים. אך מה על הסביבה הלא-אנושית, שבה פורחת החברה האנושית?

אקולוגים מדברים על "התפתחות של סביבות" מעל ומעבר להתפתחות של האורגניזמים. האדם לא הופיע על פני האדמה לפני שהאדמה, על כל הצורות הביולוגיות שעל פניה, התפתחה לדרגה מסוימת של שיווי משקל וסיבוכיות. בנקודה זו של התפתחות, מן האדמה "נובע" האדם, ממש כשם שמקומו של האדם נובע כוכב לכת ברמת ההתפתחות הזו. שווי המשקל של הטבע, היא "ההרמוניה של הקונפליקטים המוכלים", שבה האדם משגשג בתוך רשת של אורגניזמים מדהימים במורכבותם התלויים הדדית. טליירד דה שרדיין קרא לכך "ביוספירה", קרום היצורים החיים המכסה את ה"גיאוספירה" המקורית, הכוכב המורכב ממינרלים. חוסר מידע על התפתחות האורגני מן האי-אורגני, בצירוף מיתוסים מטעים על חיים ש"הגיעו לתוך" העולם הזה מהיכן שהוא "בחוץ", הקשו עלינו לראות שהביוספירה נובעת מתוך, או "הולכתעם", דרגה מסוימת של התפתחות גיאולוגית ואסטרונומית. אך, כמו שהראה דגלס א. הרדינג, אנו נוטים לחשוב על כוכב הלכת שלנו כאילו היה סלע שורץ חיים, וזהו אבסורד כמו לחשוב על הגוף האנושי כאילו הוא שלד השורץ תאים. ברור שאת כל צורות החיים, כולל האדם, יש להבין כ"סימפטומים" של כדור הארץ, של מערכת השמש והגלקסיה – ואז לא ניתן להימנע מן המסקנה שהגלקסיה היא אינטליגנטית.

אם אני רואה עץ לראשונה בחורף, אני עשוי להניח שהוא לא עץ פרי. אך כשאני חוזר בקיץ ומוצא אותו מכוסה בשזיפים, עלי לקרוא: "סלח לי! בסופו של דבר מתברר שכן היית עץ פרי". ועכשיו תאר לעצמך שלפני ביליון שנים סיירו במערכת השמש שלנו יצורים מחלק אחר בגלקסיה עם הצלחת המעופפת שלהם ולא מצאו חיים. הם היו פוטרים אותו כ"ערימה של סלעים ישנים". אך

אם יחזרו היום, יהיה עליהם להתנצל: "טוב, בסופו של דבר מתברר שהייתם סלעים שמייצרים אנשים!!" תוכל כמובן לטעון שאין דמיון בין שני המצבים: עץ הפרי היה פעם זרע בתוך שזיף, אבל כדור הארץ – ומערכת השמש או הגלקסיה עוד פחות – לא היו מעולם זרע בתוך אדם. אבל, למרבה ההפתעה, תעשה בכך טעות מרה.

ניסיתי להסביר כי היחס בין אורגניזם ובין סביבתו הוא **הדדי**, שאף אחד מהם איננו "הסיבה" או הגורם לאחר, כי היחס ביניהם הוא קוטבי. לכן, אם הגיוני להסביר את האורגניזם והתנהגותו במונחי הסביבה, הגיוני להסביר את הסביבה במונחי האורגניזם (שמרתי את זה בתוך השרוול עד עכשיו כדי לא לבלבל את ההיבט הראשון של התמונה). כי ישנו מובן ממשי ופיזיקלי שבו האדם, וכל אורגניזם אחר, יוצר בעצמו את סביבתו.

במובן מסוים, כל הידע שלנו על העולם הוא ידע עצמי. כי ידע הוא תרגום של אירועים חיצוניים לתהליכים גופניים, ובפרט למצבים של מערכת העצבים והמוח: אנחנו יודעים את העולם **במונחים** של הגוף, ומתוך התאמה עם המבנה שלו. שינוי כירורגי במערכת העצבים, וככל הנראה גם אברי חישה עם מבנה שונה משלנו, מביאים לסוגי תפיסה שונים – ממש כשם שמיקרוסקופ וטלסקופ מביאים לראייה שונה משל העין הערומה. לדבורים יש למשל עיניים מקוטבות, שמאפשרות להן לקבוע את מיקום השמש באמצעות ראיית פיסה כלשהי של שמיים כחולים. במילים אחרות, עקב המבנה השונה של העיניים, השמיים שהן רואות שונים מהשמיים שאנו רואים. עטלפים ויוני דואר מצוידים בצידוד חישה דומה לרדאר, ובמובן זה הם רואים יותר "מציאות" משאנו רואים ללא צידוד מיוחד.

מנקודת מבטן של העיניים שלך, ניתן לחשוב שהראש הוא ריקנות בלתי נראית, לא מואר ולא חשוק, ניצב בדיוק מאחורי הדבר הקרוב ביותר שניתן לראות. אבל למעשה כל שדה הראיה "בחץ ומלפנים" אינו אלא תחושה בחלק האחורי של הראש שלך, מקומו של המרכז האופטי של המוח. מה שאתה רואה בחץ, הוא למעשה כיצד "נראה" או "מרגיש" הראש שלך מבפנים. באופן דומה, גם כל דבר שאתה שומע, חש, טועם ומריח הוא סוג ויברציה שיוצרת פעילות גומלין עם המוח שלך, וזה מתרגם את הויברציה למה שאתה מכיר בתור אור, צבע, צליל, קשיות, מליחות כובד או חמצמצות. אלמלא המוח שלך, כל הויברציות הללו היו דומות לצליל שנשמע כשמוחאים כף יד אחת, או מקל שמתופף על תוף בלי עור. בלי המוח שלך, או מוח כלשהוא, העולם היה משולל

כל אור, חום, משקל, מוצקות, תנועה, חלל, זמן או כל תכונה אחרת שניתן להעלות על הדעת. כל התופעות הללו הן אינטראקציות, או טרנזקציות, בין ויברציות ובין סידור מסויים של נאורונים. ויברציות של אור וחום מהשמש לא הופכות לאור או לחום עד שמתבצעת אינטראקציה עם אורגניזם חי, בדיוק כמו ששום קרני אור לא נראות בחלל בלי שישתברו בחלקיקים באטמוספירה או באבק. במילים אחרות, כדי שמשוהו יקרה, "צריכים שניים לטנגו".

כפי שראינו, לכדור בודד בחלל אין שום תנועה, בזמן ששני כדורים יוצרים את האפשרות של תנועה קווית, שלשה מאפשרים תנועה מישורית, וארבעה מאפשרים תנועה במרחב תלת מימדי.

אותו דבר נכון גם לגבי זרם חשמלי. חשמל לא "זרום" דרך תייל עד שהקוטב החיובי יהיה קשור לשלילי, או, פשוט, זרם לא יתחיל כל זמן שאין לו פתח יציאה, ואורגניזם חי הוא "נקודת יציאה" שבלעדיה לא יכולים להתקיים "זרמים" או תופעות של אור, חום, משקל, קשיות וכדומה. הקסם של המוח מחולל פלאים אלה מן היקום, כשם שנגן הנבל מחולל מנגינה ממיתרים דוממים.

דוגמא עוד יותר משכנעת של קיום בתור יחס הוא יצירת הקשת בענן. קשת מופיעה רק כשקיים יחס תלת צדדי בין שלשה גורמים: השמש, לחות באוויר, וצופה. אם כל השלושה נוכחים, ואם קיימות ביניהם הזוויות הנכונות, אז, ורק אז, תתקיים תופעת ה"קשת". למרות שהקשת נראית שקופה ואוורירית, היא איננה אשלייה סובייקטיבית. היא ניתנת לאישוש על ידי כל צופה, למרות שכל אחד יראה אותה במיקום שונה מעט. כנער, רדפתי פעם אחרי קצה הקשת רכוב על אופניים, והתפלאתי לראות שהיא תמיד התרחקה. זה היה כמו לנסות לתפוס את השתקפות הירח במים. לא הבנתי אז ששום קשת לא תופיע בלי שהשמש, אני, וכן המרכז הדמיוני של הקשת נהייה על אותו קו ישר, וכך בזמן ששיניתי מקום, שיניתי גם את המיקום לכאורה של הקשת.

ברור לכן שצופה במקום הנכון, חיוני להופעת הקשת כמו שני הגורמים האחרים, הלא הם השמש והלחות. ברור שניתן להגיד, שאם השמש והלחות היו ביחס הנכון, מעל האוקיינוס למשל, הרי כל צופה על ספינה שהיתה מגיעה למיקום המתאים ביחס אליהן **היה** רואה קשת. אבל ניתן גם להגיד שאם הצופה והשמש היו ניצבים בזוויות הנכונות, הרי שהיתה נוצרת קשת **אם** היתה לחות באוויר!

משום מה, נראה כאילו צירוף הנסיבות הראשון שומר על קיום מציאותי של הקשת בלי קשר לקיום הצופה. אבל נראה לכאורה שבצירוף הנסיבות השני, בלי ה"מציאות החיצונית" הישנה והמוצקה, הקשת לא קיימת. הסיבה היא רק שהדבר תומך במיתולוגיה הנוכחית שלנו הטוענת שדברים קיימים בזכות עצמם, בין אם הצופה קיים ובין אם לאו. זה תומך בפנטזיה שהאדם איננו באמת מעורב בעולם, שהוא לא באמת משנה דבר, ושהוא יכול לצפות במציאות באופן בלתי תלוי ובלי שישנה אותה. כי המיתוס של העולם הפיזיקלי המוצק והמוחשי שנמצא "שם" בין אם אנחנו רואים אותו ובין אם לאו, מתאים למיתוס שכל צופה הוא אגו נפרד, "בעימות" מול מציאות שנפרדת לחלוטין ממנו עצמו.

קל אולי לאמץ את העמדה הזאת, כשמדברים על נושאים כמו קשת בענן והשתקפויות, נושאים שקיומם לא נראה ממש מוחשי. אבל מה אם יתברר לנו לפתע פתאום שאנחנו תופסים סלעים, הרים, וכוכבים בצורה דומה? אין בכך שום דבר לא הגיוני. דיברנו פשוט על אינטראקציה בין ויברציות פיזיקליות ובין המוח והחושים המחוברים אליו, ואמרנו רק שיצורים בעלי מוח הם חלק אינטגרלי של המיבנה שכולל גם את האדמה המוצקה והכוכבים, וכי בלי החלק האינטגרלי (או קוטב הזרם) הזה, כל היקום לא יהיה מוחשי, כמו קשת ללא טיפות מים, או ללא צופה. ההתנגדות שאנחנו מגלים לטיעון הזה היא פסיכולוגית. הטיעון גורם לנו לחוש חוסר בטחון, כי הוא מערער את הדימוי המוכר של העולם שבו סלעים הם, מעל הכל, סמל של מציאות קשוחה ובלתי ניתנת לערעור, וצור העולמים הוא מטפורה לאלוהים עצמו. המיתולוגיה של המאה התשע-עשרה גימדה את האדם לחידק זעיר, חסר כל חשיבות, ברחבי יקום רחב ללא שיעור ונצחי. ההלם גדול מדי, והשינוי מהיר מדי, מכדי שנקבל שהחידק הקטן הזה עם מוחו המופלא מחולל את כל היקום הזה, כולל הגלקסיות במרחק מיליוני שנות אור.

האם נובעת מכאן המסקנה, הבלתי הגיונית בעליל, כי לפני שנוצר האורגניזם החי הראשון בעל המוח, לא היה קיים היקום – שהתופעות האורגניות והאנאורגניות נוצרו באותו רגע? האם ייתכן שכל ההסטוריה הגיאולוגית והאסטרונומית היא לא יותר מאקסטראפולציה – ומדברת על מה ש**עשוי** היה לקרות **אילו** היה צופה? ייתכן. אבל הטענה שלי היא יותר זהירה. את העובדה שכל אורגניזם מחולל את היקום שלו יש לאזן באמצעות העובדה, המנוגדת או הקוטבית, שהסביבה הטוטלית יצרה את האורגניזם. זאת ועוד, הסביבה הטוטלית (או הסיטואציה), קיימת גם במרחב וגם בזמן – גם גדולה וגם ארוכה

מן האורגניזם המוכל בשדה. האורגניזם מחולל ידיעה של העבר לפני קיומו, ושל עתיד לאחר מותו. מצד שני, היקום לא היה מתחיל, או מתגלה, אם לא היה עומד לכלול בעתיד כלשהו אורגניזמים – בדיוק כמו שהזרם לא היה מתחיל לזרום מן הקצה החיובי של המוליך עד שלא היה מחובר הקצה השלילי. העקרון זהה, בין אם לוקח ליקום ביליוני שנים לקטב את עצמו באורגניזמים, ובין אם לוקח לזרם שנייה לעבור במוליך שאורכו 300,000 ק"מ.

הרשו לי לחזור על העובדה, שהקושי בהבנת הקוטביות אורגניזם/סביבה הוא פסיכולוגי. ההסטוריה והתפוצה הגיאוגרפית של המיתוס אינם ברורים, אבל במשך אלפי שנים חיינו באובססיה עקב ענווה מזוייפת: מצד אחד, גימדנו את עצמנו לכדי סתם "יצורים", שהגיעו לעולם בגחמתו של אלוהים או בצירוף מקרים עיוור, ומצד שני, תפסנו את עצמנו כאגו פרסונלי נפרד, הנאבק לשליטה בעולם הפיזי. חסרה לנו הענווה האמיתית, ההכרה שאנחנו חברים בביוספירה, ב"הרמוניה של הקונפליקטים המוכלים" – שבה לא נוכל להתקיים ללא שיתוף פעולה של הצמחים, החרקים, הדגים, הבקר והבקטריות. באותה מידה, חסר לנו הכבוד העצמי שנובע מן ההכרה בכך שאני, האורגניזם האינדיבידואלי, הוא מבנה עשוי בצורה כה מופלאה בגאונותה, שהוא מעורר את כל היקום לחיים. בתהליך בו התנכרנו מכל הדברים על מנת לתאר אותם ולשלוט בהם, ייתמנו את עצמנו הן מהעולם הסובב אותנו והן מגופנו אנו – השארנו "אני" כרוח רפאים מנוכר וממוזער, חרד, אשם, לא שייך ובודד.

אימצנו השקפה על העולם וסוג שפיות מיובשת, כמו פחית בירה חלודה על החוף. זהו עולם של **חפצים**, של כלום-חוץ-מ- כמו שולחן פורמייקה עם מסגרת אלומיניום. המצב נראה מרגיע מאד – אבל הוא לא מחזיק מעמד, ולכן יש להגן עליו, גם במחיר של חריכת כל הפלנטה בחזרה למצב של סלע עירום. הרי ככלות הכל, החיים הם תאונה מבולבלת, מטונפת ודביקה בעולם שהוא גיאולוגי ביסודו. "אם האדם יבקש ממך לחם, האם תתן לו אבן?" התשובה היא כנראה "כן".

אבל המחלוקת איננה עם החשיבה המדעית אשר, נכון להיום, התקדמה הרחק מעבר לכדורי הביליארד של ניוטון, ולמיתוס של יקום מכני ואוטומטי לחלוטין של חפצים בלבד. נכון שהמדע התחיל כך, אבל בהתאם לעקרון של ויליאם בלייק שאמר "טיפש **שמתמיד** בטיפשותו יהפוך לחכם", המדען המתמיד יהיה הראשון להכיר בהתיישנות של המודלים הישנים של העולם. פתח ספר לימוד טוב ומקובל בנושא תיאוריית הקוונטים:

לא ניתן לחלק נכון את העולם לחלקים נפרדים; במקום זאת, יש לראות בו יחידה בלתי ניתנת לחלוקה שבה חלקים שונים מופיעים כקירובים תקפים רק בגבול הקלאסי (כלומר הניוטוני)... לכן, ברמת הדיוק הקוונטית, לאובייקט אין שום תכונות "עצמיות" (למשל, גל או חלקיק), השייכות לו בלבד. במקום זאת, הוא חולק את כל תכונותיו באופן הדדי ובלתי ניתן להפרדה עם המערכות עמן הוא מקיים אינטראקציה. זאת ועוד, כיוון שאובייקט נתון, כמו למשל אלקטרון, מקיים בזמנים שונים אינטראקציות עם מערכות שונות המגלות פוטנציאלים שונים, הוא עובר... טרנספורמציות מתמידות בין הצורות השונות (למשל, צורת גל או חלקיק) שבהן הוא יכול לממש את עצמו.

אף על פי שלפני התפתחות תיאוריית הקוונטים לא נתגלו בפיזיקה מזילות ותלות כזו של הצורה בסביבה ברמת החלקיקים האלמנטריים, הרי שהן אינן בלתי שכיחות... בשטחים כמו הביולוגיה, אשר עוסקים במערכות מורכבות. כך, תחת תנאי סביבה הולמים, עשויה בקטריה להתפתח לשלב של נבג, אשר שונה ממנה לחלוטין במבנהו, ולהיפך.⁷

לתמונה זו יש גם צד אחר ומשלים, אשר מוצג על ידי הביופיזיקאי הדגול ארווין שרדינגר:

לא יעלה על הדעת שאחדות הידיעה, ההרגשה והבחירה שאתה מכנה בשם "**עצמך**" הגיחה בהכרח לקיום מתוך ריק ברגע מסויים בעבר הלא רחוק; סביר יותר להניח שהידיעה, ההרגשה והבחירה הם נצחיים ובלתי משתנים במהותם, ובאופן מספרי הם אחד אצל כל בני האדם, או נכון יותר בכל יצור תבוני. אך לא במובן **הזה** - **שאתה** חלק, פיסה, של הישות הנצחית והאין סופית, היבט או תמורה שלה, כמו בפנתיאיזם של שפינוזה. כי אז עולה הבעיה המביכה הבאה: איזה חלק, איזה היבט הם **אתה**? מה מבחין באופן אובייקטיבי בינו ובין האחרים? לא, וככל שהדבר לא מקובל על ההגיון המקובל, אתה - וכל היצורים המודעים האחרים - הם הכל בכל. ולכן החיים שלך הם לא סתם חלק מהקיום הכולל, אלא במובן

⁷ David Bohm, *Quantum Theory*. Prentice-Hall Inc., 1958. pp. 161-62.

מסויים הם עצמם **הכל**; אלא שהכל לא בנוי כך שניתן לסקור אותו במבט בודד אחד.⁸

מתוך היקום נובע האורגניזם, ומכל אורגניזם בודד נובע היקום. אלא שה"הצצה המבודדת" של אלומת הפנס שלנו, תשומת הלב הצרה שחינו אותה לייצר "דברים" נפרדים מתוך המבטים החטופים, צריך איכשהו להיפתח למבט הרחב, ששרדינגר מציע:

אתה יכול להשליך עצמך על הקרקע, להשתטח על אמא אדמה, תוך שכנוע עמוק שאתה והיא חד הם, וכן גם היא ואתה. אתה מבוסס בחזקה כמוה, כמוה לא פגיע, בעצם פי אלף חזק ובלתי פגיע ממנה. כי כמו שברור שהיא תבלע אותך מחר, כך ברור שהיא תצעיד אותך קדימה למאמץ וסבל חדשים. ולא סתם 'יום אחד': כעת, היום, כל יום היא לוקחת אותך קדימה, כמו שכל יום היא בולעת אותך אלפי פעמים. כי תמיד ולנצח יש רק **עכשיו**, העכשיו האחד והיחיד; ההווה הוא הדבר היחיד שאין לו קץ.⁹

---

⁸ Erwin Schrodinger *My World*. Cambridge University Press, 1964. p. 21-22

⁹ שם, עמוד 25

פרק חמישי

נו, אז מה?

דיבור על חזון חדש גורר מייד את השאלה: "מה יוצא לנו מזה?" מדהים, אבל זה קורה תמיד כשמדברים עם אנשים שגדלו בסביבה פרוטסטנטית. קתולים, הינדים, בודהיסטים, מוסלמים וטאואיסטים מבינים שחזון, או התבוננות, הם בעלי ערך פנימי, ערך עליון אפילו, במובן של "חזון האושר" בו כל היצירים שקועים באופן נצחי בידיעת האל ואהבתו. אין כמעט פרוטסטנטי שלא יתעצבן מזה, ותפילה רשמית שלהם מבקשת ששוכני גן העדן יזכו "להקדם תמיד בעבודת האל ואהבתו" כי, בסופו של דבר, את הקדמה אי אפשר לעצור. אפילו גן העדן חייב להיות קהילה מתפתחת.

לדעתי הסיבה היא שהפרוטסטנטיות המודרנית, במיוחד בצורות הליברליות והמתקדמות שלה, היא הדת שמושפעת ביותר מן המיתולוגיה של עולם החפצים, ושל האדם כאגו נפרד. האדם מוגדר ומרגיש כך, לא מסוגל כמובן לחוש עונג וסיפוק, שלא לדבר על יצירתיות. לאחר שפיתו אותו להאמין באשליה, שהוא מקור עצמאי ואחראי לפעולותיו, נבצר מבינתו להבין מדוע מה שהוא עושה אף פעם לא מביא למה ש**צריך** היה לקרות, כי חברה שהגדירה אותו כנפרד, לא יכולה לשכנע אותו להתנהג כאילו הוא באמת שייך. וכך הוא סובל מרגש אשמה כרוני ומשקיע מאמצים הירואיים להשקיט את מצפונו.

מהמאמצים הללו צומחים שירותים סוציאליים, בתי חולים, תנועות שלום, תכניות סיוע חוץ, חינוך חינוך וכל הפילוסופיה של מדינת הסעד. ועדיין רודפת אותנו האמת המרה, שככל שהיוזמות ההירואיות והראויות לשבח האלה מצליחות, הן מעלות בעיות מפחידות חדשות. ראשית, כמעט אף אחד לא בחן לעומק איזה מטרה צריכות היוזמות הללו להשיג. לאחר שנאכיל את הרעב, נלביש את הערום ונשכן את חסר הבית, מה אז? האם המטרה היא לאפשר לחסרי המזל, לעזור לאלה שחסרי מזל עוד יותר? להפוך את ההינדים והאפריקאים לבורגנות, שבה כל בנגלי וכל בן זולו יקבל את הזכות להשתתף במירוץ העכברים המיוחד שלנו, יוכלו לקנות מכשירי חשמל וטלוויזיה כדי שימשיכו להשתתף במירוץ?

לפני כמה שנים, טייל חבר שלי במטע תה סמוך לדרג'ילינג, ושם לב לקבוצת חלקות שבה היו שיחים עלובים במיוחד. כשחקר לסיבה, אמרו לו

שהבעלים ריחם כל כך על הפועלים המסכנים, עד שהכפיל את שכרם. התוצאה היתה שהם הגיעו לעבודה רק חצי מהימים, ובעונה הקריטית שבה צריך לטפל במטע מדי יום ביומו, הייתה התוצאה הרסנית. החבר שלי הציג את המקרה לפני קומוניסט הודי, שהציע לשלם להם באמת כפול אבל להכריח אותם לעבוד. ואז הציג את המקרה לפני איש עסקים אמריקני. הפתרון שלו היה לשלם להם כפול – ולהכניס רדיו לבתים שלהם! אף אחד לא הבין שהאנשים הללו העריכו זמן בטלה יותר מאשר כסף.

אנשים שהם פעילים כפייתיים מתקשים להבין, כי הבעיות החברתיות והכלכליות לא ניתנות לפתרון באמצעות מאמצים וטכניקה בלבד. גורם זר לא יכול להגיע כמו איזה סנטה קלאוס ולסדר את העניינים – במיוחד אדם חיצוני מהסוג שלנו, שאין לו שום הרגשת שייכות לעולם, ותמיד נודף ממנו ניחוח של התערבות. הוא לא ממש יודע מה הוא רוצה, ולכן כולם חושדים שהמתנות שלו כרוכות באין סוף התחייבויות. אפשר לסמוך עליך, אם ברור לך מה אתה רוצה, ושתהיה מרוצה אם זה יתגשם. אבל אם אתה לא יודע מה אתה רוצה, לרצונות שלך אין גבול, ואף אחד לא יודע איך להתנהג איתך. מי שלא מסוגל ליהנות, לא יהיה מסופק משום דבר. אני לא אומר שחברות הענק האמריקניות והאירופיות מנוהלות על ידי נבלים חמדניים, שניזונים מלשד הארץ וחלבה על חשבון כל היתר. הנקודה מתבהרת רק כשאנחנו מבינים, מתוך חמלה וצער, שרבים מהאנשים החזקים והעשירים ביותר בקרבנו, אינם אלא שוטים אומללים התקועים על הליכון שנוסע בלי הפסק, ואין להם שמץ של מושג (מלבד למעטים מאד) איך לבזבז כסף ולהינות ממנו.

לו הייתי עובד אלילים,

הייתי שר בשבח היין,

עבדי היו נוטעים כרמים,

והייתי לוגם מן השיכר האדום.

אבל היגנס עובד אלילים,

ועבדיו מאפירים ומצטמקים,

כדי שיוכל לשתות חלב פושר

בדיוק פעמיים ביום.¹⁰

האמת המדהימה היא שמיטב מאמצינו בכיוון של זכויות אדם, שלום בין לאומי, פיקוח על הילודה, שימור משאבי הסביבה וסיוע לרעבים עלי אדמות – ככל שהם נחוצים – מזיקים יותר ממועילים, כל זמן שיתבצעו מתוך הגישה הקיימת. כיוון שבמצב העניינים הקיים, אין לנו שום דבר שנוכל לתת. אם אנחנו לא נהנים מעושרנו ואורח חיינו, בשום מקום לא יהנו מהם. מובן שהם יתנו זריקת אנרגיה, כמו שסמי מרץ נותנים בזמן של עייפות קיצונית. אבל שלום יכול להגיע רק ממי שחי בשלום, ורק מי שאוהב יכול להראות אהבה לזולת. שום פעילות אוהבת לא תתרחש מתוך אשמה, פחד, או ריקנות פנימית, כשם שמי שלא מסוגל לחיות היום, לא מסוגל להכין שום תוכניות ראויות לעתיד.

לאדם הנפרד אין תוכן, במשמעות הכפולה של המילה. תמיד הוא חי בתקווה, תוך מבט למחר, כי כך חונך מילדות, כשנתנו לו צעצוע כדי לפייס את הזעם, שנולד מחוסר היכולת להבין את הקשרים הכפולים. אם תרצה למצוא דת עממית אמיתית בתרבות שלנו, לך לראות את הפולחן של סנטה קלאוס. עוד לפני החודש האחרון בשנה, שאמור להיות חודש של צום כהכנה לסעודת החג, מקושטים הרחובות לכבוד חג המולד, החנויות נוצצות מקישוטים צעקניים ותצוגה חגיגית של מתנות, ומערכות כריזה מסלסלות מזמורים אלקטרוניים, עד שהרבה לפני בוא החג נמאס לך עד מוות משירי התהילה לישו. ברוב הבתים העצים מוזהבים ומקושטים, ובהמשך המבצע הם מוקפים באותן עטיפות נוצצות עם סרטים מבהיקים, שנראים כאילו הכילו מתנות לנסיכים ונסיכות. בערב כריסמס אנחנו כבר אחרי מסיבות חג המולד בבתי הספר ובמשרדים, שנערכו בטרם ינעלו המוסדות לקראת החג, כך שהמסיבות כבר ממש יוצאות מן האף. אבל עוד יש את העטיפות מתחת לעץ והגרביים ליד האח.

כשמגיע היום האחרון הילדים משולהבים. הם בקושי מסוגלים לחכות לארוחת הבוקר, ולאחר שכמעט לא ישנו בלילה, הם קורעים את חבילות הזהב והכסף לגזרים כאילו היה בהם לא פחות משיקוי נעורי הנצח או אבן החכמים. עם צהרי היום נראה חדר המגורים כאילו משאית עם נייר למיחזור התנגשה

¹⁰ (1) G. K. Chesterton, "The Song of the Strange Ascetic," *Collected Poems*. Dodd, Mead, New York, 1932. p. 199; Methuen, 1950.

בחנות צעצועים בדולר, והשאירה גרוטאות של רסק קרטונים, נסורת, נייר עטיפה, וסרטים מסולסלים; עניבות, בובות הפוכות, דגמי רכבות מורכבים למחצה, חליפות חלל, פצצות אטום מפלסטיק וחפיסות שוקולד מפוזרות, מאות קוביות לגו, קישוטים מרוסקים, מכוניות מיניאטוריות, אקדחי מים, בקבוקי וויסקי, ובלונים. שעה מאוחר יותר הילדים גועים בבכי או צורחים, וצריך לגרש אותם החוצה בזמן שמפנים את הבלגן כדי להכין מקום לסעודת החג. מכאן ואילך עוברים שנים עשר ימי המועד עם בטן כואבת, שפעת וכאבי ראש, וכשמגיע ערב ראש השנה משתכרים המבוגרים כדי לשכוח את כל האירוע.

אני מודה שנהניתי מאד לכתוב את התיאור הזה, אבל מדובר על צפייה דרוכה שהפכה לבלון שיצא ממנו כל האוויר. הבחורה היתה פצצה אבל הגבר היה אימפוטנט. אבל בגלל שאיפה שהוא חייב להיות משהו, מטפחים שוב את הציפיות, כדי שכולנו נמשיך לצעוד במרץ לעבר הצ'ופר המזהב בקצה המסלול. מה זה יכול להיות? הילדים יודעים מצוין עד שהם נלכדים במירוץ העכברים. אחת מהמתנות שהכי אהבתי בילדותי, היתה טבעת זולה עם "יהלום" מזכוכית. קיבלתי אותה די במקרה – משהו שיצא מתוך שקית מתנה במסיבה. אבל אני ישבתי למול האח עם החפץ הקסום הזה וסובבתי אותו כדי ללכוד את הגוונים השונים של האור שהבליחו דרכו. ידעתי שמצאתי את טבעת שלמה המלך, בעזרתה זימן את השדים עם כנפי הנחושת – ולא שרציתי שיעשו משהו בשבילי, כי די היה לי להיות באווירה ההיא, לחזות ביצורים הקסומים קמים לתחיה בלהבות האש, ולהרגיש שאני במגע עם עולם גן-העדן הנצחי.

כמה אופייני שהתרבות שלנו, תרבות שמטפחת שפיות של פחית בירה מחלידה, מייצרת מעט מאד מוצרים קסומים. התכשיטים חלקים ומשעממים. האדריכלות חפה כמעט מכל העזה, רדופת אובססיה להקמת קוביות זכוכית. ספרי ילדים נכתבים על ידי נשים רציניות, עם שם משפחה כפול ובלי כל דמיון, ואשר לחוברות הקומיקס, שמתם פעם לב לרהיטים בבית של פופאי? טקסי הכנסייה הקאתולית הם בהחלט בעלי פוטנציאל לקסם, אבל ממלמלים אותם במהירות שיא, או שהם עוברים רציונאליזציה באמצעות פרשן. דרמה או טכסיות בהתנהגות היום יומית, נחשבת החצנת רגשות והתנהגות לקויה, ונימוסים והליכות הפכו חלק בלתי נפרד מהעמדת פנים – אם מקיימים אותם בכלל. לא ייצרנו שום דבר שמשווה לשטיחים הנהדרים מהמזרח, לזכוכית, לאריחים

ולכתבי היד המאויירים מפרס, לחפצי העור מערב, לעבודות האמייל והזהב מספרד, לבדים מהודו, לחרסינה ולתחרה מסין, לקטיפה ולחפצי הלכה מיפן, לשטיחי הקיר מצרפת, או לתכשיטים של האינקה. (אם כי, דרך אגב, יש לפעמים מכשירי אלקטרוניקה קטנים שמזכירים תכשיטים יפים).

הסיבה היא לא רק שאנחנו ממהרים מדי ואין לנו שום תחושת הווה: לא רק שאין לנו אפשרות היום להשקיע את העבודה שחפצים כאלה דורשים, לא רק שאנחנו מעדיפים כסף על פני חומרנות. הסיבה היא שחישפנו את העולם מכל קסם. איבדנו אפילו את חזון גן העדן, כך שהאמנים והאומנים שלנו לא יכולים כבר לראות איך הוא נראה. זה המחיר שיש לשלם, עבור הניסיון לשלוט על העולם מנקודת המבט של ה"אני", לגביו כל דבר שניתן להתנסות בו הוא אובייקט חיצוני ו"כלום-חוץ-מ".

נסיון לחזור על עקבותינו יהווה מאמץ סנטימנטאלי ובלתי אפשרי. ילדים נמצאים במגע עם גן עדן בדיוק במידה שלא למדו עוד את התעלול של האגו, וזה נכון גם לגבי תרבויות שהן, לפי אמות המידה שלנו, "פרימיטיביות" ובאופן אנלוגי "ילדותיות". אם אתה מבין, לפחות בתיאוריה, שהתעלול של האגו הוא בלוף, ושמעבר לכל, "אני" ו"היקום" הם אחד, ובעקבות זאת אתה שואל "אז מה? מה הצעד הבא, איך מיישמים את זה בצורה מעשית?" אני עונה שמה שנחוץ הוא לגבש את ההבנה, לפתח את היכולת להנות, לחיות את ההווה, ואת המשמעת שכרוכה בכך. בלי זה אין לך מה לתת – למטרות שלום או הבנה בין גזעית, להודים וסינים מורעבים, או אפילו לחברים הקרובים ביותר שלך. בלי זה, כל דאגה חברתית תהיה התערבות מבלגנת, וכל פעולה למען העתיד תהיה אסון מתוכנן.

אך הדרך איננה לחזור אחורה. כמו שהמדע התגבר על הראייה האטומיסטית והמכניסטית של העולם בעזרת **עוד** מדע, ניתן להתגבר על תעלול האגו באמצעות מודעות עצמית מוגברת. הסיבה היא שאין אפשרות להפטר מהרגשת הנפרדות באמצעות מה שנקרא "פעולה רצונית", על ידי הנסיון לשכוח את עצמך, או בעזרת השתקעות בעניין אחר. זו הסיבה שהטפה מוסרית היא כשלון כה חרוץ: היא מטפחת רק צביעות מתוחכמת – מטיפים לאנשים לחוש אשמה, בושה או פחד, והם כופים על עצמם להתנהג כאילו באמת אהבו את האחר, כך שה"מצוות" שהם עושים הופכות להרסניות יותר, ומעוררות יותר דחייה מאשר ה"חטאים" שלהם. פרוייקט עבודה סוציאלית, בשם

"הארגון לחסדים ותרומות" (אל"ת בקצרה) שהופעל על ידי גברות אנגליות ישרות דרך וראויות להערצה, היה ידוע בשם "הכנע לנו או שתערב".

הפילוסוף התאואיסטי צ'ואנג צה תיאר מאמצים כאלה, להיות חסר אגו, בתור "חיפוש נמלטים בעזרת הקשה על תופים", או בשפה שלנו, יציאה למרדף משטרתי חשאי בסירנות מיללות. אן, כמו שאומרים ההינדים, דומה הדבר לניסיון **לא** לחשוב על קוף כשאתה רוקח תרופה, בגלל האמונה העממית שמחשבה על קוף מבטלת את השפעת התרופה. הדבר היחיד שמאמצים מהסוג הזה מלמדים אותנו הוא שהם לא יעילים, כי כמה שננסה להתנהג כראוי, ללא חמדנות או פחד, כך נוכח יותר שאנו פועלים בדיוק ממניעים של חמדנות ופחד. קדושים תמיד הכריזו על עצמם כחוטאים מועדים – מפני שהבינו, שהרצון להיות קדוש נובע מהחטא הגרוע בכולם, הגאווה הרוחנית, ומתוך הרצון להעריך את עצמך בתור המנצח, בתחרות של אמנות האהבה וחוסר אנוכיות. בבסיס כל זה נמצא בור ללא תחתית של מעגל מרושע: המשחק "אני מכה על חטא יותר ממך" או "הגאווה שלי בצניעות שלי היא יותר גרועה משלך". האם ניתן **לא** להיות מעורב באיזו שהיא צורה של משחק "אני יותר"? "אני פחות 'יותר' ממך", "אני 'יותר גרוע' ממך", "אני רואה יותר טוב ממך, שכל דבר שאנחנו עושים הוא משחק של 'אני יותר' ". התעלול של האגו מחזק ומאשש את עצמו בכל סיבוב וסיבוב של המשחק.

אבל, כשאני ממשיך במשחקים האלה, מודע יותר ויותר למודעות שלי, ער יותר לכך שאין לי אפשרות להגדיר את עצמי בתור **למעלה** בלי שאתה (או משהו שונה ממני) תהיה **למטה**, אני רואה ברור כשמש, שאני **תלוי** בזה שאתה תהיה למטה, כדי להיות למעלה. לעולם לא אדע שאני שייך לחוג הפנימי של ה"טובים" ה"נחמדים" או ה"נגאלים" בלי עזרת החוג החיצוני של ה"רעים" ה"מכוערים" או ה"מקוללים". איך יכול חוג פנימי לשמור על האגו הקולקטיבי שלו, בלי להתענג בשיחות סלון על ההתנהגות המחפירה של אלה שמחוץ לקבוצה? עצם הזהות של גזעניים דרומיים, תלויה בהנגדה עם ה"כושונים" המלוכלכים. אבל, מצד שני, הקבוצות בחוץ מרגישות שהן באמת ובתמים "בפנים", ומזינות את האגו הקולקטיבי שלך, מתענגים ומתמרמרים על המרובעים, הבורים, והבורגנים המקוללים. אפילו תומס מאקווינס הודה, שחלק מברכת הצדיקים בגן העדן נובע מהאפשרות להציץ מעבר לחומה וליהנות מ"משפט צדק" של החוטאים המתפתלים בעינוי הגיהנום. כל הזוכים זקוקים

למפסידים; כל הקדושים זקוקים לחוטאים; כל החכמים זקוקים לטפשים – כלומר, כל עוד הסיפוק העיקרי בחיים מגיע מזה, ש"אתה שווה משהו" או "שאתה משהו" בתור אלילון מיוחד ונבדל.

אבל אני מגדיר את עצמי במונחים של אתה; אני מכיר את עצמי רק במונחים של משהו "אחר", ולא חשוב אם אני רואה את האחר מעלי או מתחתי בסולם. אם הוא למעלה, אני נהנה מהסיפוק של רחמנות עצמית; אם למטה, אני נהנה מהסיפוק של הגאווה. אני הוא אני "הולכעם" אתה הוא אתה. וכך, כדברי הרב החסידי, "אם אני הוא אני כי אתה הוא אתה, ואם אתה הוא אתה כי אני הוא אני, אזי אני לא אני ואתה לא אתה." אבל באמת, אנחנו שנינו הוא המשותף בין מה שמרטין בובר כינה אני-ואתה ואני-והלז – המגנט עצמו ששוכן בין קטביו, בין אני כשלעצמי ובין מה שמורגש בתור אחר.

הנה היא, עובדה שלא ניתן להכחיש באופן תיאורטי. אבל השאלה היא, איך להתגבר על **ההרגשה** שאתה חסום בפני כל דבר "אחר", שאתה רק עצמך – אורגניזם שמוטל לתחרות בלתי נמנעת, ונמצא בקונפליקט מתמיד כמעט עם כל "אובייקט" שהוא חש. למשימה הזאת יש אין סוף מרשמים, ויש מה להגיד בזכות כל אחד מהם כמעט. יש שיטות של מדיטציה, ריקוד דרווישי, קבלה, פסיכותרפיה, זן בודהיזם, שיטות התבוננות נוצריות, קבלה והתבודדות, שימוש בכימיקלים משני תודעה כמו ל.ס.ד. ומסקלין, פסיכודרמה, דינמיקה קבוצתית, טכניקות למודעות חושית, תרגילי גורדייף, טכניקות הרפייה, שיטת אלכסנדר והיפנוזה עצמית. הבעיה עם כל אחת מהשיטות הללו היא שברגע שאתה מאמץ אותה ברצינות, אתה מוצא את עצמך סגור בתוך חוג פנימי שמגדיר את עצמו, לרוב בצורה מאד מרומזת ואלגנטית, על ידי היבדלתו מן החוג החיצוני. באופן כזה, כל דת או כת מביסה את עצמה, והדבר נכון במידה שווה לגבי קבוצות שמגדירות את עצמן כלא-דתיות או כדתות אוניברסליות, ומשחקות במשחק של "אני פחות ממך נגד אנשים".

כך קורה שדתות ולא-דתות – שכולן הוקמו בשם אהבה ואחוה עולמית – הופכות למפלגות ומחרחרות ריב. מה למשל מעורר יותר מדנים – בפוליטיקה מעשית – מאשר התנועה למען חברה דמוקרטית וחסרת מעמדות? המקור ההסטורי של התנועה הזו הוא תנועות מיסטיות. שורשיו בישו ופאולוס הקדוש, דרך אקהרט וטאולר, האנאבפטיסטים, המשוויים ואחוות הרוח החופשית,

ועמידתם על כך שכל בני האדם שוים בעיני האל. נראה כמעט, שלהיות משמע לריב, או לפחות להיבדל, להיות בניגוד למשהו אחר. אם כך, מי שלא נכנס לקרב אין לו זהות; מי שאיננו אנ-וכי-אין לו אני. אין דבר שמאחד קהילה, כמו עניין משותף נגד אויב חיצוני, אך בו בזמן, האויב הוא המשענת העיקרית של האחדות החברתית. לכן חברות גדלות והולכות זקוקות לאויב גדל והולך, מה שמביא בבוא העת למצב המסוכן, כשהעולם מחולק לשני מחנות ענק. אבל אם לבכירים משני הצדדים יש טיפת אינטליגנציה בכלל, וודאי קיים ביניהם הסכם חשאי להכלת הקונפליקט: לקרוא לצד השני בכינויי הגנאי הגרועים ביותר, אבל להימנע מהטלת פצצות. ואם כבר מוכרחים להלחם קצת, כדי להשאיר את הצבא בכושר, מגבילים זאת לסכסוכים מקומיים באיזורים "זניחים". וולטיר היה צריך להגיד שאם השטן לא היה קיים, היה הכרחי להמציא אותו.

ועם כל זאת, ככל שנהיה יותר ברור כי להיות פירושו לריב ולפעול למען האינטרס העצמי, כך רואים יותר את הצורך שיש לך באויב תומך. בצורה דומה, ככל שתציג בצורה נחושה יותר את השאלה: "מי או מה אני?" – כך יתבהר לך שאין מנוס מן התשובה, שאתה לא שום דבר מחוץ לכל ה**יתר**. ושוב, כמה שלא תתאמץ להגיע לרמה כלשהי של עליונות או שלמות – במוסר, באמנות, או ברוחניות – כך תראה שאתה משחק בגירסה מדוללת ומתנשאת של משחק האגו הישן, וכל הישג במשחק מובן לך ולאחרים רק על רקע עומק הכשלון של השני.

ההבנה הזו משתקת בהתחלה. אתה במלכוד – קשר כפול גרוע מכולם – רואה שכל דרך שתבחר מוליכה, ואז מביאה, למקום ההפוך. תחליט להיות ישן, ויקום יהודה איש קריות להסגיר אותך ואספסוף שיצלוּב אותך. תחליט להיות שטן, ואנשים יתאחדו נגדך באהבת אחים. התגובה הראשונה יכולה להיות פשוט "לעזאזל עם זה!" נראה שהדרך היחידה היא לשכוח מכל העניין, להשתקע בהבלים, או להגיד "פוס" ולצאת מהמשחק על ידי התאבדות או שגעון, ולבלות את שארית ימך במלמולים חרישיים במוסד לחולי רוח.

אבל יש אפשרות אחרת. במקום לפרוש מהמשחק, בואו נשאל מה משמעות המלכודת? מה נובע מזה שאנחנו משותקים, לא מסוגלים לברוח ממשחק שכל החוקים בו הם קשר-כפול, וכל המהלכים מובילים לתבוסה? אין ספק שזו אותה חווייה עמוקה ואינטנסיבית, של אותו קשר כפול שנכפה עליך בילדות, כשהקהילה אמרה לך שאתה חייב להיות חופשי, ואוהב, ונגד

רצונך הגדירו אותך כסוכן עצמאי. הרגשת השיתוק נובעת מהכרה המפציעה בך, שזה חנטריש, והאגו העצמאי שלך הוא פיקציה. הוא פשוט לא נמצא שם, לא בכדי לדחוף דברים ולא על מנת להידחף על ידי כוחות חיצוניים, לא לשנות דברים ולא להכנע לשינוי. הרגשת ה"אני", שצריך היה להזדהות עם כל היקום שאתה חווה, הופרדה, בודדה והוגדרה בתור צופה מנותק באותו יקום. בפרק הקודם ראינו, שאחדות האורגניזם והסביבה היא עובדה פיזיקלית. אבל כשמתברר לך, מעל לכל ספק, שהאגו הנפרד שלך הוא פיקציה, אתה ממש **מרגיש** שאתה הוא כל התהליך החיים והתבנית שלהם. הניסיון והמתנסה הופכים להתנסות אחת, היודע והידוע לידיעה אחת.

כל אורגניזם חש את הנסיונות האלה מזווית שונה ובדרך שונה, כי כל אורגניזם הוא היקום, המתנסה בעצמו במגוון אין סופי של צורות. מי שמאמין באל חיצוני וכל יכול, צריך להישמר מליפול למלכודת, שעלולה לצוץ בעקבות חוויית האחדות עם כל היקום - הפיתוי לחוש ש"אני אלהים", ולחכות שכל האורגניזמים האחרים יסגדו לך ויצייטו לדברך.

מעל לכל, עליך לזכור שאי אפשר לגרום להתנסות כזו לקרות, או לייצר אותה בכח ה"רצון" הפיקטיבי שלך, אלא רק במידה שמאמצים חוזרים ונשנים לשלוט בעולם, יביאו בסופו של דבר להכרה בהבלותם. אל תנסה להפטר מהרגשת האגו. קח אותה, כל זמן שהיא קיימת, כמו רכיב של התהליך הגדול הכולל - כמו ענן או גל, או כמו הרגשה של חום או קרירות, או כל דבר שקורה מעצמו. השאיפה להפטר מהאגו, היא מפלטו האחרון של אגואיזם בלתי ניתן להבסה! השאיפה רק מאששת ומחזקת את ההרגשה, שהאגו הוא ריאלי. אבל, כשמתייחסים להרגשת הנפרדות, ומקבלים אותה כמו כל הרגשה אחרת, היא מתפוגגת כמו חזיון תעתועים.

זו בעצם הסיבה שאני לא ממש מתלהב מ"תרגולים רוחניים" של יוגה ומדיטציה, שנחשבים חיוניים לשם השתחררות מהאגו. כי כשמתרגלים אותם **במטרה** להגיע להארה רוחנית, הם מחזקים את השגיאה, שהאגו מסוגל להניף את עצמו בעזרת משיכה בשערות ראשו. אבל אין רע במדיטציה רק לשם מדיטציה, כמו שטוב להאזין למוזיקה כדי להאזין למוזיקה. אם אתה הולך לקונצרט כדי "לרכוש תרבות", או לשפר את עצמך, אתה תשב שם חירש כמו עציץ.

אז אם תשאל אותי, איך להגיע אל מעבר לתחושת האגו, אני אשאל למה

אתה רוצה להגיע לשם. אם תשיב בכנות, שהאגו שלך ירגיש יותר טוב ב"במצב רוחני גבוה יותר", זה שמעבר לעצמי, מיד תראה ותבין שאתה – בתור אגו – בלוי. תרגיש כמו בצל: קליפה אחר קליפה, תחבולה אחר תחבולה מקולפים, ובסוף אין שום גרעין במרכז. וזה בעצם העניין: למצוא שהאגו הוא בלוי – חומת מגן מסביב לחומת מגן... מסביב לכלום. אתה אפילו לא יכול לרצות להיפטר מזה, אפילו לא לרצות לרצות.

כשאתה מבין את זה, תראה שהאגו הוא בדיוק מה שהוא מתיימר לא להיות. רחוק מלהיות המרכז החופשי של האישיות, זהו מנגנון אוטומטי שמושתל מילדות על ידי הסמכות החברתית - אולי בתוספת קורט תורשה. אתה עלול להרגיש, זמנית, כמו זומבי, או בובה שמרקדת בלי אחריות, על חוטים שמובילים לכוחות לא ידועים. בנקודה זו, האגו עשוי לנסות לאשש את עמדתו מחדש, בעזרת התעלול הערמומי של "אני-לא-יכול-לעזור-לעצמי", בו האגו מפצל את עצמו לשניים, ומעמיד פנים שהוא הקורבן של עצמו. "תראה, אני רק אוסף של רפלקסים מותנים, אז אתה לא צריך להתעצבן עלי רק בגלל שאני עושה מה שאני מרגיש". (התשובה לזה יכולה להיות "טוב, גם אנחנו רק זומבים, אז אל תקטר אם אנחנו מתעצבנים").

אבל מי הוא זה **שלא צריך** להתעצבן **ואסור לו** לקטר, כאילו שיש עוד ברירה? האגו עוד שורד בתור "אני", זה שחייב לסבול באופן פסיבי את ההתנהגות האוטומטית של "עצמי" ואחרים-שוב, כאילו שהאני העד יכול לבצע בחירה, להשלים עם הדברים או לתקוף אותם באלימות. מה שקרה הוא שהאגו המתוסכל ביצע נסיגה למאחז האחרון של העצמאות, שומר על זהותו כמשקיף מהצד או כסובל מכל מה שקורה. כאן הוא מרחם על עצמו, או מנחם את עצמו כאילו היה בובה שהגורל מתעתע בה.

אמנם זה נראה כמו עוד תכסיס אחד בסדרה, אבל אנחנו לא רחוקים מהמערכה האחרונה. קו ההפרדה נמתח כעת, מצד אחד נמצא כל מה שקורה לי, כולל רגשותי שלי, ואני ניצב כעד מודע מן הצד השני. האם לא ברור שהקו הזה הוא דמיוני, ושהוא, יחד עם העד שמאחוריו, הם בדיוק אותו תהליך זיוף ישן, שנלמד אוטומטית בילדות? אותו שסע ישן בין היודע והנודע? אותו סדק בין האורגניזם/סביבה ובין ההיזון החוזר, או מנגנון המודעות העצמית של האורגניזם? ולכן, אם מצד אחד של הקו אין בחירה במה שקורה לי, אין בחירה גם בצד השני, בצד העד, האם לקבל את מה שקורה או לדחות אותו. אני

מקבל, אני דוחה, אני צופה בדיוק באותה אוטומטיות, כמו דברים שקורים או כמו שהרגשות משקפים התרחשויות הכימיות בגופי.

אבל בדיוק ברגע שנראה כאילו אתה הולך להיות זומבי גמור, כל העסק מתפוצץ. כי אין גורל, בלי מישהו או משהו שגורלו נחרץ. אין מלכודת בלי מי שילכד בה. למעשה אין כפייה או אוטומטיות בלי חופש בחירה, כי ההרגשה של התנהגות לא רצונית, קיימת רק בתור ניגוד להתנהגות חופשית. לכן, כשהגבול בין עצמי ובין מה שקורה לי נעלם, ולאגו לא נותרת שום נקודת אחיזה, ולו גם כצופה פסיבי, אני מוצא את עצמי לא **בתוך** העולם, אלא **בתור** העולם עצמו, עולם שאיננו כפוי ולא גחמני. מה שקורה איננו אוטומטי ולא שרירותי: מה שקורה פשוט קורה, וכל מה שקורה תלוי זה בזה בהרמוניה מדהימה. כל זה הולך עם כל הוא. בלי אחרים אין עצמי, ובלי שם אין פה, כך, שעצמי הוא אחרים ופה זה שם.

כשההרגשה החדשה הזאת עולה, היא מלהיבה ומפחידה בו זמנית. הדבר דומה לרגע בו קלטת איך אפשר לשחות או לרכב על אופניים. יש הרגשה שלא אתה עושה את זה, אלא שזה קורה מעצמו, ואתה תמה אם לא תאבד את זה – מה שבאמת יקרה, אם תנסה לעשות את זה בכוח. בניגוד מוחלט להרגשה הישנה, יש אמנם פסיביות מסויימת בהרגשה הזו, כאילו היית עלה שנסחף ברוח, עד שאתה נוכח, שאתה גם העלה אבל גם הרוח. העולם מחוץ לעורך הוא אתה, לא פחות מהעולם בפנים: הם נעים יחדיו, ובהתחלה אתה מרגיש לא בשליטה, כי העולם בחוץ כל כך יותר גדול מהעולם שבפנים. אבל מהר מאד אתה מגלה, שאתה יכול להמשיך בפעילות רגילה – לעבוד ולקבל החלטות כמקודם, אם כי משום מה, זאת קצת פחות בעיה כעת. הגוף שלך כבר איננו גופה, שהאגו צריך להנפיש ולסחוב לפה ולשם. יש הרגשה שהאדמה נושאת אותך, והגבעות מניפות אותך כשאתה מטפס עליהן. האוויר נושם עצמו אל ריאותיך ומתוכן, ובמקום להביט ולהקשיב, האורות והצלילים מגיעים אליך מעצמם.

העיניים רואות והאוזניים שומעות, כמו שהרוח נושבת והמים זורמים. החלל כולו הופך למוח שלך. הזמן נושא אותך על גבו כמו נהר, אבל אף פעם לא זורם אל מחוץ להווה: ככל שהוא עובר, כן הוא נשאר, ואין יותר צורך להלחם בו, או להרוג אותו. אתה לא שואל מה הערך, או מה השימוש, של

ההרגשה הזו. מה התועלת ביקום? מה היישוב המעשי של מיליוני גלקסיות? ודווקא חוסר השימושיות היא התועלת – אולי זה נשמע פרדוכסלי, אבל זה לא פרדוקס. מה, למשל, התועלת שבנגינת מוזיקה? אם אתה מנגן כדי להרוויח כסף, לעלות על אמן אחר, להיות תרבותי, או כדי לשפר את עצמך, אתה לא באמת מנגן – כי הרוח שלך לא נמצאת במוזיקה. אתה לא מתנגן. למעשה, נגינה או האזנה למוזיקה הם מותרות טהורים, התמכרות, בזבז זמן וכסף יקרים, עבור טוויה של תבניות מורכבות של צלילים ותו לא. ועם כל זאת, מה היינו אומרים על חברה שאין בה מקום למוזיקה, שלא נותנת לרקוד, או לבצע פעילות שלא תורמת באופן ישיר להישרדות?

אין ספק, חברה כזו תשרוד ללא מטרה – אלא אם תצליח איך שהוא להפיק עונג מן "המשימות החיוניות" של חקלאות, בנייה, חיילות, ייצור או בישול. כשמשמיות נעשות לשם עצמן, אזי חוות נראות כמו גנים, קופסאות מגורים הגיוניות מצמיחות גגות מרתקים וקישוטים מיסתוריים, כלי נשק מעוטרים בחריטות מעניינות, נגרים לוקחים את הזמן לגמר את עבודתם, וטבחים הופכים לאשפי מטבח. בספר פילוסופיה סיני בשם "סוד הפרח הזהוב" נכתב "מי שמשתמש במטרה, כדי להשיג חוסר מטרה, סימן שהבין את העניין". חברה ששורדת ללא מטרה, היא חברה שלא מקדישה אמצעים להתנהגות חסרת מטרה – כלומר לפעולות שלא מכוונות ישירות להישרדות, שמשגיגות את מטרותן כשהן מבוצעות בהווה, ולא בהכרח מבטיחות גמול בעתיד. אבל באופן לא ישיר וללא כוונה תחילה, התנהגות כזו חיונית להישרדות, כי היא הנותנת משמעות להישרדות, אבל לא כשהיא מבוצעת למטרה זו. אם אתה משחק, במטרה להירגע ולהתאוורר לקראת העבודה, אתה לא משחק, ושום עבודה לא מתבצעת כהלכה אלא אם היא גם סוג של משחק.

להשתחרר מהקשר הכפול של "**חובה** עליך לשרוד", הוא להבין שהחיים בבסיסם אינם אלא משחק. קשה להבין את זה, בגלל של"משחק" יש שתי משמעויות נבדלות, שניתן לבלבל ביניהן. מצד אחד, לעשות משהו "**רק** בשחוק" משמעו להיות שטחי ולא רציני, ואז עדיף להשתמש במילה "להשתעשע" ולא לשחק. אבל אם מישהיא תגיד לי "אני אוהבת אותך", האם עלי לענות "את רצינית, או שאת רק משחקת איתי?" אחרי הכל, כדי שהקשר יצליח, צריך לקוות שהיא **לא** רצינית ושהיא כן **רוצה** לשחק איתי. עדיף אם כן לשאול: "האם את כנה, או שאת סתם משתעשעת איתי?" כנות עדיפה על רצינות, כי מי רוצה

שיאהבו אותו ברצינות תהומית? מצד שני קיימת דרך משחק, שאיננה שטחית בכלל, כמו שסגוביה מנגן בגיטרה, או לורנס אוליביה משחק את המלט, או, כמובן, כשמישהו מנגן על עוגב בכנסייה. במובן הזה של המילה, יכול היה הקדוש גרגורי נזיאנז להגיד על הלוגוס, החכמה היצירתית של אלהים:

כי הלוגוס במרומים משחק,

מעצב את היקום כולו אחורה וקדימה, כרצונו,

לצורות מכל סוג.

ומצידו השני של העולם, אמר חכם הזן היפני הקואין:

במחול ובשירה,

קול החכמה ישמע.

גם במסורת הוודנטה נתפס העולם כ"לילה", ו"מאיה" של העצמי, כשלמונח הראשון מובן של משחק, ולשני משמעות מסובכת של אשלייה, קסם, כח יצירתי, אמנות, ומדידה – כמו מישהו שרוקד או יוצר תוכנית לפי מידה מסויימת. מנקודת מבט זו, העולם בכלל והמשחק בפרט, הם במובן מסויים "חסרי משמעות", כלומר, בניגוד למילים וסמלים, אין הם מצביעים על דבר שמעבר להם, כמו שסונטה של מוצרט לא מביעה מסר מוסרי או חברתי, וגם לא מנסה לחקות צליל טבעי של רוח, רעם, או ניגון צפורים. כשאני מבטא את הצליל של המילה "מים", אתה יודע מה כוונתי. אבל מה משמעות כל הסיטואציה – אני משמיע את הצליל ואתה מבין אותו? מה המשמעות של שקנאי, חמניה, קיפודים, אבן מכוסה אזוב, או גלקסיה? או של $a+b=b+a$? כל אלה הן תבניות מרקדות של אור וקול, מים ואש, קצב ורטט, חשמל ומרחב-זמן, משהו כמו:

טם-טידל-דם,

פרם-פרם-פרם,

בילי-בילי-בם,

טם-טדם.

או, במילים הידועות של סיר ארתור אדינגטון על טבע האלקרונים: אנו רואים את האטומים עם מסלולי האלקטרונים המתרוצצים רצוא ושוב, מתנגשים וחוזרים. אלקטרונים חופשיים שנקרעים מהמסלול מתרחקים

במהירות גדולה מאות מונים, מתעקלים בחדות מסביב לאטומים וחומקים הצידה בהימלטות על חוד השערה... המחזה כה מרתק ששכחנו אולי שהיה זמן בו רצינו שיספרו לנו מה זה אלקטרון. השאלה הזו מעולם לא נענתה... **משהו לא ברור, עושה אני לא יודע מה** – זה בערך מה שהתיאוריה שלנו יודעת להגיד. התיאוריה לא נשמעת מבהירה במיוחד. שמעתי משהו דומה במקום אחר:

The slithy toves

did gyre and gimble in the wabe.

יש פה אותה הרגשה של פעילות. יש אותו חוסר הגדרה בקשר לאופי הפעילות ומי פועל כאן¹¹.

העיקר הוא ש"המחזה כה מרתק". כי העולם הוא כישוף, קסם ופליאה (הקסמות מפלא), ערבסקה של קצב כה מדהים ועלילה כה מושכת עד שאנחנו נמשכים על ידי הרשת למעורבות בה, ושוכחים שזהו משחק. אנחנו מוקסמים עד שהתשואות וצעקות הבזז הופכות לאהבה ושנאה יוקדת, או עונג ופחד, אורגזמה אקסטטית או חרדת מוות. הכל בנוי מכן ולא, שחור ולבן, פועם, מגמגם, פסיפסי, מוצל, מוזח, קופצני, מרקד, מיקצבי, בכל המימדים והמידות. זאת השטות הטהורה ביותר ובו זמנית האמנות העליונה.

הקשב בדריכות לקול השר ללא מילים. הוא עשוי להקסים אותך לכדי בכי, להביא אותך למחול, למלא אותך בזעם, ולהקפיץ אותך משמחה. לא תוכל להגיד איפה נגמרת המנגינה והיכן מתחילים הרגשות, כי המצב כולו הוא סוג של מנגינה - הקול נוגן על מערכת עצבית כמו נשיפה הנוגנת על חליל. כל התנסות היא פשוט זה, אלא שלמנגינה הזאת יש הרבה יותר מימדים מעבר לצלילים. היא רוטטת במימד הראייה, המישוש, הטעם והריח, ובמימד האינטלקטואלי של סמלים ומילים – וכל אחד משפיע ומעורר את האחרים. אך בבסיסו של דבר - זו דרך שלילית להגיד דבר מאד חיובי – אין כלום מעבר לאמירה של

המפוזר מכפר אז"ר,

שפתח את החלון ואמר,

בימבילבום, בימביליבם, פרם פרם במבר.

---

¹¹ *The Nature of the Physical World*. M. Dent, 1935. pp. 280-81.

באך הביע את זה בצורה יותר אלגנטית, אבל בלי הרבה יותר משמעות חיצונית:

ברגע שהבנת את זה תוכל לחזור לעולם המעשה ברוח חדשה. ראית שביסודו היקום הוא מקסם שווא ומשחק מהמם, ושאין "אתה" נפרד שצריך להרוויח מזה משהו, כאילו החיים היו בנק שצריך לשדוד. ה"אתה" היחידי שיש הוא זה שבא והולך, מתגשם בצורת כל יצור מודע ושוב נמוג. כי "אתה" הוא היקום המתבונן בעצמו ממליוני נקודות ראות, נקודות שבאות והולכות, כך שהמבט הוא תמיד רענן. מה שנראה כמו מוות, חלל ריק, או ריקנות, הוא רק השפל בין רכסי הגלים, של אוקיינוס גלים ללא סוף. הכול הוא חלק מהאשליה שצריך להיות משהו להרוויח בעתיד, ושיש צורך דחוף להמשיך עוד ועוד עד שנשיג אותו. אבל בדיוק כמו שאין זמן מלבד ההווה, ואין אף אחד חוץ מהכל וכולם, גם אין שום דבר להרוויח – למרות שטעם המשחק הוא להעמיד פנים שיש.

מי שמתגאה שהוא יודע את זה, לא מבין את זה, כי הוא משתמש בתיאוריה בתור תחבולה, לשמר את האשליה שהוא נפרד, פעלול במשחק של עליונות רוחנית. התפארות כזו גם פוגעת מאד באלה שלא מבינים, שבאמת מאמינים שהם בודדים, נפשות מבודדות במאבק נואש ומיסר לחיים. לאלה יש לחוש חמלה ואהבה עמוקה ולא מתנשאת, ואפילו הערצה והערכה מיוחדים, כי, אחרי הכל, העצמי משחק אצלם את המשחק הקיצוני והנועז ביותר – משחק בו הוא מאבד את עצמו לגמרי, ומעמיד את עצמו בסכנה של אסון טוטאלי שאין ממנו חזרה. לכן ההינדים לא לוחצים יד כשהם נפגשים, אלא מצמידים את כפות הידיים וקדים, במחווה של הערכה, של כיבוד היקום שבתוך הזולת.

ואל תחשוב, שההבנה תהפוך אותך באופן מיידי לדמות מופת. עוד לא פגשתי חכם או קדוש, שלא סבל מכמה חולשות אנוש. כל זמן שאתה חי בגוף אדם או בעל חי, עליך לאכול על חשבון צורות חיים אחרות, ולהכיר במגבלות של האורגניזם היחודי שלך, אש עדיין חורכת אותך וסכנה מפרישה אצלך אדרנלין. המוסריות שנובעת מן ההבנה הזו היא, ראשית כל, ההכרה הכנה שאתה תלוי באויבים, בכפיפים, בקבוצות אחרות, ולמעשה בכל צורות החיים

האחרות. במידה שתהיה מעורב בקונפליקטים ובמשחקים התחרותיים של חיי המעש, לא תוכל יותר להשתעשע באשלייה ש"האחר הפוגע" כולו שוגה, ושניתן או שצריך להשמיד אותו. כך תינתן לך היכולת שלא תסולא בפז, להביא קונפליקטים להכלה, כך שלא יצאו משליטה, היכולת לרצות להתפשר ולהתגמש, לשחק – כן, אבל לשחק אותה בשלווה. לזה קוראים "יושר בין גנבים", כי מי שמסוכן באמת, הם אלה שלא רואים שהם גנבים – האומללים שמשחקים בתפקיד ה"טובים", בקנאות עיוורת שמביאה אותם לחוסר מודעות לחוב שהם חבים ל"רעים" שבונים את המעמד שלהם. בעיבוד לנאמר בברית החדשה, "אהב את המתחרים שלך, ושא תפילה למען אלה שחותכים אותך במחיר". בלעדיהם לא היית מגיע לשום מקום.

בגלל חוסר היכולת הזאת, נהייה המוסר הפוליטי והאישי במערב, ובפרט באמריקה, סכיופריני לחלוטין. זה צירוף מפלצתי של אידאליזם חסר פשרות ומאפיונריות חסרת מצפון, ולכן הוא חסר הומור ואנושיות, שהיא המאפשרת לנבלים מוצהרים לשבת יחד ולהגיע לפשרות סבירות. אדם לא מסוגל להיות מוסרי – כלומר, להביא קונפליקטים לידי הכלה הרמונית - בלי שהגיע לסדרי עבודה מוסכמים, בין המלאך והשדון שבתוכו, בין הוורד מעל והזבל שמתחת. שני הכוחות או הנטיות תלויים הדדית, וניתן לשחק במשחק רק כל זמן שהמלאך מנצח, אבל לא זוכה בנצחון מוחלט, והשדון מפסיד, אבל לא נכחד. (לא ניתן לשחק הפוך, כמו שהאוקיינוס לא יכול להיות עם השיאים למטה והשפל למעלה).

חשוב מאד שגם אלה שעוסקים בזכויות האזרח, שלום עולמי, וריסון המירוץ לנשק השמדה יבינו את העניין. אין ספק שאלה מטרות הראויות לתמיכה הנלהבת ביותר, אבל לעולם לא ברוח המסרבת לכבד את היריב, או שמתייחסת אליו כאילו היה התגלמות הרשע או הטרור. לא בכדי דורשים חוקי האיגרוף, ג'ודו, סיוף ואפילו דו-הקרב, שהיריבים יברכו איש את רעהו לפני העימות. בכל עתיד נראה לעין יהיו אלפים שיסלדו ויתעבו כושים, יהודים, ערבים, קתולים, הומוסקסואלים, קומוניסטים, ומסוממים. אם נעליב את אלה שסובלים ממנה, השנאה הזו לא תירפא אלא תוחמר, וכינויי גנאי שאנו מדביקים להם – אספסוף, פשיסטים, ימניים, קנאים, בורים – עלולים להפוך לאותות הצטיינות ודגל, סביבו יתלכדו ויצעדו יחדיו. לא יעזור גם אם בפומבי נתעמת רק במצעדים והפגנות שקטים ושוחרי שלום, בעודנו מטפחים את האגו הקולקטיבי

שלנו, ומעליבים אותם בינינו לבין עצמנו. אם אנו חפצים בצדק למיעוטים וצינון המלחמה עם האויב, האנושי והבלתי אנושי, ראשית עלינו להגיע להבנה עם המיעוט והאויב בתוכנו ובליבנו, כי הנבל נמצא שם כמו בחוץ – בפרט כשאתה נוכח לדעת, שהעולם מחוץ לעורך הוא אתה, בדיוק כמו העולם בפנים. בגלל חוסר מודעות לכך, אין יותר לוחמני מפציפיסט משתולל, או יותר מיליטנטי מלוחם באימפריאליזם או בתאגידים הגדולים.

תוכל להגיד, שזו דרישה גדולה מדי. תוכל להסתתר מאחורי האליבי הישן, שהמשימה "לשנות את הטבע האנושי" מפרכת ואיטית מדי, ודרושה פעולה מיידית ומשמעותית. ברור, כדי לחולל שינוי משמעותי בדפוסי ההתנהגות של עצמך דרושה משמעת, ופסיכותרפיה עשויה להגרר שנים על גבי שנים. אבל לא זה מה שהצעתי. האם באמת נחוץ זמן או מאמץ, כדי רק **להבין** שאתה תלוי באויבים שלך ובמי שנמצא בחוץ כדי להגדיר את עצמך, ושכלי אופוזיציה תהיה אבוד? לראות את זה, משמע לראות את העולם מיד בהומור, והומור לא הולך ביחד עם חשיבות עצמית. הומור הוא הניצנוץ בעינו של שופט צדק, שיודע שהוא **גם** העבריין הניצב לפניו. איך יוכל לשבת על כס המשפט ההדור, ולהתבסס כשפונים אליו כאל "דוני השופט", או "כבודו" בלי הממזרים המסכנים האלה שנגררים אליו יום אחר יום? ההבנה הזאת לא חותרת תחת פעולתו או תפקודו. הוא משחק טוב יותר בתפקיד השופט, אם הוא יודע שבסיבוב הבא של גלגל המזל הוא עלול להיות הנאשם, ושם **כל** האמת היתה ידועה, הוא היה אולי עומד שם ברגע זה ממש.

אם זו ציניות, לפחות זו ציניות אוהבת – גישה ואווירה שמצננת עימותים אנושיים, בצורה יותר יעילה מכל אלימות פיזית או מוסרית. כי היא יודעת, שהטוב האמיתי בטבע האדם הוא האיזון הייחודי של אהבה ואנוכיות, תבונה ויצריות, רוחניות וחושניות, מיסטיקה וחומרנות, שבה לקוטב החיובי יש תמיד יתרון קל על השלילי. (לו היה זה אחרת, והשניים היו מאוזנים, החיים היו מגיעים למבוי סתום וקפאון). וכך אם שני הקטבים, טוב ורע, שוכחים שהם תלויים זה בזה, ומנסים להשמיד אחד את השני, נהפך האדם לתת אדם, לצלבן ללא פשרות או לפושע קר וסדיסטי. אל לו לאדם להיות מלאך או שטן, ומלאכים בפוטנציה צריכים לראות שאם משימתם תושלם, הם יולידו להקות של שדים, כי המאזן חייב להישמר. זה היה הלקח של תקופת היובש בארה"ב, כמו של כל הנסיונות האחרים לכפות התנהגות מלאכית טהורה, או לעקור את הרשע

משורש ועד צמרת.

ומה המסקנה? את החיים צריך לחיות כמו משחק - כדי שיהיו חיוניים, יישומיים, או פשוט מעשיים. "צריך" במשמעות של תנאי, לא של ציווי. צריך לחיות אותם ברוח של משחק ולא של עבודה, ולעימותים שכרוכים בהם צריך להתייחס בהבנה שאין מין, או צד למשחק, שיכול לשרוד בלי המתחרה הטבעי שלו, אויבו-אהובו, המתנגד שבלעדיו אי אפשר. כי "לאהוב את אויבך" הוא לאהוב אותו **בתור** אויב; לא מדובר באמצעי מתוחכם כדי שיצטרף לצד שלך. האריה ליד גדי ירבץ - בגן עדן, אך לא כאן על פני האדמה. גן עדן הוא ההסכם שבשתיקה, מאחורי הקלעים, שם מכירים כל הצדדים כי הם תלויים אחד בשני, ובזכות הכרה זו הם מסוגלים להכיל את העימותים שלהם בגבולות מוכרים. הבנה זו היא האבירות ההכרחית, שתוחמת גבולות בכל לוחמה, מול אויב אנושי או לא אנושי, כי אבירות היא רוחו טובת הלב של האביר אשר "משחק בחייו" בידיעה כי אפילו מאבק לחיים ומוות הוא משחק.

מי שתוחמן להאמין שהוא לא יותר מהאגו שלו, או לא יותר מהאורגניזם הפרטי שלו, לא יכול להיות שותף אבירי, וודאי שלא תרבותי, רגיש ואינטליגנטי, של היקום.

אך כדי שנוכל להשתתף בו באווירה כזו, עלינו לטהר את משחק החיים מחוקים שיש ביניהם סתירה פנימית. זאת, ולא שום מאמץ מוסרי, היא הדרך להשתחרר מהבלוף שאתה נפרד מהעולם. כשמשחק מעמיד בפני המשתתפים משימה שאיננה סתם קשה, אלא ממש בלתי אפשרית, מגיע הרגע שבו ההשתתפות לא שווה יותר. אי אפשר לציית למערכת חוקים שמהווה קשר כפול - כלומר חוק דו-חלקי שחלקיו סותרים אחד את השני. אי אפשר להכריח מישהו להתנהג באופן חופשי, או לכפות עליו להתנהג באופן עצמאי. תרבויות וחברות שלמות שיגעו את עצמן בסוג כזה של שטויות, ובגלל שלא עמדו על הסתירה העצמית, רדפה את חבריהן כל החיים ההרגשה, שקיום אינדיבידואלי הוא מצב קשה ובעייתי - טבע שדן את בעליו לתסכול מתמיד. בבסיס, האגו היא הרגשת אי נחת ושעמום, וזאת רואים בקלות בביטויים יום יומיים כמו: "אני צריך לקחת קצת מנוחה מעצמי", "תעשה משהו בשביל לצאת מעצמך" או "אני קורא כדי לשכוח את עצמי". לך לכל הרוחות! מכאן נובעים הקנאות וההתמכרות - דת, פוליטיקה, מיניות, נאציזם, קו-קלוס-קלן, כהנא, קרבות הגלדיאטורים, הקסם הקודר של מסך הטלוויזיה, שריפת מכשפות, רם אורן

וג'יימס בונד, משחקי מזל ולוטו, טמטום האלכוהול, מסעי התעוררות משיחיים, צהובונים וחבורות רחוב – משככי כאבים וסמי הרגעה לבני אנוש, שעצם קיומם מוגדר במונחים שסותרים ומביסים את עצמם.

ולבסוף, היה כדאי שמשחק החיים כפי שהאדם המערבי "משחק" אותו במאות האחרונות, ישם פחות דגש על מעשיות, תוצאות, התקדמות ותוקפנות. לכן אני מדבר על **חזון**, ומתרחק מההצדקה שלו במונחי יישום ותוצאות מעשיות. לא חשוב מה נכון לגבי סינים והודים, הגיע הזמן שאנחנו נבין שהעתיד הוא מחזה תעתועים שתמיד מתרחק מאיתנו, ושנתעל את האנרגיה והכישורים הטכנולוגיים האדירים שלנו להתבוננות במקום לעשייה. גם מי שחולק על הלוגיקה של אריסטו ועל הדימויים שלו, עדיין יש לכבד אותו בזכות התזכורת שהוא נותן לנו, שמטרת המעשה היא תמיד ההתבוננות – חשוב לדעת ולהיות, יותר מאשר לחפש ולשאוף.

במצב הנוכחי, אנחנו סתם בולסים את החיים – בולעים התנסויות לא מעוכלות, בכל המהירות שניתן לדחוס אותן פנימה – כי המודעות לעצם קיומנו כה שטחית וכל כך צרה, עד שהקיום הפשוט נראה הדבר המשעמם ביותר. אם אשאל אותך מה עשית, ראית, שמעת, הרחת, במה נגעת ומה טעמת אתמול, סביר שלא אקבל יותר מרישום תמציתי ודל של כמה דברים בהם הבחנת, וגם זה רק ממה שחשבת ששווה לזכור. האם יש להתפלא שקיום, שנחוה בצורה כזו, נראה כל כך ריק וערום, מפתח רעב שלא ניתן לסיפוק לעתיד אין סופי? אבל מה אם היית עונה: "ייקח לי בלי סוף זמן לספר לך, ומה שקורה הרגע, הרבה יותר מעניין אותי". היעלה על הדעת שיצור עם אבני חן רגישות כמו העיניים שלנו, כלים מוזיקליים קסומים כמו האוזניים, וערבסקה מופלאה של עצבים כמו המוח יכול לחוות את עצמו פחות מאלוהים? וכשאתה רואה שהאורגניזם המדהים להפליא, הוא חלק בלתי נפרד מהתבניות הנפלאות עוד יותר של סביבתו – מן העיצובים החשמליים הקטנים ביותר ועד צברי הגלקסיות – איך ייתכן שהתגלמות זו של כל הנצחי תשתעמם מהקיום שלה?

פרק שישי

זה

כמו שהומור אמיתי הוא לצחוק על עצמך, אנושיות אמיתית היא להבין את עצמך. יצורים אחרים יכולים לאהוב ולצחוק, לדבר ולחשוב, אבל נראה שהיחודיות של אדם היא הרפלקסיה: הוא חושב על חשיבה, ויודע שהוא יודע. כמו במערכות אחרות של היזון-חוזר, עלולים להיווצר מעגלי קסמים ושגיאות עקב ניהול שגוי, אבל מודעות עצמית מספקת להתנסות האנושית את המשוב החיוני. היא מוסיפה את ה"הד" הסימולטני לכל מחשבה והרגשה, כמו שתיבת הכינור מהדהדת לצליל המיתרים. היא מעניקה עומק ונפח, למה שעלול להיות שטוח ושטחי.

ידע עצמי מוביל לפליאה, ופליאה מביאה לסקרנות וחקרנות, וכך בני אדם לא מתעניינים בשום דבר יותר מאשר בבני אדם, ובעיקר האדם עצמו. כל בר דעת רוצה לדעת מה מפעיל אותו, והוא מוקסם ובו בזמן מתוסכל כי קשה להבין אותו יותר מכל הדברים. הסיבה היא שהאורגניזם האנושי מסובך כנראה יותר מכל האורגניזמים, ולצד היתרון של ההכרות האינטימית – מבפנים – עם האורגניזם שלך, קיים החסרון שהקירבה כל כך רבה, עד שלעולם אי אפשר להגיע אליו. שום דבר לא חמקמק מבדיקה מודעת יותר מהמודעות עצמה. לכן שורש המודעות נקרא באופן פרדוקסלי "הלא-מודע".

אלה שבא לנו לקרוא להם אהבלים וברברים, הם בדיוק אלה שלא מוצאים שום דבר מסקרן בעובדה שהם אנושיים; האנושיות שלהם לוקה בחסר, כי היא מעולם לא ריתקה אותם. משהו לוקה בחסר גם אצל האנשים שלא מוצאים שום קסם בעצם **היותם**. תוכל לחשוב שזאת דעה קדומה מקצועית של פילוסוף – שמי שאין לו רגש מיטפיסי יש בו פגם. אבל כל מי שבכלל חושב חייב להיות פילוסוף – טוב או רע – כי אי אפשר לחשוב בלי הנחות מוקדמות, בלי השערות בסיסיות (מיטפיסיות, במקרה זה) אודות מה הגיוני, מהם החיים הטובים, מהו יופי, ומהו עונג. להניח הנחות כאלה, במודע או שלא במודע, משמע להתפלסף. מי שמחזיק את עצמו כאיש מעשי ומזלזל בפילוסופיה,

כאוסף של מושגים ערטילאיים, איננו אלא פרגמטיסט או פוזיטיביסט, ומן מהגרועים שבהם, כי לא נתן דעתו על עמדתו.

אם האורגניזם האנושי מרתק ומקסים, הסביבה שמלווה אותו מרתקת לא פחות – ולא רק כאוסף של דברים ואירועים מיוחדים. כימיה, ביולוגיה, גיאולוגיה ואסטרונומיה הם התפלאויות מיוחדות לגבי פרטים מהסביבה, אך מיטפיזיקה היא התפלאות מן הכל. קשה לי לתאר יצור אנושי רגיש נטול כל פליאה מיטפיזית, אדם בלי הדחף הנפלא לשאול שאלה שלא ניתן לנסח במדויק. אם, כפי שאנו טוענים, האטום האמיתי היחידי – כניסוחו של דה שרדין – הוא היקום, והדבר היחידי המציאותי הוא הכל, אז מה זה?

אך ברגע ששאלתי את השאלה, עלי לתשאל את השאלה. מה יכול להיות תשובה לשאלה כזו? כרגיל, על אם שני שואל "מה זה" התשובה היא להכניס את הדבר או האירוע הנידון למחלקה מסויימת – חי, צומח או דומם, מוצק, נוזל או גז, רץ, קופץ או הולך. אבל איזו מחלקה תתאים להכל? מה ניתן להגיד על הכל? להגדיר פירושו לשים גדר, להגביל, להשוות ולהנגיד, ולכן נראה שהיקום, הכל, מסרב להכנס להגדרה. בנקודה זו, נכנסת המחשבה למגבלה מוחלטת לכאורה, וניתן לטעון שלהעלות שאלה כזו מהווה שימוש לא הולם במחשבה. כשם שאדם שפוי לא יחפש את חדשות הבוקר במילון, אין להשתמש בדיבור ובחשיבה, כדי למצא מה שלא ניתן לדבר ולחשוב עליו. לכן, מבחינה לוגית, אין משמעות לשאלה "מה זה הכל?", אם כי השאלה נראית רצינית. כמו שהציע וויטגנשטיין, מי ששואלים שאלות כאלה סובלים מהפרעה באינטלקט, שניתנת לריפוי בעזרת טיפול פילוסופי. לדבריו, "לעשות פילוסופיה" משמע לחשוב אודות חשיבה, בדרך כזו שנוכל להבחין בין חשיבה אמיתית להבלים.

אבל הטיעון הלוגי המסודר הזו לא משחרר מהדחף לדעת, דחף שמתבטא בשאלה ההיא, גם אם בצורה מגושמת. כמו שנאמר בהתחלה, משונה להפליא שמשוהו בכלל קורה. אך איך אוכל להציג את ההרגשה הזו בצורת שאלה סבירה שניתן לקבל עליה תשובה מספקת? אולי אני לא מחפש תשובה מילולית? כמו שאם אני מבקש נשיקה, אני לא רוצה פיסת נייר שכתוב עליה "נשיקה". הפליאה המיטפיזית מחפשת התנסות, חזון, התגלות, שתסביר, ללא

מילים, מה הוא היקום ומדוע הוא קיים – כמו שאקט האהבה מסביר מדוע נבראנו כזכר ונקבה.

אפשר להגיד שהתשובה הטובה ביותר ל "מה זה הכל?" היא "הבט וראה!" אבל כמעט תמיד השאלה רומזת לחיפוש משהו בסיסי להכל, לאחדות שנמצאת מתחת לכל, שהחשיבה וההרגשה הרגילים שלנו לא תופסים. מחשבה והרגשה הן פעילויות אנליטיות וסלקטיביות, ולכן הן מציגות עולם שאינו יותר מאוסף של דברים ואירועים. ועדיין חי באדם אותו "אינסטינקט מיטפיזי" שלא מסתפק במה שנראה כמו ריבוי .

מי לידנו יתקע שחמשת החושים מכסים את כל ההתנסויות האפשריות? הם מכסים רק את ההתנסות הממשית, את הידע האנושי על עובדות ואירועים. יש מרווחים בין האצבעות; יש מרווחים בין החושים. במרווחים אלה קיימת המאפליה שמכסה על הקשרים בין דברים... המאפליה היא מקור הפחדים והחששות המעורפלים, אך גם משכן האלים. רק הם רואים את הקשרים, את ההקשר המוחלט של כל מה שקורה; מה שמגיע אלינו כעת במקוטע, ה"תקריות" שקיימות רק בראשנו, בתפיסותינו המוגבלות.¹²

האדם משוכנע באופן אינטואיטיבי שאוסף הדברים והאירועים קיים "על" או "בתוך" משהו, כהשתקפויות במראה, קולות על תוף, אורות וצבעים בתוך יהלום, או מילים ולחן של פזמון בפי זמר. הסיבה היא כנראה שהאדם כשלעצמו הוא אורגניזם אחד, ואם דברים ואירועים הם "על" משהו בכלל, הם על מערכת העצבים שלו. אבל ברור שיש יותר ממערכת עצבים אחת, ועל מה נמצאות כל מערכות העצבים? אחת על השניה?

הדבר המסתורי נקרא אלהים, המוחלט, טבע, היש, אנרגיה, חלל, אתר, דעת, הקיים, הריק, האינסוף – שמות ורעיונות שהקבלה והפופולריות שלהן עלו וירדו בהתאם לרוח האופנה האינטלקטואלית, עם ראיית העולם כנבון או טיפש, על-אנושי או תת-אנושי, ברור או מעורפל. את כולם ניתן היה לפטור כקשקושים של אי-גיון, אילו "בסיס ההווה" היה לא יותר מתוצר של ספקולציה אינטלקטואלית. אבל המילים הללו משמשות גם לציון התוכן של התנסויות חיות וכמעט חושיות – ההתנסות ה"אחדותית" של מיסטיקנים אותן ניתן למצוא

כמעט בכל תרבות ובכל עידן, בשינויים ממש מינוריים. התנסות זו היא תחושת העצמי שעבר שינוי, עליה דובר בפרק הקודם, אם כי במונחים נטורליסטיים, מזוקק מכל אותו הוקוס-פוקוס אודות הדעת, הנשמה, הנפש וכל המילים החלולות מבחינה אינטלקטואלית.

למרות התפוצה האוניברסלית של ההתנסות הזו והעקביות המרשימה שבה הוא מתואר באותה צורה כללית¹³, מתייחסים אליו קשוחי המחשבה כאל הזיה מצויה בעלת תסמינים אופייניים, כמו פרנויה, שלא תורמת מאומה לידע שלנו על העולם החומרי. לטענתם, כמו שלא ניתן להגיד כלום על הכל, כך לא ניתן להרגיש כלום על הכל. כי כל החושים שלנו הם סלקטיביים. אנחנו חשים באמצעות ניגודים כשם שאנחנו חושבים בעזרת ניגודים. להתנסות במשהו שנמצא בבסיס כל ההתנסויות יהיה כמו לראות את הראייה, או לראות משהו שמשותף לכל המראות. במונחי איזה צבע, איזו צורה – מחוץ לכל הצבעים והצורות שנוגדים אחד את חברו – נוכל לראות את הראייה עצמה?

ועם כל זאת, המטפיזיקה, כמו הפילוסופיה בכללה, איננה דבר שניתן לרפא או לנטוש, כמו הייתה מחלה אינטלקטואלית. גם לפילוסופים האנטי-מטפיזיים ביותר, יש מיטפיזיקה נסתרת, שנמצאת ברקע הטיעון שלהם, כי כל התנסות וידע חייבים להיות של מחלקות, ושל ניגודים והשוואות ביניהם. בצורה הפשוטה ביותר אפשר לאמר שהם יקבלו שאני יכול לדעת ולדבר בהגיון על משהו לבן, כי אני מכיר לבן כניגוד לשחור, ובהשוואה לאדום, כתום, צהוב, ירוק, כחול, וסגול. הם יתירו היגדים בעלי משמעות על כלבים וחתולים, כי הם אורגניים בניגוד לדברים אי-אורגניים; הם יונקים בניגוד לחיות כיס, ולמרות ההתרוצצויות שלהם, ניתן לתחם בינם ובין העולם של לא-כלבים ולא-חתולים.

אבל הנחת היסוד, שהידע חייב להיות כולו במונחים של ניגודים, היא ההנחה המיטפיזית ביותר שיכולה להיות קיימת. נאמר זאת כך, יונית: "כל הידע הוא ההכרה ביחסים ההדדיים בין רשמי חושים ו/או דברים וארועים". זה כבר מתקרב באופן מסוכן להיות היגד משמעותי על הכל. "כל הדברים ידועים באמצעות ההבדלים והדמיון ביניהם". כשהוא דחוק בגבו לעמדה הזו, אפשר

¹² Idris Parry, "Kafka, Rilke, and Rumpelstiltskin." *The Listener*, British Broadcasting Corporation, December., 1965' p. 895'

¹³ הקורא מופנה לספרים בביבליוגרפיה כמו "החוויה הדתית לסוגיה" מאת וויליאם ג'יימס, Bucke's Cosmic Consciousness, and Johnson's Watcher on the Hill

לגרור את האנטי-מטאפיזיקאי, אם כי בליווי צעקות מחאה, לרמה מיטפיזית עמוקה עוד יותר.

נכון שההיגד "הכל אנרגיה" מוסר לא יותר מידע מאשר "הכל הוא הכל". כדי לתאר אנרגיה, עלי להבחין בינה לבין לא-אנרגיה, או לבין מסה, ולכן אם "הכל" צריך לכלול גם לא-אנרגיה – מסה, חלל, או מה שלא יהיה – ההיגד "הכל אנרגיה" לא רק שלא ימסור מידע, אלא יהיה קשקוש. לכן אם אנחנו הולכים לעמוד על כך שאנרגיה ניתנת לידיעה ותיאור רק בניגוד ללא-אנרגיה, זה בדיוק כמו להגיד שאנרגיה (או תנועה) מתגלית (או פשוט קיימת) רק בניגוד למשהו שהוא אינרטי יחסית אליה. אבל אנחנו רואים כאן, שהאנרגיה תלויה באינרטי כדי להיות אנרגטית, והאינרטי תלוי באנרגטי כדי להיות אינרטי. היחסיות הזו, התלות ההדדית בין השניים קרובה לאחדות המיטפיזית שבבסיס הניגודים ככל שניתן להעלות על הדעת.

לפעמים נראה לי שניתן לצמצם את כל הוויכוחים הפילוסופיים למחלוקת בין חסידי ה"קוצים" לחסידי ה"שמאלץ". הקוצנאים הם קשי עורף, קפדנים ומדויקים, אוהבים להדגיש ניגודים וחלוקות בין דברים. הם מעדיפים חלקיקים על גלים, ואי-רציפות על פני רציפות. השמלצאים הם רומנטיקנים רכי לבב שמחבבים הכללות רחבות וסינטזות נרחבות. הם מדגישים את האחדות השוכנת בבסיס הדברים, ונוטים לפנתאיזם ומיסטיקה. גלים מתאימים להם יותר מחלקיקים כרכיביו הבסיסיים של החומר, ולמשמע אי-רציפות שיניהם כואבות כאילו שמעו מקדח. פילוסופים קוצנאים חושבים שהשמלצאים די דוחים – חולמים בהקיץ חסרי משמעת שגולשים מעל העובדות במוצקות כמו ריר שמאיים לעטוף את כל היקום ב"רצף אסטתי אחיד". (באדיבות פרופסור אפ. אס. סי. נורת'ורפ). אך הפילוסופים השמלצאיים חושבים שעמיתיהם הקוצנניים הם שלדים מהלכים מקרקשים ומשקשקים, נטולי בשר ולחלוחית חיים, מנגנונים מיובשים ומצומקים וחסרי כל רגש פנימי. כל צד היה חסר תקווה בלי השני, כי לא היה על מה להתווכח, איש לא היה יודע מה עמדתו, וכל מהלך הפילוסופיה היה מגיע לקיצו.

במצב הדברים הנוכחי בעולם הפילוסופיה האקדמית, יד הקוצנאים על העליונה הן באנגליה והן בארה"ב. בנטותם לאנליזה לשונית, לוגיקה מתימטית, ואמפיריציזם מדעי, הם סיפחו את הפילוסופיה למסתורי המדע, התחילו להפוך

את ספריית הפילוסוף ואת ביקתתו שבהרים למשהו דומה יותר למעבדה, וכדברי ויליאם ארל, היו באים לעבודה בחלוק לבן אם היו יכולים לצאת מזה בשלום. הירחונים המקצועיים הפכו לשמחתם בלתי קריאים כמו מחקרים בפיזיקה מתימטית, ונקודות המחלוקת הן זעירות כמו חיידקים תחת מיקרוסקופ. אבל הנצחון הסוחף על השמלצאים גרם כמעט לחיסול הפילוסופיה כמקצוע, כי לא רחוק היום בו יסגרו משרדי המחלוקת הפילוסופיה ושארית אנשיהן יעברו למחלקות המתמטיקה והבלשנות.

היסטורית, זוהי כנראה הנקודה הקיצונית של תנודת המטוטלת האינטלקטואלית שהביאה לאופנה את המודל האוטומטי לחלוטין של היקום, של עידן האנליזה וההתמחות, בו אבד לנו חזון היקום בתוככי הסיבוכיות המהממת של פרטיו.¹⁴ אבל לאור תהליך שיוג כינה "אנאנטידורמיה", נקודת הקיצון היא הנקודה בה מתחיל התהליך להפוך לניגוד שלו – תהליך שעשוי להיות משעמם וחוזר על עצמו בלי ההבנה שניגודים קיצוניים הם קוטביים, ושהקטבים נחוצים אחד לשני. אין קוצנאים ללא שמלצאים, ולא שמלצאים ללא קוצנאים.

כדי להגיע לאן שהוא בפילוסופיה, ולא להסתובב הלך ושוב, סחור וסחור, יש צורך בחוש חד של ראיית קשרי הגומלין, **ראייה קורלטיבית**. זהו מונח טכני לתיאור הבנה מעמיקה של משחק השחור-לבן, בעזרתה ניתן לראות שכל הניגודים על פני השטח הם בני ברית מתחת לשטח, נמצאים בקשרי גומלין במובן שאחד "הולכעם" השני והם לא יכולים להתקיים בנפרד. זו, ולא איזו ספיחה רעילה של ניגודים לתוך רצף של שמאלץ כוללני, היא האחדות המיטפיזית שעומדת בבסיס העולם. כי אחדות זו איננה סתם אחדות-כניגוד לריבוי, כי שני המונחים האלה הם כשלעצמם קוטביים. לאחדות, או לאי-ניתנות-

¹⁴ הפילוסופיה האקדמית החמיצה את הזדמנות הפז שלה בשנת 1921, כשלודוויג וויטגנשטיין פירסם לראשונה את הטרקטטוס הלוגי-פילוסופי, אשר מסתיים במילים אלו: "השיטה הפילוסופית הנכונה תהיה זאת. לא לאמר מאומה, אלא רק מה שניתן לאמר, כלומר היגדים של מדעי הטבע, כלומר דברים שאין בינם ובין פילוסופיה מאומה: ואז, תמיד, כשמישהו אחר ירצה לאמר דבר מה מיטפיזי, להוכיח לו שלא נתן כל מובן לסימנים מסויימים בהיגדים שלו. שיטה זו לא תספק אותו – הוא לא ירגיש שאנחנו מלמדים אותו פילוסופיה – אבל זו תהיה השיטה היחידה הנכונה לגמרי. ההיגדים שלי מבהירים בצורה הבאה: מי שמבין אותי מכיר בסופו של דבר כי הם חסרי מובן, לאחר שטיפס החוצה דרכם, עליהם, מעליהם. (אפשר להגיד שעליו להשליך את הסולם, לאחר שטיפס עליו.) עליו להתגבר על ההיגדים הללו; אז יראה את העולם נכוחה. על מה שאי אפשר לדבר, על כך צריך להשאר דומם". זה היה הרגע הקריטי לכל הפילוסופים האקדמיים לשמור על דממה מוחלטת ולקדם את המקצוע לרמה של התבוננות טהורה, כדרך שיטות המדיטציה של הזן בודהיזם. אבל אפילו וויטגנשטיין היה חייב להמשיך להרצות ולכתוב, כי איך יוכיח פילוסוף שהוא עובד ולא סתם מתבטל? (לפי קטעים 7, 6.54, 6.53 בטרקטטוס)

להפרדה, בין היחיד והרבים קוראים בפילוסופיית הוודנטה "אי-דואליות" (אדוואיטה), להבדיל מאחדות פשוטה. נכון שגם למונח הזה קיים ניגוד משלו, "דואליות", כי במידה שכל מונח מציין מחלקה, מגירה אינטלקטואלית, לאותה מחלקה יש חוץ שהוא הקוטב או המשלים של מה שבפנים, בתוך המחלקה. זו הסיבה ששפה לא מסוגלת להתעלות על הדואליות יותר מאשר תמונה או תצלום על משטח עשוי להתעלות מעבר לדו-מימד. ועל אף זאת, בעזרת תפיסת הפרספקטיבה, קיום דו-מימדיים ששואפים לעבר "נקודת מגוז" נתפסים כמייצגים את מימד העומק השלישי. באופן דומה, המונח הדואליסטי "לא-דואלי" מתקבל כמייצג את ה"מימד" שבו קיימת אחדות נסתרת בין ניגודים על פני השטח.

בהתחלה, לא קל לשמור על הראייה הקורלטיבית. באופנישדות היא נקראת הנתיב של חוד התער, שמירת שיווי משקל על החד והדק שבקווים. ראייה שגרתית לא מבחינה בשום דבר שנמצא "בין" המחלקות והניגודים. החיים הם סדרה של בחירות דחופות הדורשות מחוייבות מוחלטת לצד זה או אחר. חומר הוא הכי משהו שמהו יכול להיות, וחלל הוא הכי כלום שכלום יכול להיות. כל מימד משותף ביניהם נראה בלתי אפשרי, אלא אם כן הוא נמצא במודעות או בדעת שלנו, ואלו שייכים ללא ספק לצד של החומר, שתמיד מאויים על ידי הכלום. ועדיין, עם שינוי קל של נקודת המבט שלנו, אין דבר ברור יותר מהתלות ההדדית של ההפכים. אבל מי יכול להאמין בכך?

האם ייתכן שאני, קיומי, **מכיל** את היש ואת האין בצורה כזאת עד שהמוות איננו אלא המקטע ה"כבוי" של רצף פעימות דלוק/כבוי, רצף שהוא בהכרח נצחי – כי כל אלטרנטיבה לרצף הזה (למשל חוסר רצף כזה) מחייב בבא הזמן את קיומו? האם יעלה אם כן על הדעת, שבאופן בסיסי אני קיום נצחי, שבאופן רגעי וכנראה ללא סיבה, מבוהל כולי מחצי אחד של עצמו כי הוא מזדהה כל כולו עם החצי השני? אם הבחירה היא או שחור או לבן, האם עלי להתגייס לצד הלבן עד כדי כך שלא אוכל להנות מהמשחק של שחור-ולבן, כשבסתר ליבי אני יודע שאף צד לא יכול לנצח? או שאין זה אלא משחק הלוך ושוב של יחסים פורמליים בין מילים ומונחים בלי שום קשר לסיטואציה הפיזית שלי?

כדי לענות לשאלה האחרונה בחיוב, יהיה עלי להאמין שהלוגיקה של החשיבה היא שרירותית לחלוטין – שזו איננה אלא המצאה אנושית שאין לה בסיס בעולם הפיזיקלי. נכון אמנם, כפי שראינו, שאנחנו אכן משליכים תבניות לוגיות (מונחים, קווים, רשתות, ועוד סוגים) על העולם הפתלתול – וזה עלול לגרום בלבול אם הדבר לא נעשה מתוך מודעות – ועם כל זאת, התבניות הללו לא באו **מחוץ** לעולם. יש להן קשר למבנה מערכת העצבים האנושית, שנמצאת ללא ספק, בעולם. זאת ועוד: ראינו שחשיבה קורלטיבית על הקשר בין האורגניזם וסביבתו תואמת לגישת מדעי הטבע, הרבה יותר מן המושגים המיושנים והמקובלים של העצמי, בתור דבר שנמצא בעימות מול עולם נבדל ועוין. כדי לנתק את הקשר בין הלוגיקה האנושית והעולם הממשי, יהיה עלי לסגת חזרה למיתוס של האגו כמשקיף מבודד ותלוש שעבורו יתר העולם הוא חיצוני ו"אחר". לא הנאורולוגיה, לא הביולוגיה ולא הסוציולוגיה תומכים בגישה כזו.

מצד שני, אם האני והאחר, האובייקט והסובייקט, האורגניזם והסביבה מהווים קטבים של תהליך אחד, **זה** הוא הקיום האמיתי שלי. כדברי האופנישדה: "זה האני. זה האמיתי. אתה הוא זה". אבל אני לא יכול לחשוב או להגיד משהו על **זה**, אלא אם כן אני נוקט במוסכמה של שימוש בלשון דואליסטית, כמו שקווי הפרספקטיבה מתארים עומק על גבי מישור שטוח. מה שנמצא מעבר לניגודים ניתן לדיון, אם בכלל, רק במונחים ניגודיים, ופירוש הדבר שימוש בשפה של אנלוגיות, מטפורות, משלים ומיתוס.

הקושי איננו מתמצה בכך שהשפה היא דואליסטית, כי מילים הן תוויות המסמלות מחלקות נבדלות. הבעייה היא **שזה** הוא הרבה יותר ממני מאשר חשבתי, כל כך מרכזי ובסיסי לקיומי, עד שאין ביכולתי להפוך אותו לאובייקט. אי אפשר לעמוד מחוץ ל**זה**, ולמעשה אין שום צורך בכך. כי כל זמן שאני מנסה לתפוס את **זה**, אני אומר למעשה **שזה** לא ממש אני. אם היתה אפשרות כזו, הייתי מאבד את המשמעות שלו בנסיון לחפש אותו. לכן אלה שבאמת יודעים שהם **זה**, אומרים תמיד שהם לא מבינים אותו, כי **זה** מבין את ההבנה, ולא להיפך. אי אפשר, ולא צריך, לרדת יותר עמוק מהמעמקים.

העובדה **שזה** מתחמק מכל תיאור, לא צריכה לגרום לטעות השכיחה מאד, ובה מתארים את **זה** כאילו הוא הפשטה ערטילאית, רצף שקוף או ג'לי

קוסמי אחיד. גם התיאור הגשמי ביותר של אלוהים, כקשיש ארוך זקן בגלימת זהב עדיף על זה. ועם כל זאת יש חוקרים מערביים של המזרח שמאשימים את ההינדים והבודהיסטים, באמונה באלוהים ללא תכונות ועשוי ג'לי, רק בגלל שהם עומדים על כך, שכל המשגה או דימוי אובייקטיבי של **זה** הוא ריק. אך המונח "ריק" מכוון לכל ההמשגות הללו, לא **לזה**.

עם כל זאת, כשאנחנו מדברים או חושבים על זה, אין תחליף לשימוש במושגים ודימויים, ואין בכך כל רע, כל עוד אנחנו מודעים למה שאנחנו עושים. עבודת אלילים איננה עצם השימוש בפסל ומסיכה, אלא הבלבול ביניהם ובין מה שהם מייצגים, ובמובן זה דימויים מחשבתיים והפשטות נשגבות עשויים להיות בוגדניים וערמוניים יותר מפסלי חומר.

גדלת וודאי בתרבות בה הדימוי השליט של זה הוא אלהים, שאליו פונים בלשון "הוא" כי "זה" נראה פחות מדי אישי ו"היא" תהייה, בלי ספק, נחותה. האם ניתן עדיין להשתמש בדימוי הזה, כמיתוס מעשי ליצירת קונצנזוס אודות החיים ומשמעותם, עבור בני כל התרבויות המגוונות בעולמנו?

למען האמת, דימוי האל נהפך לבדיחה – אלא אם כן אתה קורא את תומס אקווינס או מרטין בובר או פול טיליץ', ומגיע להבנה שאפשר להיות יהודי או נוצרי מאמין בלי שתהיה חייב להאמין, באופן מילולי, באבא הגברי הקוסמי. גם אז, אי אפשר שלא לחוש את העוצמה של הדימוי, כי דימויים מעוררים רגשות עמוקים יותר ממושגים. כיהודי מאמין, אם תאמר יום אחר יום "אבינו מלכנו, שוכן המרומים", במשך הזמן זה קורה לך: אתה מתייחס רגשית אל **זה**, כמו לאבא אידיאלי – זכר, אוהב אבל קשוח, ישות אישית נפרדת ממך לחלוטין. ברור, כל זמן שאתה תופס את עצמך כאגו נפרד, אתה חייב להיות שונה מאלוהים. אבל כשאנחנו נוכחים שצורת הזהות הזאת איננה יותר ממוסד חברתי, ועוד כזו שאינה מאפשרת יותר משחק-חיים מתקבל על הדעת, החלוקה החדה בין עצמך והמציאות המוחלטת חדלה להיות רלוונטית.

הצעירים בחברה שלנו מורדים בסמכות ההורים והמדינה. אחת הסיבות היא שבחברה התעשייתית הבית משמש בעיקרו למגורים, ההורים לא עובדים שם, וכך הילדים לא מעורבים בעיסוק של ההורים. הם לא יותר מדמויות שמביאות כסף, ואחרי שעות העבודה הם אמורים לשכוח ממנה ולבלות. בספרים, בירחונים ובטלוויזיה ה"הורים" מצטיירים כליצנים חסרי יכולת, והדימוי

צודק במידה מסויימת, כי ההורים נלכדו בבלוף, שעבודה זה רק משהו שאתה עושה בשביל כסף, והכסף כבר יביא לך מה שאתה רוצה.

לכן אין פלא שיותר ויותר בוגרי אוניברסיטה לא רוצים שום קשר לעולם של ההורים, ויעשו הכל כדי להחלץ ממרוץ העכברים של איש מכירות, פקיד, או מנהל חברה. גם אנשי מקצוע, כמו אדריכלים, רופאים, עורכי דין, רבנים ומרצים עובדים במשרד רחוק מהבית, וכך, כיוון שדרישות המשפחה מצטמצמות יותר ויותר לכסף, גם הם מתחילים לראות בשליחות המקצועית לא יותר מאמצעי לעשיית הון. הכל מחרף עוד יותר בגלל שההורים לא מחנכים את הילדים שלהם. כך גדל הילד בלי להבין את המקצוע של ההורים ולהתלהב ממנו. במקום זאת, הוא נשלח לבית ספר שסובל ממחסור במורים, שמנוהל בעיקר על ידי מורות, שבכורח הנסיבות לא יכולות לעשות הרבה יותר מאשר להעניק חינוך על פס ייצור המוני שמכין את הילד להכל ולשום דבר, בלי שום קשר לעיסוקם של ההורים.

בד בבד עם הירידה בערך האב, אנחנו מסתגלים לתפיסה של העולם כדבר מסתורי ומרשים, עד שגם דמות האב המעולה ביותר לא יכולה לספק הסבר לפעולתו. אבל הבעייה היא שאין באפשרותנו לתפוס דימוי שנמצא מעל האדם. מעטים מבינו פגשו אי פעם מלאך, וגם אם היינו פוגשים בו ספק אם היינו מזהים אותו. הדימויים שאנחנו מעניקים לאלוהות לא-אישית או על-אישית הם תת-אנושיים ללא תקנה – ג'לי, אור ללא דמות, חלל אחיד, או מכת חשמל פתאומית. עם זאת, דימוי האדם שלנו עובר שינוי כשמתבהר יותר ויותר שיצור אנושי הוא לא רק האורגניזם הפיזי. הגוף שלי הוא גם כל הסביבה שלי, והיא נמדדת במליוני שנות אור.

עד עתה השתמשו משוררים ופילוסופים של המדע בגודל היקום וגילו העצום כתואנה להרהורים על אפסות האדם, ונשכח מהם שהאדם בעל "אותו נול קסום, המוח" הוא בדיוק מה שהופך את הפעילות האלקטרו-מגנטיות לאור וצבע, צורה וצליל, גדול וקטן, קל וכבד, ארוך וקצר. בידענו את העולם אנחנו מאנישים אותו, ואם אגב גילוינו, אנחנו נדהמים ממימדיו ומורכבותו, עלינו להתפעל באותה מידה מהמוח שתופס אותו.

עד עתה לימדו אותנו שאנחנו לא באמת אחראים למוח שלנו. אנחנו לא יודעים (במונחים של מילים ותרשימים) איך הוא בנוי, ולכן לכאורה המוח

והאורגניזם כולו הוא כלי ש"הוענק" לנו, או מבוך מזר שאנו לכודים בתוכו באופן זמני. במילים אחרות, אנחנו מקבלים הגדרה של עצמנו שמגבילה את ה"עצמי" למקור ולמגבלות של ההכרה המודעת. זאת הגדרה מוגבלת ומעליבה, כי אנחנו הרי כן יודעים איך לגדל מוח ועיניים, אוזניים ואצבעות, לבבות ועצמות, בדיוק כמו שאנחנו יודעים ללכת ולנשום, לדבר ולחשוב, רק שאין לנו יכולת להביע זאת במילים. מילים הן איטיות ומגושמות מכדי לתאר דברים כאלה, וההכרה המודעת צרה מכדי לעקוב אחרי כל הפרטים שלהם.

וכך, אם תאמר לנערה כמה היא יפה, היא תגיד: "כמה אופייני לגבר! כל מה שאתם הגברים חושבים עליו זה רק הגוף. בסדר, אני יפה, אבל הגוף שלי הגיע מההורים, וזה פשוט היה מזל. אני מעדיפה שתאהב אותי בגלל מה שאני, לא בגלל השילדה שלי". איזו נהגת מסכנונת. בעצם היא אומרת שאבד לה כל מגע עם החכמה והפלא של עצמה, וכל מה שהיא רוצה זה שיאהבו אותה בגלל כמה תעלולים טריוויאליים שהיא מסוגלת לבצע באמצעות ההכרה המודעת שלה. כולנו בעצם באותו מצב, ניתקנו את עצמנו מגופנו ומכל רשת הכוחות שבהם גופות יכולים להיוולד ולחיות.

אבל, עדיין יש בכוחנו להעיר ולעורר את ההרגשה, שכל זה גם הוא עצמי – עצמי שהוא הרבה מעבר לדימוי האגו, או לגוף האדם המוגבל בשכבת העור. אזי אנו חוזים ב"עצמי" בכל אשר נתבונן, ודמותו היא היקום בזוהרו ובאפלתו, בגופים כמו בחללים שלו. זו דמות חדש של האדם, אבל זה עדיין דימוי. כי עוד נותר – אם להשתמש במילים דואליות - "מעבר", "מתחת" "מסביב" ו"במרכז" כל **הזה** שלא ניתן לחשיבה, מקטב עצמו בניגודים נראים של גלים ושפל, גופים וחלל. אבל מה שמשונה הוא **שהזה** הזה, בלתי נתפס ככל שיהיה, איננו הפשטה שטוחה ותפלה: הוא באמת פשוט אתה.

כמו שאמר חכם הזן הסיני: "ברגע הזה לא נשאר לך מה לעשות אלא להתגלגל בצחוק בריא!". או כמו שאמר ג'יימס ברוטון:

זה הוא זה

ואני הוא זה

ואתה הוא זה

והוא הוא זה

והיא היא זה

זה הוא זה.¹⁵

הומור אמיתי הוא, באמת, לצחוק על עצמך – על הקומדיה האלוהית, התרמית הנהדרת, בה מישהו מתחיל להאמין שיצור שנמצא בבריאה איננו גם של הבריאה, שהאדם עשוי ממהו שונה ממה שהכל עשוי ממנו. כל הזמן אנחנו "מרגישים בעצמות" אבל ההכרה המודעת, מוסחת על ידי פרטים והבדלים, לא מסוגלת לראות את השלם מרוב חלקיו.

התעלול המרכזי של התרמית הוא, כמובן, המוות. חשוב על המוות בתור הסוף המוחלט של המודעות, הנקודה בה אתה וידיעתך את היקום פשוט ימוגו, ואתה תהיה כאילו לא היית מעולם. חשוב על זה גם בקנה מידה גדול בהרבה – מות הייקום, ביום שכל האנרגיה תכלה, כאשר, לדברי כמה קוסמולוגים, המפץ שהעיף את הגלקסיות לחלל ידעך כמו טיל בתום הבערה. זה יהיה כאילו הכל מעולם לא התרחש, שזה כמובן, איך שהכל היה לפני שזה **כן** קרה. באופן דומה, כשתמות, אתה תחזור להיות כמו שהיית לפני שנצרת. כלומר – היה הבזק, הבזק של מודעות או של גלקסיות. זה קרה. גם אם אין מי שיזכור את זה.

אבל אם, לאחר שהכל קרה ונגמר, המצב הוא כפי שהיה לפני שהכל התחיל (כולל האפשרות שלא יהיו דברים), זה עשוי להתרחש שנית. ומדוע לא? מצד שני ניתן להניח, שאחרי שזה קרה, המצב שונה משהיה לפני. לפני המפץ היתה אנרגיה, ולאחר שהמפץ הסתיים נגמרה האנרגיה. היא הייתה חבויה מאז ומעולם, ואז היא התפרצה והתנפצה, וזהו זה. אפשר לדמיין כי מה שתמיד היה, מאס בעצמו, פוצץ את עצמו, וחסל. אבל קשה יותר להעלות על הדעת את התסריט הזה, מאשר להניח שההבזקים הם תקופתיים ומחזוריים. הם יכולים לקרות שוב ושוב, או סחור וסחור, אין ממש הבדל. וחץ מזה, אם אנרגיה חבויה תמיד הייתה קיימת לפני המפץ, קשה לי לתאר זמן מסויים ייחודי שבו היא צריכה להיגמר. האם משהו עשוי להיות חצי נצחי? כלומר, האם תהליך שלא היתה לו התחלה יכול להסתיים?

¹⁵ מן התקליט The Bard and the Harper

אני מניח אם כן שעם בוא מותי אני אשכח מי הייתי, כשם שההכרה המודעת שלי לא מסוגלת להזכר, אם אי פעם ידעה, איך לעצב תאי מוח או לסעף עורקים. לזכרון המודע תפקיד מזערי בקיום הביולוגי שלנו. לכן כמו שתחושת ה"אני" שלי, של היותי חי, הגיחה פעם אחת לעולם ללא כוונה או זיכרון מודע, כך היא תצמח שוב ושוב, כאשר העצמי ה"מרכזי", - ה"זה", מופיע בתור מצב של אני/אחר בהמוני צורות פועמות – תמיד אותו דבר ותמיד חדש, "כאן" בתוך ה"שם", "עכשיו" בתוך ה"אז" ו"אחד" בתוך ה"רבים". ואם אני שוכח כמה פעמים כבר הייתי פה, ובאיזה מיגוון צורות, השיכחה הזאת היא המרווח ההכרחי של האפלה בין הבזקי האור. אני חוזר בכל תינוק שנולד.

למעשה, אני כבר יודע את זה. אחרי שאנשים מתים, נולדים תינוקות – ואז, חוץ מהמקרה שהם רובוטים, כל אחד מהם הוא, ממש כמו שאנחנו היינו, התנסות ה"אני" שבאה שוב לידי קיום. תנאי התורשה והסביבה משתנים, אבל בכל אחד מהתינוקות הללו מתגלמת שוב אותה ההתנסות, להיות מרכז לעולם שהוא "אחר". כל תינוק מגיע לחיים כשם שאני הגעתי, ללא שום זכרון של העבר. לכן, כשאלך לדרכי, לא תוכל להיות שום התנסות, שום מעבר, במצב קיום תמידי של "מי שהיה". הטבע שונא את הריק, ו"הרגשת אני" מופיעה שוב כמו שהופיעה קודם, ואין הבדל אם המרווח הוא של עשר שניות או ביליוני שנים. בחוסר מודעות כל הזמנים הם אותו הרף עין.

זה ברור כל כך, אבל המסך שמונע מאיתנו לראות זאת הוא המיתוס המשכנע ומוטבע בנו, אשר טוען שה"אני" מגיע לעולם הזה, או מושלך ממנו, בדרך כזו שאין שום קשר ביניהם. לכן איננו בוטחים ביקום, שיחזור על מה שכבר עשה – ש"אני" את עצמו שוב ושוב. אנחנו רואים אותו כזירה נצחית שבה הפרט איננו יותר מאשר זר זמני – אורח נטה ללון – כי קרן האור הדקיקה של המודעות לא מאירה על המקור של עצמה. כשאני מתבונן החוצה לעולם, אני שוכח שהעולם מתבונן בעצמו – דרך העיניים שלי ושל זה.

כעת אתה יודע – גם יקח לך זמן מה לעכל ולהבין את מלוא המשמעות. אולי לא יהיה קל להתאושש מהאפקט של כל הדורות בהם הפילו האבות את הילדים, כמו שורת אבני דומינו, כשאמרו "אל תעזו אפילו להעלות את המחשבה הזאת! אתה רק הגעת, רק יצור, ועליך לדעת את מקומך". ההיפך הוא הנכון, אתה זה. אבל אולי בלא יודעין, ניסו האבות לספר לילדים שזה

משחק **בזה** בכיף. אתה לא נחשף על הבמה בתור **זה**, כי אתה באמת **זה**, והבמה נועדה להצגה, לא להשווצה. להופיע בתור **זה** – לשחק בלהיות אלוהים – הוא לגלם את ה"עצמי" בתור תפקיד, בדיוק לא מה שהוא. כש**זה** משחק, הוא משחק בלהיות כל דבר אחר.

הספרים

ספרים אשר קשורים ומרחיבים את הנושאים שנידונו בספר, מזוויות שונות:

Reginald H. Blyth, *Zen in English Literature and Oriental Classics*. Luzac, 1942.

Norman O. Brown, *Life against Death: The Psychoanalytical Meaning of History*.
Routledge & Kegan Paul, 1959.

Richard M. Bucke, *Cosmic Consciousness*. Rev. ed. Dutton, New York, 1959.

Trigant Burrow, *Science and Man's Behavior*. Philosophical Library, New York, 1953.

Wing-tsit Chan, *The Platform Scripture of the Sixth Patriarch*. St. John's University
Press, New York, n.d.

S.P.R. Charter, *Man on Earth: A Preliminary Evaluation of the Ecology of Man*. Contact
Editions, The Tides, Sausalito, Cal., 1962.

Alexandra David-Neel, *The Secret Oral Teachings in the Tibetan Buddhist Sects*. Maha-
Bodhi Society, Calcutta, n.d.

Pierre Teilhard de Chardin, *The Phenomenon of Man*. Collins, 1961.

John Dewey and Arthur F. Bentley, *Knowing and the Known*. Beacon Press, Boston,
1960.

Georg Groddeck, *The Book of the It*. Vision Press, 1961.

René Guénon, *Introduction to the Study of the Hindu Doctrines*. Luzac, 1945.

Aldous Huxley, *Island*. Chatto & Windus, 1962.

William James. *The Varieties of Religious Experience*. Collins, 1960.

Raynor Carey Johnson, *Watcher on the Hills*. Hodder & Stoughton, 1959.

Carl G. Jung, *Memories, Dreams, Reflections*. Recorded and edited by Aniel Jaffe.
Routledge and Collins, 1963.

- J. Krishnamurti. *Commentaries on Living*. 3 vols. Harper & Row, New York, 1956-60.
- Lin Yutang, *The Wisdom of Loa-tse*. Michael Joseph, 1958.
- Sarvepalli Radhakrishnan, trans., *The Bhagavad-Gita*. Allen & Unwin, 1948.
- , trans., *The Principal Upanishads*. Allen & Unwin, 1953.
- D.T. Suzuki, *Zen Buddhism*. Ed. William Barrett. Doubleday, New York, 1956.
- Alan Watts, *Nature, Man, and Woman*. Thames & Hudson, 1958.
- Raymond H. Wheeler, *The Laws of Human Nature*. Nisbet, London, 1931.
- Lancelot Law Whyte, *The Next Development in Man*. Cresset Press, 1944.
- Richard Wilhelm and Carl G. Jung, *The Secret of the Golden Flower*. Harcourt, Brace, New York, 1962.
- Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*. Routledge and Kegan Paul, London, and Humanities Press, New York, 1961.
- John Z. Young, *Doubt and Certainty in Science*. Oxford University Press, 1951.